

ОРЛИН ВАСИЛЕВ
ХАЙДУТИН МАЙКА НЕ
ХРАНИ

chitanka.info

ЗА ДЕДИТЕ МИ И ЗА МЕНЕ

Безимен и безславен е родът ми, но кръвта ми е чиста, червена. Свинари и овчари — дедите ми са се спуснали от планините да търсят хляб към дунавското поле, но страхът им от изедниците бил по-голям от глада — възпрял ги в непреходните гори на последните предбалкански хълмове и баири — по-далеч от бейовете и чорбаджиите, по-близо до жълъдите и дивите къпини. Изтребили те пънищата, изровили дупки в земята, затрупали ги с коренища и пръти, задимили огнища...

Най-прости езичници — те хлопали ръжени и маши срещу мишки и плъхове, срещу змии и гущери, колели курбани по оброчищата, дано омилоствят змейовете и сприите. Увити в смърдящи кожи, те не знаели молитвата, с която се измолва хляб от небето, затова то им носело само гръмове, градушки и пороища, жеги, суша и мор. Земята майчица, гората закрилница, косматите ръце, клепаната логика, обкованият кривак са били едничките им надежди.

С прогнили ризи вместо ризници, с калпаци рошави вместо шлемове, с ковани криваци вместо копия, плодящи се като овцете и козите — те, ако биха имали родов герб, той би бил: сива козинява торба, натъпкана до скъсване с хляб — все едно черен, сбит като кал, или жълт, тричав просеник. Кога солен, кога безсолен.

Расте и капе, капе и расте шумата на дърветата, градушки и пороища, снегове и суши, плодовитост и мор — годините минават. Запълзвяват като смокове двете железни релси. Замирисва на горчив дим. Бравите денонощно блъскат упоритите стволоче на горуните, Разорават се пасищата. Фелдшерът прогонва чумата, и сипаницата, та родът ни разраства: няма вече място за всички. Стягат цървули свинарчетата, поемат пътеките към градовете, гдето има работилници, фабрики и учреждения. Ето ги: огняри: шлосери и дърводелци, тъкачки, обуцари и шивачи, разсилни, архивари и писари — работни и безработни. И да им дотяга понякога, и да ги мамят родните места — те не могат да се върнат назад: горите отдавна са изсечени, земите

прекупени — на село не биха намерили нито черен, тестен като кал, нито жълт тричав просеничен хляб.

Родословието ми се губи към четвъртото, петото коляно: Вълко роди Василя, Васил роди Вълко, Вълко роди Василя — нататък не се знае — не е имало библия, по чиито корици да се споменуват имената на всичките вълковци и василовци от изпокон века.

Аз съм първият, чието име ще остане записано не само в кръщелното свидетелство след разкривената цифра 4. XII. 1904 г., а и по кориците на няколко книжки, които, ако се построи огнеупорна сграда на Народната библиотека, може би ще ме надживеят. А както аз не се отказвам от безименния си род, така и той не се отказва от мене: грамотните момчета от родното ми село Враняк искат да ме правят благодетелен член на читалището си заради книжките, които сегизтогиз им пращам. Трябвало само да почакам да сменят касиера, който е пришълец-даскал от друго село. Не смеел той да се съгласи, защото на моите книги не пишело: „Одобрена от Министерството на народното просвещение.“ Строг закон имало.

Предупреждавам те навреме, читателю. Книжката, която сега е в ръцете ти, също не е одобрена. Ако не желаеш главоболни разправи с представителите на закона — захвърли я. Ако ли пък набереш противозаконна смелост и прочетеш какво съм написал за копачите и овчарите, за чорбаджиите и изедниците — сам отсъди кой крив, кой прав. Може пък, вместо министерството — ти да ми дадеш своето одобрение?

1937 година

Орлин Василев

И ТИЯ ЦЪРВУЛИ СЕ СКЪСАХА

Полянката беше мъничка, полегатата, оградена откъм пътя с ниски, остри начупени скали. Разпилените тук-там лескови храсти и трънаци се сгъстяваха в горния и край и тулеха дебелите стволоче на крайните едри буки. Оттам нагоре гората се диплеше заедно с планинските гънки — синкавочерна в сянка, яркозелена на светло, нахлуваше в клисурата, пълзеше по стръмните сипеи чак до под голите върхове, които приличаха обветрените си чела на огнището на залеза.

Момчетата от Страхиловата дружина бяха залегнали по крайпътните скали. От камънаците лъхаше задух, но те търпяха. Понаместваха само от време на време прикладите по раменете си и оглеждаха кремъците, големите ударници и барута във фунийките.

Само един хайдутин стоеше прав, притулен в долния край на скалата, и едва подаваше глава, за да следи пътя откъм равнината. Дотегнеше ли му да гледа все надолу, той извъръщаше лице към полянката — да мерне за миг войводата и байрактаря, които седяха на десетина крачки зад останалите.

И двамата бяха облечени еднакво: сини сукнени потури с приборани дъна, обшити отпред със сърма и гайтани, все такива елечета — сини на гърба, отрупани със златна везба отпред, — а под елечетата — надиплени сияхлъци. Отликата бе в годините — байрактарят би могъл да мине за баща на войводата.

— Забавиха се нещо... — обади се по-старият, като намести праханта на кремъка и секна два-три пъти да припали късата си пръстена лулица.

Войводата беше подвил стъпалото на десния си крак върху коляното на левия и гледаше протъркания на петата цървул. Изведнъж потръпна като от студ, вгледа се още по-вторачено в мъничката дупка на цървула, но се обади за друго:

— Ти по-добре да не беше пушил сега...

Байрактарят мярна с бърз поглед залегналите хайдутини и палецът на лявата му ръка, както прибутоваше цъфналия от огънчето на

праханта тютюн в лулицата, за да го припали по-добре, прилепна неподвижно, захлупи отвора на лулата и тя угасна. Не може поне веднъж да смукне Лютивия дим! А му се пушеше... Леко недоволство затлея като прахан в очите под надвисналите вежди и като прахан загасна. Само дебелите ноздри на широкия нос се опитаха да доловят отлитация приятен мирис.

— Прав си... — като че за собствена утеха се обади той. — Наредбата си е наредба...

Войводата все още не вдигаше очи от Протърканата пета.

— И тия цървули се скъсаха — бавно провлече той, като зачопли с пръст дупчицата.

— Жалиш ли ги?

Младият не отвърна. Просна се по гръб, подложи пестници под главата си и загледа едно опърлено от пламъка на залеза облаче.

— Бай Горане...

— Кажу, войводо.

— Все така ли ще бъде? Цървули след цървули...

— Не те разбирам — отвърна Горан, но по това, как малките му живи очи се свиха и отдръпнаха в бръчките на клепките, беше явно, че долавя нагде биеше войводата.

— И тия цървули, казвам, се скъсаха от скитане... Докога ще е?... Още колко чифта, мислиш, ще скъсам?

— Че отде да знам! — недоволно пробъбра байрактарят. Думите му сякаш се заплитаха в увисналите мустаци. — Ако не ти се късат вече свинските кожи, подложи гръб някой път — нека съдерат твоята... Какво повече?

Ясен слух имаше войводата, долови яда на байрактаря си, но не се остави от разговора.

— Какво ли? — продължи той, все така тихо, но с голяма, възпирна сила. — Днеска къщата на едного ограбили, другиму утре овцете задигнали, на третия ден майка почернили, човек заклали. Ти все тичай, причаквай на пусия, стреляй, вдигай бесилки по дърветата, бягай от потерите... Лижу като куче гноясалите си рани. Няма ли край?

Суровото лице на байрактаря се смекчи от тъжна загриженост.

— Какво ти е, Страхиле? — премига Горан. — Болей ли си?

Но войводата не може да му отговори — изписука пиле: може би славейче, може би Кос. Изписука тихо, но и двамата мъже на полянката го чуха. Лицата им се изопнаха, а ръцете мигом посегнаха към сложените на тревата пушки. После се надигнаха пъргаво и прибягнаха към скалите.

— Аз ще мръдна по-изотдолу, та ако някой рече.

— Добре — кимна глава войводата, огледа спокойно цялото място и се позакри зад една скала.

Зъби нямаш ли?

Младият хайдутин-стража, който с писукане беше дал знак за приближаващата опасност, се измъкна от храстите и дотича поприведен при Страхила.

— Идат, войводо! — подвикна му той. — Нашите са петима. Навързани са на върволица един зад друг. Карат ги трима пеши читаци. Все Мехмедови хора. Само Алия е на кон.

— Аха! — трепна къдравото мустаче на войводата — Дойде Видовден. Момчета! — вдигна той ръка към легналите — Алия ще е за мене.

— Добре, добре, войводо!... — отвърна тихо неколцина.

Не мина много — иззад трънаците покрай чупката на пътя се заредиха един зад други петима селяни. Ръцете на всички бяха вързани отзад, а освен това и пристегнати с усукани около телата им въжета. Хората бяха привързани накъсо и един с други, та пристъпваха неравно и непрестанно се подръпваха. Последният — висок, кокалест старец — при всяка стъпка отмяташе някак тялото си — болеше го навярно единият крак, та Щом го докоснеше до земята — веднага се прехвърляше на здравия крак.

Покрай навързаните крачеха с пушки на рамо пазачите им. Най-напред пискливо напяваше провлечено турско маане.

Ето че се зададе и Алия, едър чалмалия, дясната ръка на Мехмед бей, управителят на имотите му, страшилището на раята. Конят ситнеше раван, турчинът се подрусваше на извитото, обковано със сребро седло, придръпваше юздата и напето люшкаше рамене. Пушка нямаше. Само позлатените главички на пищовите и ятагана му стърчаха, пристегнати в силяха. Може би блясъкът по оръжието и нагръдните му накити го подсети да погледне към догарящия залез.

Очите му се смръщиха и отместиха на стъмената клисура: тепърва трябваше да я превалят, за да стигнат по-късно в града. Алия пришпори коня и вдигна дългия бич:

— Хайде, бабана!... Пристъпвайте, че стъмни! Конят настигна и блъсна с лъснатата си гръд накуцващия старец.

— Удри бе! — прорева Алия срещу единия пазвантин. — Какво ги зяпаш?

Пазвантинът извъртя пушката си и стовари приклада, гдето му попадна. И други пазванти заудряха кой где свърне. Предните селяни дръпнаха въжетата. Старецът не можа повече да пристъпи с болния си крак, залитна и падна.

Алия развъртя бича.

— Ставай, вярата ти свинска! Можеш да се биеш, а не можеш да вървиш!

Селяните се струпаха на купчина, опитваха се да оградят стареца, да го запазят поне от копитата на коня. Развикаха се:

— Недей, Али!

— Почакай да го дигнем.

— Ударен е човекът.

— Болен е!

А най-младият от тях — още момче с голобрадо, загоряло лице — се емна напред, блъсна с гърди муцуната на коня и викна с разтреперан глас:

— Стига го тъпка бе! Не видиш ли, че не може да стане!

Конят трепна от удара, изправи се на задните си крака и надвеси копита над главата на момъка.

— Зъбиш се, а? — изрева чалмалията, мушна бича под мишницата на лявата си ръка и пипна позлатената дръжка на ятагана.

— А-а! — викнаха ужасените селяни, замятаха се и повлякоха стареца по камъните.

Но ръката на Алия няма време да измъкне ятагана; откъм скалите екна гърмеж. Ръката изпусна дръжката на ятагана и пръстите ѝ се впиха в сърмата на елечето.

Затреця нова, страшна пукотевица.

Конят, както стоеше изправен, се изви встрани. Чалмалията се свлече от седлото, но не падна веднага, защото и двата му крака се задържаха в стремената. Конят се подплаши и препусна назад из пътя,

по който бяха вече минали. Тялото на Алия се откачи и тупна в коловоза. Последният пазвантин хвърли пушката си и затича да догони коня.

— Стой на място, че те убих!

Не беше за вярване, че тежкия байрактар можа така леко да скочи от скалите през пътя и да се стовари като пълен чувал върху беглеца.

И другите двама пазванти още при първия гърмеж хвърлиха пушките и се присвиха зад навързаните селяни. Единият се хвана за раменете на младия момък.

— Момче, недей... Недей!... — зафъфла той с побелели устни. — Аз не съм! ... Аз не съм!...

Но и момъкът не беше по-малко смаян от него. На скалата край пътя се изправи някакъв висок мъж — като че от камъка израсна. Дулото на пушката му още димеше, а огненото небесно зарево искреше по обшивките на хайдушката му премяна, преливаше в бронзовия загар на лицето и разголения врат.

Нарипаха с пушки и ножове в ръцете и останалите хайдути. Неколцина се спуснаха да режат вървите и въжетата и да връзват загубилите ума и дума пазванти. Байрактарят довлече с една ръка своя пленник и го блъсна при останалите двама.

Изведнъж куцията старец забрави болния си крак и ударите от бича и прикладите — викна, та процепа клисурата:

— Страхиле!... Войводо!... Момчета! Ангеле! — тупна той по рамото младия момък. — Това е Страхил бе! Войводата!

Развикаха се и останалите селяни:

— Войводо!...

— Бащице наш!

— Закрилнико!

Страхил слезе полека по два-три камъка и пристъпи към тях.

— Къде сте тръгнали по това вечерно време? — запита той някак на шега, но без усмивка на лицето.

— Остави се! Остави се! — затръска старецът претръпнали от въжетата длани. — Изгинахме, войводо! Мехмед бей отвлече в конака си братовата ми дъщеря. Сестрата на ей това момче!

— Спаси я, войводо! — викна, та приплака и момъкът. — Прегориха сестрицата ми! Потурчи я оня поганец!

Страхил огледа селяните един по един и запита троснато:

— Ами вие... цяло село! Къде бяхте? Докога, здрави и прави мъже, ще ви газят! Ти бре! — сопна се той на Ангела. — „Спаси я, войводо!“ А че не си заплакал! Я се погледни колчав мъж си! Къде беше, като отвлякоха сестра ти? Казвай де! Къде беше? Мляко ли бозаеше? Дърво нямаше ли? Камък, нож? Зъби нямаше ли?

Избухването на войводата беше така неочаквано, че Ангел се вкопа на мястото си.

— Дотегна ми с баби да се разправам!... — извърна вгорчено лице Страхил.

— Не викай, войводо... — вдигна ръка да го спре старецът. — Не дели мегдан със селските кехаи. Я виж тука!

Старият се наведе и заврати крачола на болния си крак. Омотаните кървави парцали се бяха смъкнали при стъпалото и в дебелината бе цъфнала развредена рана от куршум. Кръвта се цедеше по крака, нагизваше навуцето и се съсирваше с прахта в цървула.

Опомни се и момъкът, дръпна рязко съдраната си риза и разголи рамото — откри се дълга, засъхнала рязка от нож. — Виж!

— Мнозина бяха нападателите — добави един мъничък селянин.

— Извардили я, както си носела вода от герана — продължи старецът. — Докато се чуе писъкът ѝ, те я метнали на конете. Добре, че ги срещнахме с каруцата...

— Само двама настигнахме! Единия го смъкнах... говореше момъкът се задъхваше. — Не гъкна!

Лицето на войводата се поразведри — огледа той крака на стария, рамото на момъка и рече на байрактаря:

— Я, бай Горане, виж, та превържи раната, да спре кръвта.

Но Горан и без неговото напомняне приклякаше вече до стареца с една развита, намазана в единия край с някакъв мехлем бяла кърпа.

— Па вие... прощавайте — усмихна се войводата, като сложи ръка на рамото на стареца. — Не знаех, че сте се ударили с поганците. Право да ви кажа, дотегнало ми е на страхливци да помагам. Да не би да сме повече, или пък да сме я по-силни от вас? Като живеем в гората, да не би да сме с рога? Къде, казвате, е момата?

— В кулата трябва да е! — подвижна Ангел. — В Мехмедовия конак! О, ще ми падне той! Ще му дам аз...

— Ще стане юнак от тебе — потупа го Страхил по рамото и се извърна към изправените настрани пазванти! — Я бре, пристъпете насам!

И тримата турци се строполиха по очи в краката на войводата.

— Вие Мехмедови хора ли сте?

— Мехмедови, ефенди!... Ратаи сме по чифлика!... Ние не сме виновни...

— Слушайте добре какво ще ви кажат — подхвана Страхил. — Ще се върнете сега при Мехмеда и ще му разправите какво сте видели Обадете му, че аз освободих тия хора. Чувате ли? Ще му кажете, че те не са виновни. Те не са знаели, че съм слязъл в тоя край. Ясно ли ви е?

— Ясно е, чорбаджи!... Ще кажем, ефенди!... — викаха и тримата.

— Така. И още нещо му кажете: при него има една мома... Как се казваше тя? — извърна се той към стария.

— Димка! — изпревари отговора Ангел.

— Димка, Димка се казваше... — обади се и старият. — Ако беше жив брат ми, бог да го прости...

— Трай, старче! Не мърдай, докато те превържа! — дръпна го байрактарят с кърпата, която пристягаше около крака му.

— Ако вдигне ръка върху нея — продължи Страхил, — ще му подпаля конака, а и него жив ще го опека. Ще му кажете: „Страхил поръча веднага да пуснеш момичето.“ Хайде, бягайте!

Пазвантите се втурнаха презглава из пътя към полето.

Всички стояха мълчаливо и гледаха след тях, докато се закриха зад чупката на пътя.

— Войводо, дали ще я пусне той? — подвикна изведнъж братът на отвличеното момиче.

— Кой знае... — вдигна рамене войводата. — Хайде, момчета, да се махаме от пътя. Тая нощ — извърна се той към селяните — и вие ще дойдете с нас. Хайдушки гости ще бъдете.

И войводата свърна нагоре към тъмнеещата планина.

ПЛЕННИЦАТА В КУЛАТА

Одаята, в която беше затворена отвлечената девойка, беше ниска, с дебели сводести стени и две тесни, обковани с решетки прозорчета. Тя би била същински затворнически кауш, ако не беше широкият, отрупан с възглавници миндер и дебелият анадолски килим, който прикриваше изкъртения под.

Пленницата навярно бе викала, плакала, блъскала от стена в стена, от решетка в решетка, но сега се бе свила с клюмнала глава върху миндера, облечена в старото си сукманче и разкъсаната по време на борбата риза.

Вратата се отвори — влезе една застаряла ханъма с незабулено, повехнало, но все още хубаво лице, чиито устни бяха подвити в горчиви гънки — следа от някогашна дълбока и трайна болка. След старата влезе едно десетина-годишно момиченце, което носеше широк сребърен поднос, отрупан с надиплени копринени дрехи, върху които святкаха хубави накити.

Ханъмата прекоси бавно одаята, спря се до миндера и леко побутна рамото на Димка.

— Хайде, моме, стани да те облека — рече тя. — Хайде, че господарят скоро ще дойде. Трябва да станеш още по-хубава.

Димка си остана притихнала, като да се вслушваше какво още ще ѝ кажат. Само сълзите отново преляха и закапаха върху избелялото сукманче.

Ханъмата огледа едната, другата решетка и пак с обади като на себе си:

— И да плачеш, и да не плачеш, все толкова — няма кой да те чуе... Хайде — отново побутна тя с къносаните си пръсти рамото на момичето, — изтрий сълзите си... Мълчи, глупачке... Не си знаеш доброто, Стани, виж какво съм ти донесла. — Ханъмата взе от подноса, който държеше малката прислужница, една прозирна дреха и я поднесе към селянката: — Пипни да видиш... мъсърска свила.

Димка вдигна лице и запремигва, сякаш не разбираше какво искат от нея. Сълзите бяха изплакнали очите ѝ, та блестяха — ясни и дълбоки. Ханъматата сграбчи от подноса шепа наниз и гривни и ѝ ги подаде:

— Виж, виж какво ти праща боят!

— Искам да си ида... — проплака пленницата.

— Стани, стани да те накича... Да знаеш каква хубавица ще станеш. Майка ти да те види, няма да те познае.

Ханъматата посегна да сложи една огърлица на врата ѝ, но докосването на студените зърна накара девойката да потръпне. Тя замахна изведнъж — конецът на наниза се скъса и бисерните зърна се разпиляха по килима.

— Махайте се! — скочи тя. После се спусна към подноса, бишна и разпиля накитите, сграбчи дрехите и подбра с тях ханъматата. — Излизайте! Махайте се! Махайте се! — шибаше тя, гдето свърне.

Момиченцето с подноса затича към вратата, но веднага се дръпна: на прага стоеше господарят на тия краища — прочутият спахия, ездач, пехливанин и любовник — Мехмед бей. Стоеше и гледаше усмихнат как разлютената българка гонеше ханъматата към вратата.

Видя го и пленницата, остави ханъматата и почна да отстъпва навътре, като че имаше къде да се скрие от новия враг, който не можеше да бъде изгонен само с безсилни викове.

Боят кимна на ханъматата. Тя излезе и притвори вратата след себе си.

Димка продължаваше да отстъпва, докато стигна миндера. Качи се на него и се опря до стената. Погледът и не се отлепваше от обтегнатото в усмивка лице на боя. Ръцете ѝ опипваха стената, докато пръстите отново се впиха в пречките на решетката.

Боят пристъпваше към нея все така бавно. Когато ръцете на момичето се отметнаха към решетката и стройното тяло се поизпъгна напред в прилепналия сукман, той се спря да му се порадва. Раменете му се поизгърбиха, подстриганата му овална брадичка се издаде напред.

— Защо се лютиш, хубавице моя? — запита той с присвити очи.

Димка изведнъж се откъсна от решетката, прескочи миндера, падна в краката на своя поробител и проплака задавено:

— Пусни ме, Мехмед бей! Пусни ме да си ида при нашите!

Мехмед бей се наведе добродушно над нея, като че наистина я съжали.

— Защо искаш да си идеш? — запита той кротко. — Да не те чака някой? Либе ли си имаш, а?

— Нямам аз либе, нямам... — шепнеше забъркано момата. — Пусни ме, ако имаш сърце! Или ме убий, по-добре.

— Защо ще умираш? Лошо ли е при мене, а? Че ти тука като султанка ще живееш... — Отрупаните с пръстени ръце се плъзнаха по лактите на Димка, хванаха една от китките на ръцете ѝ. — У-у... Колко е корава. А като поживееш при мене, същата тая ръка ще изтънее, ще избелее, ще стане мека като гушка на гургулица... — Гласът му затихваше. — Ех, да знаеш как ще те галя, как ще те милвам. Ти ще бъдеш най-любимата от жените ми... Я! Дай да те видя!

Той отново обхвана раменете ѝ, придигна я и се опита да я прегърне, но момичето се изви, блъсна го, отскубна се от ръцете му, рипна на миндера и долепи ужасено лице до решетката.

— Хораа!... Хораа! — запищя то.

Но отвън долитна само игрива свирня на гъдулка.

Беят се смееше:

— Не викай... Не си дери гърлото: няма кой да те чуе.

Не бързаше Мехмед да откъсне плода, а и синът му — петшестгодишно, пременено в шалварки и сърмено елече момченце — дотича да го дири.

— Тате! Тате! — завика то. — Мечка, Мечка! Ела да видиш!. Ела бе, тате!

— Добре де, чакай — не можа Мехмед да се скара на своя мъничък любимец. — Ще дойда. А ти — извърна се той към Димка — не се дърпай повече. Мечка, що е мечка, па и тя се укротява. Дай да те пременят. Довечера ще направим веселба, каквато не е имало в тоя конак.

Кой знае защо беят щракна шеговито с два пръста към долепената до стената хубавица и тръгна подир сина си да види мечкарите.

ПОЛУНОЩНА ВЕСЕЛБА

Обширни бяха зиаметските земи на султанския спахия Мехмед бей. Почваха от връх планинския гребен, огъваха се по гористите хълмове и прилягаха в продълговатата котловина, сред която се издигаше старият конак на кулата. Земите бяха обширни, но все пак имаха граници, а жаждата на техния господар за богатство и слава беше безгранична. След като видя султанските и пашови сараи в Стамбул и несметните богатства, които се криеха зад дебелите високи стени на графските и рицарски замъци из Австрия, Хърватско и белокаменния Родос, и той замечта да изгради сараи, за които дори пиратите от венецианските галери и дубровнишките галиони приказки да почнат да разказват. Да докара мермер от морето, благоуханно дърво от Ливан, французко стъкло и чешко желязо, пурпурни бои от Дубровник и Венеция, килими от Иран, цял керван свилени платове от Масър, сребърни свещници и златни украси от стамбулската златарска чаршия и да викне:

— Зидайте, майстори, и редете!

Но за всичко това трябваше купища злато, а той нямаше сега отгде да го вземе. Ратаите му се разсипваха от работа, раята от четирите чифлигарски села в земята му трябваше пръст да яде, за да може той да поддържа дори сегашния си блясък, а дълговете му при софийските жидове растяха от година на година. Затова беше хвърлил око на богатото Брезово, чиито земи обхващаха горния край на подбалканската котловина, а пасищата на стадата им — целия гръб на Козловец и буковските върхища. Без тия стада, без черната маслена земя и без самите брезовчани, които от едни и същи места изкарваха три пъти по-голям берекет, отколкото неговите ратаи и чифлигари, той не можеше да почне градежа на новия конак. Щеше да си живее в стария дом, граден и доизграждан наслука от баща му около една стара, издигната кой знае в кои времена отбранителна кула.

Едничкото по-широко и хубаво отделение в тоя дом беше широката одая сред харемлъка му, гдето понякога се забавляваше с

жените си — бял, изнежен орляк от докарани през море или заграбени и купени от по-близки краища хубавици.

А тая вечер те бяха облекли най-хубавите си, най-леките и прозрачни дрехи, отрупали бяха ръцете и шиите си с най-скъпите накити — че нямаше друга воля освен бейската в тоя дом, — с песни и маанета трябваше да се отпразнува новата му сватба, с игри и ключеци трябваше да срещнат най-новата, най-младата и може би най-хубавата своя съперница, с която щяха да делят топлото легло на бея.

Мехмед бей искаше да смае дивата упорита селянка, Да заслепи с блясъка на герданите очите ѝ за миналото, с музика да прогони черните ѝ мисли, с вихрушката на тръпнещите в ключеците тела да разпали кръвта ѝ, та първата нощ да не бъде нощ на борба, а на всеотдайна наслада... И други бяха упорствували, и други бяха се борили, а после...

— Хехе... Какви любовници станаха...

Още малко, и тая ще се предаде.

Пленницата като че наистина беше почнала да се смирява. Позволила беше да я облекат в свилените премени, да я изведат за ръка от одаята и да я оставят да седне до бея на високия миндер в една от полукръглите вдлъбнатини на стената.

Ето я — седи като вкопана, без да посегне към приготвените пилафи, халви, баклави, локуми, препечен дивеч и шербети, с които бяха отрупани сребърните тепсии край нея.

Ако всичко, което ставаше наоколо ѝ, не беше някъв зъл, лош сън, на какво ли би могла да се надява?. Високи ѝ непристъпни бяха зидовете на бейския конак, не хора, а диви вълци бяха бейските сеизи и пазванти, а най-стръвен от всички — самият Мехмед. Не, нямаше друг, по-добър изход от изхода, който бе намислила. Нека почака още малко... После ще посегне към един от тънките блестящи ножове — и толкова.

Какви хубави жени и колко хубаво свирят на тия невиджани свирки. Колко хубаво пее и тоя сляп старец-гуслар. Тя не го виждаше, защото го бяха затулили зад едно перде — да не загрозява със старостта и слепотата си веселбата. Но гласът му — дълбок и плътен — се лееше и я облъхваше на вълни като топъл вятър по жътва.

Искаше ѝ се да иде при него, за да го заприказва, да го помоли: като ходи из пътищата, нека се отбие и в тяхното село, да потропа на

техния вратник, да попита за брата й Ангел. Да го срещне и да му каже: „Не я проклинай, Ангеле, тя не му се даде...“

— Какво си се унесла? — поглади ръката й боят. Ръката й се сви като попарена, очите й го погледнаха — тъмни, разширени.

— Виждаш ли ги? — кимна глава Мехмед към одалиските си. — Хубаво ги гледай. Искам и ти да се научиш така да играеш. Каквато си висока и тънка в кръста, скоро всички ще надиграеш.

Но Димка не изви глава към вихъра на телата, не отмести поглед към обсипаните с бляскави мъниста голи кореми. Стройните нозе и виещите се ръце се разтапяха в ромолещите води на ниския мраморен шадраван. Водата искреше от блясъка на гривните и нанизите. Тихият звънтеж на струните и гърленият напев на старите жени от харема насищаха въздуха, сгъстяваха го.

— Колко сте глупави вие, селянките — заговори пак боят. — Живеете робски, без кеф. Орете, копаете, жънете, месите и раждате като кучки. Какво ме гледаш като треснатата? Или милееш за оня мръсен живот? Виж в какъв сарай ще живееш. А и по-хубав ще направя. Отделни одаи ще имаш. Цял ден ще пееш, ще свириш, Ще играеш. Ще спиш на килими, в свила, а не по вмирисани рогозки ... Продумай нещо де!

— Искам да си ида — изрече тихо пленницата и очите й отново се насълзиха.

— Пак същото! — махна ръка боят. — Забрави го! Виж, огледай се — за тебе е тая веселба.

— Мене не ми е весело...

— А пък мене ми е весело! — рипна неочаквано той, запляска ръце и викна: — По-живо! По-живо! Трамтараратата! Трамтарараратата...

Гласовете укрепнаха, сляха се в мъчителен тръпен повик, гъдулката източа сребърни нишки, опасва белите тела, сви ги на купчина, но боят се спусна, хвърли настрана елечето си, викът му разкъса нишките и той закърши снага Между жените си.

Наближаваше краят. Момичето трепереше, чупеше пръсти и мълвеше отчаяно:

— Господи! Няма ли кой да ми помогне?... Господи!...

НЕКАНЕНИ СВАТБАРИ

Песните и провикванията излитаха през разтворените прозорци и заглъхваха далече в лунната нощ.

Дали шумът от веселбата събуди якия мечкар, или той още не беше заспивал? Па и как да заспи в тая смрад? В обора бяха се изтъркаляли двайсетина капнали от дневния труд ратаи. Миришеше на пот и тор. Мечкарят се надигна, прекрачи спящите тела и се измъкна навън. Задиша често и дълбоко, за да проветри гърдите си от вонята. Огледа се. Луната огряваше начупените покриви на струпаните в разкривена купчина постройки. Между тях, там, гдето дворът не беше застроен, се издигаше висока стена с чардак от вътрешната ѝ страна, отгдето се наблюдаваше околността и можеше, ако се приклекне, да се стреля безопасно.

Нейде просвири горски кос.

Мечкарят измъкна дългата кама от пояса си.

Горският кос прелитна по-близо и подсвирна под самата стена.

— Тука са! — трепна мечкарят и в същия миг видя как един пазвантин се изправи на чардака. — Дано не подсвирнат още веднъж!...

Пазвантинът се наведе над стената и почна да се вглежда в тъмното. Но мечкарят вече лазеше по стълбата. Пазвантинът беше видял нещо, защото се отдръпна и посегна към изправената на чардака пушка. Не успя да я вземе — мечкарят се метна на гърба му, провря силния си лакът под брадата му, отметна главата му назад, събори го и заби ножа си в гърдите му. После бързо разви опасаното около кръста си дълго въженце, завърза единият му край за чардака, прехвърли другия през стената и тихо подсвирна.

Не мина много, и една широка лапа се залепи за горния ръб на оградата. След ръката се подаде калпак, после две пламнали очи и едни увиснали, дълги мустаци.

— Каква е тая свирня, Димо? — избоботиха мустаците.

— Сватба, бай Горане — отвърна тихо Димо. — Че как може сватба без кум? Тъй, както ме гледаш — изпъна снага Горан на стената, — дали ме бива за бейски кум, а?

— Според мен бива те — одобри го мечкарят. — Ама не знам Мехмед какво ще рече.

— Белким ме хареса — потръкна Горан оръжието по силяха си.

После и двамата се наведоха, подадоха ръце и почнаха да измъкват от тъмната сянка едрите, сякаш нарочно отбирани, накичени с пищови и ножове сватбари.

ЛЮБОВНА НОЩ

— Е, хубавице доволна ли си от веселбата? — приведе се Мехмед над нея. — Трай, хубавото тепърва почва... Що е време, все е наше! Няма да ходиш утре на нивата я! Ще спиш, колкото искаш.

Що ще бърза? Та няма миризмата на хубавата гозба е по-малко сладка от самото ядене? Нека я погледа, нека ѝ се порадва. Па и тя да свикне, да се не плаши... Да не му развали кефа.

„Сега! Сега!“ — мислеше си момичето и стискаше с изтръпнала ръка скрития под възглавницата нож.

Както се е изправил пред миндера, както е изпъчил гърдите си, само да замахне — и той ще рухне на килима.

Зъбите ѝ тракаха... Страшно е...

Но онова, което се случи, беше още по-страшно; беят изведнъж се огъна, политна напред и притисна с две ръце възглавницата. После изви ръката ѝ, измъкна ножа от изтръпналите ѝ пръсти и го захвърли далеч към дъбовия рязан стълб посред одаята.

— Така! — изсъска стръвно той. — Първо ще си моя, па после мри, ако искаш! Мен още не ми се умира. И то ... от жена!

Приведе се, сграбчи я и я дръпна към себе си. Но преди още да я прегърне, тя отмаля и клюмна в ръцете му.

Мехмед се озъби доволно: когато плодът узрее, сам пада от дървото!

Сложи я полека на възглавниците. Тялото ѝ се изпъна и едната ѝ гърда се откри, сгушена като бял гълъб в свиленото си гнездо. Бейт прилегна на миндера и посегна да я погали.

Изведнъж силен женски писък процепи нощта. Последваха го други писъци.

Мехмед се сепна, остави Димка, рипна и неволно се опипа за оръжие. Нямахше, че не за бой беше той в харема си!

Един гърмеж, втори... Вратата откъм стаите на жените се хласна. На прага застана и се огледа висок мъж с димящ пищов в едната ръка. Зад него изтрополиха други тежки стъпки, мярнаха се високи калпаци.

„Хайдутите!“ — просветна в главата на стреснатия османец и още същия миг той — опитен борец — се спусна като хрътка към близкия прозорец изби в разбег с първия удар на рамото си прогнилата дървена кръстачка и се метна в тъмната градина.

Страхил едва успя да измъкне широкия нож от навуцето си и го хвърли с пълен замах на достиг.

Не можа да улучи — ножът се заби и затрепера в рамката на прозореца — досами рамото на беглеца, плешката му просто се тръкна покрай костения чирен.

Димо гръмна иззад рамото на Страхила — пак подир бея, — но и то бе гърмеж напусто.

Димка беше станала права сред възглавниците в тънките шалвари — с побеляло лице, замръзнала от страх ли, от радост ли? Страхил дотича до нея.

— Ти ли си брезовчанката? — рязна я той с недоверчив поглед.

Но тя не можа да му каже коя е, а се свлече без съзнание в ръцете му.

— Не бой се! Ние сме! — разтърси я той, — Дръж се! — Па я сграбчи и понесе.

Тук-там трещеше пукотевица. Ханъмите пищяха до бога. Горан го пресрещна с момченцето на бея в ръце — но всеки със своята грижа — войводата стремително тичаше с праметнатия през рамо жив товар към дворчето с големия шадраван.

— Насам, войводо! Тука! — викна го познат глас.

Своя ръка го прихвана и го преведе до опряната на стената стълба.

Прехвърли се първо той с пленницата, после Горан с увитото вече в ямурлук дете и още двамина хайдути.

Отвън, в дъното на дола, ги чакаха коне.

Оттук-оттам се свличаха все нови и нови хайдути.

— Пребройте се! Дванайсет.

— Тичешката!

Едва след като конници и пешаци се загубиха из ливадите, по стената откъм харема се мярнаха въоръжени турчоля и светнаха пламъчетата на редки гърмежи.

— Е-хей! — не се стърпя да ревне откъм пътя за планината байрактарят. — Не стреляйте толкова, че потурите ми са нови!

ЗАЗОРЯВАНЕ

Можеше ли да му дойде на ум оня ден, когато причакваше на пусия Али ага с вързаните селяни, че само след ден-два ще язди сред чукари и пропасти със сгушена в ръцете му жена?

Местеше от време на време ръцете си, поглеждаше клюмналото бледо моминско лице — само за да се увери, че всичко станало през тая нощ е истина.

Слънцето още не беше се показало, но бодрата хайдушка песен надолу из клисурата будеше деня, правеше утрото по-бистро и по-светло:

Карай, конче, карай, душо, да вървим, гдето бяхме снощи вечер на конак.

Вслуша се.

Не, не само момчетата му редяха думите на песента — всичко наоколо пееше и се радваше с неговата радост. Та имаше ли в тоя непристъпен край камъче, цветенце или дръвце, което да не го познава? Не беше ли гората най-близкият му другар? А и ония алени облаци на изток? Кой ги посрещаше сутрин по върховете и кой ги отпращаше вечер, А могат ли приятели да се не радват с радостта на приятеля си, да не пеят с него, когато песента трепти във всяка капчица на кръвта му?

— Пейте) момчета!

— Какво думаш? — трепна момичето в ръцете му.

— А... Събуди ли се?... — погледна я той, но тя срещна погледа му с такива светли и бистри очи, че Страхил не издържа и отмести очите си.

Слънцето плисна лъчи над облациите, обля върховете, обагри белите пелени на мъглите. Чести гърмежи разтърсиха Дола в привет на изгрева и новата песен, подхваната от Димо, се извиси и сякаш се сля със светлината:

Когато дойдеш у нази, ела ми китно накитена.

— Ще ме върнете ли пак в село? — запита плахо девойката.

— А че... то се знае — отвърна Страхил. — Няма да те правим хайдутка я!

Очите на момичето изведнъж овлажняха. Една сълза се търколи и опари ръката му.

— Чакай де, чакай... Какво правиш? — забърка се войводата. — Що плачеш?

— Така — потръпна девойката и още по-силно се сгуши в ръцете му. — Не искам да се върна в село. Страх ме е...

— Не бой се ти... Щом си при нас, не се страхувай! — слепи устни войводата, готов да извърши всичко, каквото тя кажеше — че той беше господарят на тоя планински безкрай и нямаше тук воля, по-силна от неговата.

— Добре — склони глава тя на рамото му. Дали той поиска да отмести косите ѝ, за да вижда по-добре пътя, или ръката му сама я погали?

— Само че при нас е страшно...

Димка откри лицето си. Дъхът ѝ гореше бузата му.

— Тука не ме е страх...

Устните ѝ — алени, изпръхнали — бяха толкова близко, че сами го примамиха да се наведе.

Колко време мина — не помнеше. Изправи се чак когато чу тропот на копита зад себе си.

Горан!... Мярна го само за миг, но видя колко е намръщен.

Пътеката се беше загубила във високата трева на една полегатата поляна. Войводата смушка коня: струваше му се, че ако препусне по-силно, ще може да избяга от пълните с упрек очи на байрактаря си.

— Намери ли си майстора?

— Идаат! — излетя гърлест глас откъм скалите, изви се над огъня на долния край на поляната, заплете се в клоните на буката, отмаля и сякаш прегоря в жаравата.

Пет-шестимата хайдути, които се припичаха около огъня, нарипаха, отметнаха ямурлуците си и затичаха през поляната. Едрият, брадясал и в ушите домакин, който въртеше шиша с набучен овен над огнището, рече да ги последва, пристъпи две-три крачки, но се върна, че яденето за нощните бродници щеше да прегори.

Дотичаха и всички останали момчета и наобиколиха запенения кон на войводата. Един хвана юздата, друг стремето, а трети подаде

ръка на момичето, което скочи на земята и се позабърка от ханъмските шалвари сред тия брадясали израстни мъже.

— Ето я и момата! — подвижна Страхил. — Наша си е тя — не ѝ гледайте премяната!

— Хай, добре дошла! — обади се един голобрад хайдутин и подаде ръка на Димка.

Димка пое ръката, наведе се и я целуна.

Момъкът се засрами — за първи път мома ръка му целуваше. Държеше той дланите си с отпуснати пръсти и ухилено я гледаше.

Страхил отметна крак, рипна от коня и сам пристъпи до гостенката си.

— Е, хайде, добре дошла и от мене.

— Добре заварил — отвърна усмихнато момичето. Усмихваха се и хайдутите. Страхил се понамръщи — трябваше да я отдели, докато се преоблече!

— Ела да ти покажа нашето свърталище...

И докато момчетата посрещаха другарите си, които излизаха един по един от цепнатината между скалите, Страхил преведе момичето през поляната и разгърна храстите в горния ѝ край. Откри се нисък вход на пещера, който отначало бе съвсем тесен, но после се разширяваше и осветяваше навътре. След десетина крачки пред тях се откри обширна, дълбока пещера, осветена отгоре през една странична цепнатина. Единият ѝ сводест край беше изравнен с утъпкана пръст, та приличаше на под. Навсякъде се виждаха безредно разхвърляни конски такъми, самари, сандъци, чували с брашно, боб и пастърма. Едно огнище все още тлееше до скалата под цепнатината и буренцата, бъклите за вода, опанджаците, дрехите и широките одри подсецаха, че тука беше главното убежище на Страхиловата чета. Нејде в тъмното шуртеше вода.

— Ето те в нашия дом — рече войводата. — Кажи си правичката — харесва ли ти, а?

Димка примигваше и се вглеждаше, за да свикне с полумрака. Тука беше и влажно, и тъмно, но наистина свое място, близко — не както в свиления затвор на бея. И сега тя беше насаме с мъж, но не се боеше и пристъпваше доверчиво до него.

— Божичко, колко е разхвърляно! — смръщи се весело тя. — Че бива ли така? Цял народ оправяте, а себе си не можете подреди!

Димка се разшъта, раздига дрехите по одрите, надипли чергите, отупа възглавниците и почна да търси нещо с очи.

— Къде ви е метлата?

— Метла ли? — прихна Страхил.

— Смей се ти — заклати усмихнато глава момичето, па после грабна една вършина открай огнището и запремита одрите.

— Да, за дом си родена ти — зарадва ѝ се хайдутинът през бликналата в сърцето му тъга. — А пък ние тука ... като гущери из трапищата ...

Димка долови горчилката в думите му, спря да разтребва и го погледна с обич, с оная жалост, дете се таи в сърцето на всяка жена: дали не би могъл тоя човек, така угрижен за другите — за всичките хора! — и той дом да има, и той радост да получи?

Но тя не изрече мислите си, а каза друго:

— Вашата къща в село пуста е запустяла...

— Не съм слизал нататък, откакто убиха баща ми, откакто мама като свещица се стопи... Захайдутувах ей от такъв! Майчица ми е тъмната гора, либето ми тънка пушка, братецът ми — ятаганът... Нали знаеш как е речено в песента: хайдутин майка не храни, хайдутин къща не гледа...

— Не! — тръсна плитки Димка и с порив сложи ръка на рамото му. — Това е песен, Страхиле... Измислена е!

Страхил похлупи с длан пръстите ѝ на рамото си, после смъкна ръката ѝ и я сграбчи и с другата си ръка.

— Знаеш ли — едва чуто рече той, — понякога... и на мене така ми се струва.

Искаше той още нещо да каже, но се въздържа — по камъните се счуха тежки стъпки.

Димка бързо се отдръпна. След малко се показа байрактарят, който водеше за ръчица уплашеното, пребледняло момченце на бея.

— Тука ли сте? — огледа ги Горан.

— Тука сме, бай Горане, ела де... — покани го Страхил.

— Остави се! — избоботи байрактарят. — Намерих си белята с това дете! Ония вълци съвсем го изплашиха. Оня, Драз, проклетникът неден, и пищов искаше да му окачи — хайдутин да го прави, турците да трепе.

— Дай го на мене! — пристъпи пъргаво Димка, клекна до детето и почна да оправя косичката му под широкия нахлупен калпак. — Ела, момченце, ела да се стоплиш на слънчице. Какво са те пременили — цял войвода са те направили.

Умореното дете беше отворило безсилно устица и се оставяше да правят с него каквото искат.

— Та, рекох — продължаваше Горан, като поглеждаше под вежди ту Димка, ту Страшила, — да го доведе. Дано при нея се успокои. Само че тя трябва да се преоблече. Ей в оня сандък има женски дрехи.

— Добре, бай Горане, ще се преоблека — рече девойката. — Вървете си вие, стига сте плашили детето с тия пищови и ножове.

— Дано не стане звяр като баща си! — додаде байрактарят и си тръгна.

Страхил го последва.

Догони го галеното бърбрене на момичето, което постилаше на детето да си легне откъм по-светлата страна на одъра.

Не правиш добре, войводо!

Хайдутите се измъкнаха през цепнатината на светло. Горан се поспря, извади лулата си и почна бавно да я тъпче. Страхил схвана, че е наумил да му каже нещо, та и той се спря.

— Кога смяташ да върнеш момата? — обади се по едно време байрактарят, без да вдига очи от пръстената лулица.

— Не съм мислил — отвърна войводата, като провлече пръсти по мустаците си. — Тя ще трябва да се крие някой и друг ден, докато премине първият яд на Мехмеда...

— Тука ли смяташ да я криеш?

— Нали ти рекох — не съм мислил! Схвана Горан треперливата жичка в гласа му, но додаде все така нехайно:

— Ако мислиш тука да остане, няма да е зле да викнем баба Стойна...

— Защо ти е?

— А бе защо! Хорска челяд е това — трябва да се варди...

— Ами ще я вардим — мръдна рамене Страхил.

— Само момиче не бива нито ден да остане при дружината — това знам аз! — отсече Горан и погледна открито войводата си.

— Защо? — сопна се неуверено Страхил, ала не издържа погледа на байрактаря, та зарея очи към долния край на поляната, гдето димеше огнището.

— Няма какво да ме питаш мене! Щом ти не знаеш — аз ли ще ти кажа? Ти си войводата!

— Щом съм аз войводата — ти ще траеш! Каквото направя, това е! — сопна се Страхил и закричи към скалите, които ограждаха като стена горния край на хайдушката поляна.

Горан не мръдна, нито рече нещо. Стоеше и гледаше, докато войводата се закри сред скалите. Чак тогава той пухна насъбрания лютив дим и поклати глава.

— Не правиш добре, войводо!

Никога Страхил не беше се сопвал така на байрактаря си, че от баща и брат по-близък му беше. Какво ли не бяха претеглили заедно през отминалите години! Колко пъти Горан беше спасявал и него, и цялата дружина, та момчетата ги почитаха наравно. Мнозина се смениха — едни загиваха, други не изтрайваха и се връщаха в мирния живот, но Горан никога не отстъпи нито крачка от него.

Преди години шайката на Шериф Видинлията напада кошарата на Горана, подпалва къщата му, гдето изгарят живи жената и децата му, и подкарва стадото му да го прехвърли към Тракия. Не знаели те, че стопанинът не е дома. А той за сол бил слязъл. Не видели хаир от това стадо. Спуснал се Горан по тях, като лисица ги дебнел, като вълк ги връхлитал — сам срещу всички. Един по един ги требел. Главатаря Шериф той чак в Одрин настигнал и сред кафенето, както оня си сърбал от филджана, забил камата в гърдите му... Едва след това подирил Страхиловата дружина. Ако не зимуваха нейде заедно, той напролет пръв се явяваше на уговореното място. Привърза се към Страхила и призна от сърце войводството му — макар че и по години, и по опит, и по омраза към чуждите и свои изедници Горан го надминаваше. Свято зачиташе той волята на войводата. Бива ли сега заради едно моме да се скарат?

— Той да се не бърка! — гласно изрече Страхил, като се промъкваше между скалите, за да излезе на обичното си местенце над пропастта, отгдето често гледаше просналото се в синкавия безкрай ширине. — Аз си знам работата: ще я пусна сега, па утре пак тичай да

я спасяваш ... Ама то два пъти не става ... Кога, кай, смяташ да върнеш момата на техните? Ха!

Отпусна се на росната трева и пак загледа цървулите си. Отдавна бе добил тоя обичай — гдето и да седеше, все ще се приведе и ще загледа изтърканите от камънаците пети.

Не му се щеше да признае, че му е дотегнало да скита по балканските поляни — от гора в гора, от пещера в пещера, по пътища и кръстопътища; зиме да плуе в мазите, кошарите и опушените кръчми, а пролети пак да тръгва по старите пътеки. Теглото нямаше край, зулумите не свършваха, а годините преваляха една по една и косата му взе вече да се прошарва...

Все по-често и по-често заглеждаше изтърканите си пети.

Защо? За какво? Докога?

Тя въпроси тлееха у него като пепеливи въглени и кой знае дали нямаше да загаснат с време, ако тая нощ не беше понесъл на коня облеченото като ханъма момиче ... Разжариха се въглените!

— Не, прав е Горан! — неочаквано отсъди той. — Май че наистина трябва да викна баба Стойна. Ще ида да я доведа — изправи се той и тръгна към поляната, откъдето бяха минали тая сутрин.

ХАЙДУШКО ОРАНЕ

Слънцето прелазваше вече Козловец, когато гората почна да редее — още един-два превала, и конят щеше да нагази бейските ливади. Страхил го спря, свали калпака си и подложи лице на ветреца, който полъхваше откъм извитата като подкова котловина.

— Мирише на оране — каза си войводата, като душеше въздуха. — Орачи има наблизо.

Дръпна уверено юздите, свърна коня наляво и нагази пряко шубраците. Не мина много, и конят сам спря. — стигнали бяха до стръмна, изровена от пороищата, суха долчинка. Страхил отмести клоните, които му пречеха, и надникна в пролеза. Отвъд долчинката, на припека, се виждаше едно наскоро изтребено от пънищата и заравнено място. Малко момиченце водеше две кравици, подсвиркваше си и късаше с една пръчка цветлетата на жълтурчетата. Една стара жена пристъпваше след ралото, вземаше изровените камъни и ги хвърляше въвн от мястото.

— Я! Баба Стойна! — позна Страхил тяхната вярна ятачка, чиято колиба беше надолу по реката. — Разгеле, сгода!

Той още горе беше се отказал от смешната мисъл да вика бабичката заради момичето и скиташе из гората само за да отсрочи изпълнението на собствените си наредби. Все му се струваше, че няма да мине много, и той изведнъж ще измисли нещо, което ще разплете възлите, в които от час на час все повече се овързваше.

Страхил слезе от коня, привърза го, спусна се по ронливия бряг на дола и тръгна към орачите.

Слънцето блесна в излъсканите златни главички на пищовите му, плъзна се по кокалената дръжка на тежкия ятаган и се разсипа на дребни пръски в сребърните верижки на барутника и вулията.

— Бабо! — писна момиченцето, захвърли въженцата и затича уплашено към старата.

— Не се плаши!... Не се плаши!... — завика отдалече Страхил.

Бабичката смъкна забрадката ниско над очите си и запремигва, като галеше с напуканата си длан косицата на детето.

— Ти ли си, Страхиле? — обади се неуверено тя.

— Аз съм, бабо Стойне, не се плашете! — отвърна войводата. — Минах тъдява, па ми замириса на оране. Чакай, рекох си, да видя кой е заорал в ни едно време.

— Ела де — покани го старата. — Пак е, викам си, някое от ония псета. Море, добре направи, че се обади — заръка имам за тебе.

— Хайде де — засмя се Страхил, като си помисли, че и той имаше заръка за бабичката. — Кой се е сетил за мене? Мома ли е, или булка?

— Остави се, сине, не е време за смях. Нито е мома, нито е булка — от Мехмеда е заръката.

— Мехмед ли? — свъси вежди Страхил.

— Мехмед, сине... Слушай да видиш какво го е прекръстил господ — да не повярваш! Ела да приседнем на сянка ...

— Казвай, казвай — не изтрая Страхил, — гърбът ми е изгнил от сенките.

— Ох не знам отге да почна... Иди, пиле — извърна се тя към внучката си, — донеси на баба малко водица в кратунката... Та, какво ти бях задумала?... Таман бях пуснала пилетата тая заран, и ето ти, че пъкна оня, Юсуф, големият, кучкарят на Мехмед. Благ, благ, меден — с прясна пита да го ядеш. Като че не знам колко майки е разплакал. Ти, кай, бабо Стойне, живееш в гората. Ако се яви, кай, някой от Страхиловите хора — обади му се. Поръчай му, кай, да каже на войводата онова, що ще ти кажа. А бре, Страхиле, баба — отплесна се пак старата, — отгде ти сърце стига да се вмъкнеш в устата на вълка — не знаеш ли го какви зъби има?

— Ячки му са зъбите — усмихна се Страхил, — ама и тоя кокал, дето му го бутнах в гърлото, не е много малък...

— Как ще е малък, сине! В харема му да влезеш, жените му голи да гледаш, сина му да отвлечеш... Че и момата, бог да те поживи! Сватове сме с техните. На стрина ти Ганка, бог да я прости, щерка е. При вуйка си, дядо ти Димитра, живее, най-личната мома в Брезово. Мехмед нямаше обичай да краде от своите села, ама щом е посегнал на нея — много трябва да му е харесала...

— Казвай де, казвай какво ти рече Юсуф! — не изтрая Страхил бърборенето на бабата.

— Какво? — позасегна се баба Стойна. — Прошка ти дава баят. От султана, рекъл, нарочен ферман ще измоля — само нека по-скоро ми се обади... Бързал баят, по всички кошари хора изпратил — дано някой те види и ти каже. Защото майката на момчето, оная, цариградската ханъмка, пашовата дъщеря, от плач се раздирала — детето, та детето!

— Нека и те веднъж по дете да пожалят — избъбра със задавен глас войводата.

Разказът на бабата съвсем го забърка. Всяка нейна дума го хласкаше като тепавично черясло — степената се на козяк мислите му, който и край да подхванеше, все не можеше да източи ясна жичка.

— Дете ли е, сине — и християнско да е, и поганско да е, — все е мило на майката. От сърцето си го къса тя. При вас ли е то? Горест ли е?

— Горест е... Димка го наглежда...

— Ами тя как е? — разпитваше бабичката. — И нея ли смятате хайдутка да правите? Но Страхил не отговори.

— Ох, Страхиле, Страхиле! — отскочи на друго бабата, като го видя как се смръщи. — Минах она ден покрай вас, че бях дала мотиките на Реджеб да ги наклепа, поспрях се, погледах — жива душа няма. Дожаля ми и си поплаках. Не видя майка ти хаир ни с баща ти — че не можеше и той като тебе да трае, — ни с тебе. Що не се върне, викам си, момчето от тия пуцинаци, па да потегне едно-друго, да си поживее и то като човек. Не му ли, викам си, дотегна това скитане ... Знаеш ли откога си тръгнал? Ей такъв момчурляк беше, когато се изгуби от село.

— Не става, бабо Стойне, от хайдутин орач. На хайдутина пушката му е ралото... Па съм и забравил — продължи той, като опипваше дръжката на ралото и поглеждаше кравиците.

— Я, я опитай! — заподканя го баба Стойна. — Дръж копралята. То не се забравя лесно, не е кой знае какво чудо ... Отмени ме малко ...

— Забравил съм, ти казвам — повтори хайдутинът, но пое копралята в лявата ръка и хвана ръчката на ралото. — Ама като си рекла — що да не опитам. Ес! Ча! — викна той на кравите. — Я ги гледай ти тях!

Добичетата усетиха, че мъжка ръка е хванала ралото, и закрачиха по-живо из надолнището. Бабичката заситни младежки по буците и пак заизхвърля към храстите отметнатите от браздата камъни.

— Добре караш — похвали го тя. — Имат ти страх не само хората, но и добичетата. Ама това мигар е рало! ... Ти ще си направиш друго, голямо, тежко ... Па като подкараш ония ми ти волове... Ако не бързаш — да приготвя нещичко да хапнем. Каквото се намери ...

— Пригответи, пригответи — съгласи се Страхил. — Къде ще бързам? Тая ли беше кравата, дето наш Димо ти я докара?

— Тая е, сине... Да ви поживи господ — и тебе, и момчетата. Какво прайвахме без нея: и млекце ни дава, па и работа върши ...

— Добре е, ама пак си е крава — подхвърли Страхил след бабичката. — Друго нещо са воловете ...

... Ще си вземе един чифт. Чак от Плевенско ще ги докара. Че да се емнат — не волове, ами бели облаци. Да видят тогава какви бразди знае той да тегли ...

Усети как кипна сбираната в тежкото безделие сила, как преля в ръката му и заизтича през ръчката в земята.

Увлече се хайдутинът: искаше само да опита дали не е забравил рало да държи, но браздите се дуплеха една по една, а той все не спираше. Слънцето припичаше и потта лепнеше по клепките му. Хайдушкото рухо му дотежа — спря кравите, прекоси изораното и почна да се разпасва. Окачи на една полегнала към дола круша тежкия силах, вулията и рога с барута, хвърли наметката, елечето, калпака и остана само по риза. Когато пак тръгна към ралото, краката му като че не допираха браздите — толкова леко се усещаше.

„И да ме видят, не могат ме позна — мислеше си той с тиха радост. — Барем веднъж и аз да заприличам на човек.“

Пак подкара, а шеговитите му мисли не го оставяха: Ще изоре до вечерта, ще впрегне и ще подкара към село. Ще спре пред вратника, кучетата ще залаят радостно — жена му ще чуе и ще дойде да му отвори ... Засмя се.

„Чия жена бе? ...“

Добродушният му смях се претопи в блага усмивка, която смекчи коравите, загорели черти на лицето, и дълго не го остави.

Кравиците пристъпваха в браздата, той крачеше след тях, държеше ръчката, но нищо не виждаше: през влагата на очите му се

мяркаше разтворената врата на тяхната къща. Огънят в огнището пламтеше и озаряваше на алено едно хубаво моминско лице. Устните ѝ помръднаха, като да го запитаха нещо ... Вслуша се да дочуе, но ралото изскриптя в един камък, запъна се и кравиците спряха.

— Трябва да видя какво е станало с къщата — промълви все още в унес войводата и едва като чу гласа си, се опомни.

Разкърти камъка, изкара браздата до края и тръгна да се облече.

— Къде се разбърза, Страхиле? Няма ли да си хапнеш от мойта джанковица? — пресрещна го смаяната бабичка.

— Съсетих се нещо — смръщено отвърна войводата, без да се спре. — Забравих да поръчам една работа на момчетата ...

Бабичката не додаде нищо, но го проследи с поглед, докато отвърза коня, и чак когато видя, че не тръгна нагоре, а се спусна към село, тя лекичко се усмихна и поклати глава.

БАЩИН ДОМ

Колкото и да се вглеждаше в тъмното, нийде не видя светлинка. Докато беше из полето, чуваше далечния лай на псетата, но като наближи, и той затихна.

Тяхната къща беше през два двора открай село, та той съвсем неусетно се промъкна покрай плетищата и спря там, дето трябваше да бъде вратникът им. Слезе от коня, но хлътна в израслите до пояс магарешки тръни, репейи и бъзе, които бяха задръстили и поваления вратник, и малката портичка до него. Страхил се дръпна назад, избиколи и забеляза малко по-встрани един направен от добичетата и снеговете през зимата прелез в простата каменна ограда. Мина оттам, прекара и коня, но и дворът не беше по-чист. Пътечки трябваше да има, но в тъмното не личеха, та едва си проправи път сред буренака. Конят крачеше след него и пръхтеше от лютивата миризма на смачкания бъз.

Излезе на чисто — там гдето правеха харман някога — и се вгледа да види къщата. Едва различи покрива и между черниците. И тя му се стори нещо не на мястото си — смалила се беше в тъмното, като да бе коленичила пред израслите в последните години черници. На една от тях изпърпа някаква птица. Страхил се вкопа — тръпки полазиха между плешките му само като помисли, че ей сега ще чуе страшното улукане на кукумявката... Но птицата затихна на клончето или в гнездото си и той си отдъхна:

— Добре, че барем кукумявки няма ...

Привърза коня за един кол с похлупен отгоре череп, пристъпи към откритите външни стъпала и бръкна между двата камъка, гдето оставяха преди кривата като човка и сплескана като длето в единия край желязна отключалка. Там си беше тя и сега, но щом я взе, ръждата почна да се рони между пръстите му. Изкачи се по стъпалата, но преди да пристъпи на язълка, опита с крак — страх го беше да не е прогнил и той. Здравата горунова дъска не се подаде. Блъсна я два-три пъти с пета и тя издумка.

— Ще трае години — реши той шепнешката.

Здравата опора под краката му като че му даде малко повече сила.

Все така яка си беше и горуновата, излъскана в единия край врата. Напипа дупчицата, завря дългия ръждясал ключ, намери нареза на напречната дъска, която затваряше отвътре вратата, и врътна отключалката назад: дъсчицата се отмести.

Бутна вратата, влезе и пак я притвори, за да може да запали огън. Но мазилката отзад вратата се посипа по калпака му, вмъкна се под яката на ризата му... Паяжини облепиха лицето му, мустаците му. Рече да ги махне — още повече ги размаза ...

Замириса на мухъл, на прах и гнилота...

Вслуша се, но чу само чегъртането на червеите откъм ъгъла, гдето беше полицата.

Извади огнилото, сложи на кремъка по-големичко парче прахан и зачатка. После пристъпи към огнището, напипа в тъмното няколко останали кой знае откога вършини, обра шумките им, взе от шиника парче сух тор, сви всичко на топка и сложи разпалената прахан в нея. Замаха — торът се подпали. Димът лютеше, но Страхил го вдъхна с наслада — познат, роден мирис, който някога, в детските му години, винаги го подсещаше, че е близо вече бащината къща, топлият краищник, чорбицата и ласката на коравата майчина длан.

„Много ли те разкарва, мама, днеска звънчарката?“ — счу му се приглушен шепот.

Сложи разпалената топка върху старата пепел на огнището, посипа отгоре нови листа и клечки, раздуха ги и огънят пламна. Но колко малко приличаше това огнище на огнището, което му се беше мярнало, докато ореше на нивата.

Обра всички съчки и дръвчета наоколо и ги натрупа върху огъня. Пламъкът го облиза, засили се, затрептя по напрашените паници на полицата. Видя как сянката му се разигра по стената и изтръпна — в гората не бе потрепвал така, както в тоя запустял дом.

Насред собата бе капало и водата беше прояла пръстената настилка дотолкова, че ако стъпеше в дупката, кракът му би хлътнал чак в зимника отдолу. Но той избиколи дупката, взе две-три от изправените в ъгъла конопени паздерки, припали едната от огъня и влезе в голямата вътрешна стая.

И тук никога не беше имало кой знае що, че си бяха винаги сиромаси — един широк одър, постлан с рогозки отдолу и шарени черги отгоре, стан, зидана печка, която се палеше откъм външното огнище, сандъци с дрехи и хубавата рязана полица с извити подпорки, която опасваше и четирите стени, с наредените по нея тасове, шарени паници, гърненца и павурчета за ракия. Огледа се на няколко пъти.

— Всичко е на мястото си — ще трябва само да се изтупа, да се измаже и стаята пак ще светне.

Припали нова паздерка и наближи предния прозорец.

Ей тука, на същото това столче, седеше някога майка му, предеше и плачеше ...

— Не — сбърчи вежди войводата. — Не всякога ...

Бледото сияние на далечен спомен проясни тъмната завеса на годините. Имаше наистина време, когато майка му не плачеше... Преде и пее ... Той седи срещу нея, дялка с хабната костура и я слуша. Слънцето се провира между латинките и шибоя на прозореца, трепти по лицето ѝ със зелени пламъчета.

— Тато беше още жив... — прошепна войводата. — Тя после захвана да плаче.

Саксиите бяха още тука, но цветята отдавна бяха изсъхнали. Само две-три по-здрави коренчета стърчаха върху сухата пръст. Подръпна едното — отскубна се.

— Цветята лесно се прихващат, като има кой да ги полива — рече току-така хайдутинът.

Припали и третата паздерка и отвори вратичката на малкото долапче в стената. Паяжините бяха уплели и него, но нещо светна още с отварянето. Страхил посегна и го взе.

— Пръстенче! — рече той зарадвано и го погледна на светлината: мъничко, сребърно, женско пръстенче.

Посегна пак да го остави, но ръката му застина във въздуха.

Догоря и третата паздерка. Той хвърли угарката и заопипва в тъмното малката халкичка. Изведнъж му се стори, че върши нещо много лошо. Тъмното го притисна отвсякъде и той пристъпи неволно към прозореца — хвана се за дървените пречки и задиша хладния въздух.

Небето на изток вече бледнееше. Петлите размирваха селото, но чувството, че върши нещо недобро, не го оставяше — очакваше всеки

миг някой да сложи ръце на раменете му и да го попита гръмогласно:

— Какво правиш ти? Какво си намислил да правиш?

Извърна се трескаво, като да се заварди от удар, и викна:

— Мале, дотегна ми! И мене ми се живее! Живее ми се, мале! Живее ми се!

И при всеки вик се блъскаше с песници в гърдите.

Едва сега усети, че главата го боли — сви се на стола, гдето седеше майка му, и застина безмълвен.

Изведнъж в напрегнатата нощна тишина по вратата се чу някакво тихо чегъртане.

Той се изправи и сложи ръка на силяха си.

— Дали не са ме усетили?

Погледна към прозореца, отгдето можеше да се измъкне, като избие проядените от червеите слаби рамки, зърна и четвъртитата дупка на тавана и пристъпи към външната врата. Огънят мятеше последни езици и размазваше светлината си по излющените стени. Войводата пристъпи досами вратата и долепи ухо на дъската. Долови след малко тихо пъшкане. Открехна вратата толкова, колкото да провере само пищова си в цепнатината. Нещо черно се мярна на прага и Страхил без малко не натисна спусъка. Спря го радостно скимтене.

— Черньо, ти ли си! — викна той и усети как коленете му отслабнаха.

Кучето се повлече и легна в краката на хайдутина, като завираше муцуна в навуцата му. Страхил съвсем се забрави: клекна, после седна, прегърна главата на старото куче, долепи я до бузата си и замря. Отгде да вземеше думи да изкаже радостта си, че поне една душа беше устояла жива в тоя пуст дом?

— Помниш ли, Черньо? — шепнеше задавено той. — Помниш ли? Помниш ли? ...

Питаше него, но и той нищо определено не си спомняше — всичко минало беше се претопило в пъстроцветна като дъга вълна и се люшкеше, люшкеше пред очите му... И само едно черно петно: върви конник през гората и си пее. Връща се от далечен път. Ето го, че приближава Вълчия дол. Гръмна пушка — удари го...

Баща му.

Ала светлата радостна вълна пак плисна, зарумени дори небето насреща, заличи образа на черния конник.

— Ела, ела по на светло. Искам хубавичко да те разгледам ...

Излезе от къщи, седна на каменните стъпала и пак заразглежда кучето в предутринния здрач.

— Колко си ожулен! И стар си вече. Не можеш, както ми се види, сам да се храниш ... Не ти ли се живее сам, а? Кажй де! Искаш ли пак да си дойда при тебе? Да знаеш каква къщица ще ти направя... Ела с мене да видим къде ще е по-сухо...

И той тръгна наред с кучето да оглежда къде какво трябваше да се прави и поправя.

От оградата на кошарата не беше останало ни помен. Стариет кош бе прилегнал до земята.

— И мишките май са избягали от него! — усмихна се Страхил и си представи на неговото място друг кош — висок, плетен, с дялани горунуви подпорки по ъглите и червен керемиден покрив.

— С три отделения ще е — за житото, ечемика и кукуруза...

— И това ми било кошара! — поритна той изгнилата слама, свлечена около скелета на някогашната кошара, гдето беше се крил, за да затваря зиме врабците. — Всичко наново трябва да се прави.

Далече заскърца кола.

— Време е да си ходя — погледна той неспокойно към изгрева.

Не му се оставяше стария бащин дом. Всичко като че с глас молеше да бъде поправено и подновено. Дори и колът, за който беше привързал коня си, беше се изскубнал. Страхил се наведе, опита се да го забие, но долният му край беше съвсем изгнил. Остави го пак и се отби в зимника. Дълго пипа, докато намери секирата. Колкото и да беше ръждясала, все пак свърши работа — изостри колеца. Обърна я тил нишки, замахна няколко пъти и го заби дълбоко сред гнилочта в старата дупка.

— Поне едно нещо да стои здраво на мястото си! — рече си хайдутинът и се опита да разклати побития колец.

Но той не се поддаде.

„Аз се клатя и заради него“ — помисли Страхил и се приведе да хване юздата.

Докато вървеше през бътето, той наистина се клатеше, като да бе пил гъста джиброва утайка.

ТО Е ОТ МАЙКА МИ

Страхил привърза коня до пътеката, затича нагоре и надникна през пролеза.

Под големия бук, сред поляната, стоеха Димо и момчето на бея. Димо дялкаше нещо по кората на дървото, а детето стоеше до него и държеше мъничък лък, който пак Димо трябва да беше измайсторил.

— Гледай тука! — извърна се младият хайдутин към бейчето, като сочеше издялкания кръг на кората. — Ха да те видя сега! Ела ...

И те отстъпиха десетина крачки. Детето опъна връвчицата на лъка, прицели се и пусна дряновата изострена стрела. Тя не улучи белега, но се удари о дървото.

— Още малко, и щеше да умери — потупа Димо детето по гърба. — Хайдутин ще те правим тебе ... Да биеш турците!

Детето не разбра шегата му и подвижна зарадвано:

— Хайде още веднъж!

Неочаквано иззад храстите се показа Димка. Усмихна се отпаднало, като да бе сънена, и подхвърли на Димо:

— Ами от мен хайдутка става ли?

— Не знам — кимна глава Димо и почна да я отмерва с очи. — Както те гледам, доста си ячка, но пак ще трябва да опиташ ...

— Я ми дай пушката! — оживи се момичето. — Да видиш, че ще ударя.

— Охо! — замята ръка Димо. — Оттука и баба знае. Само да пресегнеш с цевта, и ще докачиш дървото.

— Добре де, кажи тогава откъде!

— Най-малко от трийсет крачки. Ако удариш, ще те призная за хайдутка.

— Хайде! Отброй трийсет крачки. Димо отиде към дървото и почна да отмерва, като измяташе крака, колкото вече можеше.

— Ехей! Това крачки ли са!

— Крачки са, крачки! — отвърна със смях Димо, като продължаваше да подскача. — Хайдушки крачки ...

— Добре, добре — подтичваше след него момичето. — Аз и оттука ще ударя.

— Ха сега да те видя! — тръкна с крак Димо черта по тревата. — Дай да подсипя малко барутец във фунийката.

„Не ще може да удари“ — помисли Страхил, като извади пищова си и огледа дали е наред кремъкът му. После се прицели в белия кръг на буката и зачака момичето.

Двата гърмежа екнаха едновременно. Оглушена от трясъка на своя гърмеж, момата не схвана, че и друг беше гръмнал. Но набитият хайдушки слух на Димо различи втория гърмеж. Момъкът живо се извърна, съгледа войводата сред дима, но не го издаде, а затича към дървото, сложи пръст на цъфналата сред белия кръг дупка от Страхилския куршум и викна смаяно на момичето, което припкаше към него:

— Брей, че си стрелец! От тебе не само хайдутка — войвода ще стане!

— Я, я да видя! — отмести Димка момъка и загледа със светнали очи прясната раничка на дървото. — Видя ли бе! — нахвърли се тя върху Димо. — Какво ти казах аз. Ако беше тука Страхил ...

— Тук съм! — обади се засмяно войводата зад нея.

— Страхиле! — трепна тя и се спусна към него. — Видя ли? От трийсет крачки! Точно в средата съм ударила! Ела, ела да видиш! — задърпа го тя към дървото. — Димо, кажи му де!

— Така е — кимна важно глава Димо, но щом тя извърна лицето си, той смигна весело на Страхил. — Право дума момичето. Заклевам се в света Богородица, че дървото от куршум е ударено.

— Видиш ли? — продължаваше да бъбре радостно момичето, като придръпваше Страхила за елечето, за да гледа там, гдето тя му сочеше, а не да оглежда поляната. — И аз, Страхиле, искам да стана хайдутка. Приемаш ли ме в дружината си? Заедно да бием турците!

— Къде е Горан ... и другите? — запита войводата тихо, сякаш не беше чул радостните въпроси на Димка.

— Дотърча преди, има-няма, един час Петрун, оня дребничкият овчар от крушовенските кошари, и обади, че някакъв тежък търговец минавал из клисурата. Бай Горан дигна дружината и отиде да го пресрещне. На Преспата смята да то причакат.

— Не е трябвало тъкмо сега — поклати глава Страхил. — Още едното не сме оправили. Отгде минаха?

— Не знам — отвърна Димо. — Бай Горан беше нещо ядосан.

— Той кога ли не е ядосан ... Ела, поизпрати ме малко — кимна той на Димка и тръгна към пролеза.

Спуснаха се мълчаливо надолу по тясната сенчеста пукнатина и спряха пред мястото, гдето Страхил беше оставил коня си.

— Тука ще се отбия — посочи Страхил неопределено с ръка.

— Няма ли да вземеш коня?

— Няма, че не е пътят за кон. Напряко ще карам ...

— Много ли ще се бавиш? ... — сведе очи момичето и закърши едно клонче.

Той не ѝ отговори, а на свой ред запита:

— Ти какво прави, докато ме нямаше?

— Ами седях... седях — промълви Димка. — Отидох към бай Горана, рекох да го заприказвам, но той ми се скара. „Ти, кай, да си стоиш там, гдето те е оставил войводата. Като си дойде той — тогава ще видим ...“

— Не му се сърди — успокои я Страхил, като потопаи поглед в очите ѝ. — Ще се нареди ... Донесох ти нещо от село.

— Какво? — погледна го тя и се уплаши — веждите му бяха свъсени, а по лицето нямаше капчица кръв.

— Затвори си очите — глухо рече той.

Димка притвори клепки. Страхил бръкна с два пръста в силяха, после хвана ръката на девойката и надяна на безименния ѝ пръст малкото пръстенче, което беше взел снощи от запустелия дом.

Дъхът ѝ спря. Не смееше да отвори очи — да не би да излезе лъжа онова, което можеше само насън да се случи. Приведе се, сграбчи с две ръце ръката на хайдутина и долепи устни до нея.

— Страхиле... Страхиле... — шепнеше тя и сълзите течаха към трапчинките на румените ѝ бузи.

Но по неговото лице нямаше ни сянка от радост. Стоеше изтръпнал като прикован о земята и гледаше в далечината, гдето трябваше да бъде тяхното село.

— То е от майка ми — обади се най-послед той, издърпа ръцете си, извърна се и бързо се скри в шубраците.

— Страхиле — похлипа тя още веднъж след него.

ГОРАН СЕ СМЕЕ

Колкото и да бързаше войводата, не можа да изпревари нападението на дружината си, която може би за първи път, откакто той я водеше, бе тръгнала не по негова заповед. Наредбата на Горана хем го ядосваше, хем го радваше.

— Нека свикват момчетата и с неговата воля — промълви той. — Всичко става ... И мене може да ме парне куршум, и моят врат на кол може да бъде набучен.

Така си приказваше, докато преваляше последния връх, макар и да знаеше, че друго щеше да стане. Но това той дори пред себе си не искаше да признае.

Изкачи върха и пред очите му се откри клисурата, по която се виеше пътеката между двете градчета в полите на планината. Две години имаше, откак се бяха прехвърлили към Зелениковец и още надолу — през Сакар, чак до морето, та пътят тука беше съвсем чист за търговци и пътници. Нападението върху бейския конак беше първото, но то още не бе се разчуло. Затова търговците все още пътуваха спокойно, без много пазванти.

Страхил излезе на открито, спря се пак да види отгдето трябваше да мине, за да иде към Преспата — една остра сенчеста чупка, гдето снегът се задържаше до късно лято. Щеше му се да издебне дружината си, та да види как се разпорежда Горан на негово място. Избикаляше голите места, гдето можеха да го зърнат, после пое една суха долчинка, която го изведе над определеното за пусия място. Примъкна се още по-близо и едва тогава надникна към пътеката.

Работата беше вече свършена — търговецът стоеше вързан за един габър, двамата му слуги бяха натъркаляни на самата пътека, опасани с въжета като чували, а претоварените търговски коне отбити настрана. Всичко, което можеше да се продаде или раздаде без пари на сиромашията, се вземаше, ако имаше как да се носи или прекарва без опасности, а ненужното се разпиляваше по долищата или се изгаряше, за да бъде вредата по-голяма. Когато нападнатите не оказваха

съпротива, животът им се пожалваше — оставяха ги вързани, докато минат други пътници да ги пуснат. Но из балканските пуцинаци хора минаваха рядко, та обраните, ако не успеяха сами да се отвържат, понякога измираха от глад и жажда, или пък дивите зверове ги разкъсваха.

— По-бързо, момчета! — подвикна Горан и се изправи тежко от под сянката, гдето беше приседнал. — Дайте да изпреварим войводата — искам да му се похвалим, когато се върне.

Байрактарят тръгна към вързания за дървото търговец. Измъкна кемера от пояса му, изсипа парите на ръката си — трябва да бяха все дребосък, защото подвикна с яд:

— Срамота е, ефенди! Грехота е един такъв голям търговец да носи толкова малко пари.

— За стока ги дадох — обади се по турски вързаният.

— Где е тая стока бе, джанъм?

— На конете ...

— Ха! — прихна Горан. — Това стока ли е? Фурда!

И той пак изсипа парите в кемера, но извади ножа си, рязна гайтана, после сви кесията на топка и я подхвърли към домакина на четата:

— Дръж, Геро, прибери тия грошове. Ще има да запалим някоя свещ, за да ни прости Мохамед греховете. Ние си отиваме — извърна се той пак към търговеца. — Да не би да почнете да викате, че ако ви чуя, веднага ще ви светя маслото, така да знаеш. Хайде, дружина!

И той пъргаво тръгна нагоре по рова, като мина покрай сами Страшила. Но войводата не му се обади. Момчетата подкараха конете малко изотгоре, за да могат да поемат равното. На пътеката останаха само вързаните пътници, които мълчеха, както им беше поръчал страшният хайдутин. А той вървеше и си подсвиркваше, като че не беше оставил зад себе си трима вързани хора, които кой знае кой щеше да отвърже, изхрани и подслони през настъпващата студена балканска нощ. Изведнъж нещо се зачервения до един храст. Горан се отби, наведе се и се вгледа.

— Кърпа!

Разгъна я — беше свилената червена забрадка, която Страхил носеше бодната в пояса си.

„Тя е — реши Горан, като се мъчеше да разбере какво дири тука. — Ето где е откъснато парчето, с което войводата превърза веднъж пръста на Божила. Но кога ли ще е минал“ — чудеше се той.

Приведе се и почна да занича по тревата наоколо — личеха съвсем пресни следи. Тревичките бяха полегли към клисурата.

„Що ли не се е обадил?“ — питаше байрактарят, като пристъпваше полека по дирите, за да ги не загуби.

— Какво, бай Горан! Мечка ли е минала? — подвикна му отдалече един от хайдутите.

— Гледай си пътя — отвърна му Горан и почака, докато момчетата отминат нагоре с конете.

После пак се приведе и задебна. Стъпките се отбиха от чистото и се загубиха в гъстите шубраки. Следата по клончетата беше скорошна и той не я остави. Когато излезе от храстите, се намери на самия път, отгдето Страхил преди малко беше гледал ограбването на търговеца. Камъчетата бяха разместени, като че някой ги беше ровил с ръка.

„Лежал е тука“ — реши байрактарят и пролази напред. После свали калпака и надникна над ръба на крайпътната скала, като привеждаше главата си към рамото, за да подаде само едното си око.

Не беше се излъгал — следите бяха на войводата. Ето го и него — стои пред търговеца, но гледа вторачено настрана, като че решава нещо. Ето, извади ножа ...

Горан се усмихна: „Ще му свети маслото.“ Ако не беше Страхиловата заповед да се не убиват непровинени турци, и той би му видял сметката... Не би му простил — та нима агарянциите пробираха кой виновен, кой невиновен...

Очите на търговеца се бяха ококорили от страх, долната му челюст се тресеше.

Войводата посегна с ножа, но не да го забие в гърдите на турчина, а само да разреже вървите, с които беше опасан около дървото. Вървите се свлякоха.

„Хо! — едва не се издаде Горан от учудване. — Сигурно не иска да убива вързания човек“ — успокои се той и зачака.

Но Страхил прибра ножа.

— Ще минеш ли покрай конака на Мехмед бей? — запита той срещения нещастник, който не смееше да се отлепи от ствола.

— Щях да мина — каза търговецът. — Но сега нямам работа там ... Всичко ми задигнаха, какво да продавам? ...

— Колко ти струва стоката?

— Аз си знам — посъвзе се турчинът, като разбра, че не го грози беда. — Цял кемер алтъни съм дал за нея.

„Лъже магарето — помисли Горан. — Надали струват повече от двайсет алтъна.“

Страхил посегна и взе феса от главата на турчина. После измъкна кемера си и го изсипа в него.

— Дръж! — подаде го той на пленника. — Тука има и за нови коне, и за нова стока ...

Фесът подскачаше в ръцете на търговеца.

— Пускам те — натърти Страхил, — за да свършиш една моя работа.

Войводата се огледа, като че се боеше да го не види някой. Горан едва успя да се притули зад камъка.

— Ще тръгнеш и няма да спиращ, докато не стигнеш Мехмедовия конак. Намери бея и му кажи: „Страхил е съгласен да ти върне момчето, ако му дадеш прошка.“

— Какво-о? — неочаквано викна байрактарят и се изпъна на ръце върху камъка. После скочи, затича към войводата си и го хвана за рамото. — Какво рече, войводо? Прошка ли?

— Прошка, Горане — едва чуто издума Страхил. — Не ща вече

...

Едрото лице на байрактаря почна да се обтяга, веждите му се вдигнаха нагоре, белките на очите му се откриха и от клокощещото му гърло бликна луд, бесен смях:

— Хахаха!... Хо-хо-хо!... Слушайте, камъни! Слушайте, буки! Хайдутин прошка иска! Хахаха!... Страхил ... Хо-хо-хо!...

Ръцете му се мятаха безсилно, от очите му потекоха сълзи, капеха по блестящите главички на оръжието и силяха му. Страхил не вярваше на тоя смях и току поглеждаше ръцете на байрактаря, които всеки миг можеха да измъкнат ятагана или пищова. Но Горан се извърна и тръгна из пътеката, по която беше отминала дружината. Пристъпяше пет-шест крачки и пак почваше да се превива и да тръшка рамене от безумен смях.

— Олеле, божке ... Олеле, света Богородичке ... Ще пукна...

Загуби се в храстите. Клисурата затихна.

— Ще кажеш каквото ти поръчах — извърна се отново Страхил към турчина. — От султана тапия искам да вземе. Ако е съгласен, нека те прати утре с някого от своите хора в колибата на баба Стойна в гората ... Само така ще може да види момчето си живо и здраво.

— Евала, ефенди — поклони се ниско търговецът, като мярна камънака да види дали няма пак да пукне лудият хаирсъзин. — Както поръча, тъй ще кажа... Да развържа ли сега моите момчета?

Но Страхил не го чу. Отпусна се и седна отпаднал върху срязаните въжета под дървото.

Търговецът пристъпи на пръсти, отвърза двамата си пазванти и забърза надолу да спасява кожата си и пълната с хайдушко злато кесия.

И МЕХМЕД НЕ ВЯРВА

— Повярвай, бей ефенди — покланяше се търговецът пред спяхията със скръстени на гърдите си длани.

— Не! Не може да бъде! — рипна Мехмед и почна Да крачи около загасналия бакърен мангал сред ниската одая — Грешка имаш ти! Кой знае какъв кокошкар те е срещнал тебе!

— Той беше — уверяваше го Страхиловият пратеник. — Кълна се в гроба на пророка — той беше. С очите си го видях, с ушите си го чух.

— Имаше ли жена с него? — изведнъж се прегърби беят.

— Не видях жена — дигна вежди търговецът. — Ама знаеш ли, бей ефенди, като рече ти жена, и мене ми текна, че в тая работа трябва да има женски пръст.

— Заради нея го е направил! — просветна в главата На бея и образът на хубавата гяурка се мярна пред светите му очи. — Та какво беше? — събуди се след доста време той. — Повтори да чуя. Довърши си приказката.

— Дойде при мене, викам, и измъкна ножа си. Уби ме! — рекох си. — Почнах да шепна молитвата си, но той само разряза вървите, с които ме бяха опасали около едно дърво. Извади кемера си и го изсипа във феса ми. Плати ми всичко, дето неговите хора бяха ми задигнали. И повече ми даде. Ще идеш, казва, в конака на Мехмед бей и ще му речеш — ако иска да види сина си, прошка да ми даде. По тебе хабер да ми прати в колибата на баба Стойна в гората. Аз — рече той — вярвам в неговата дума. Мехмед всичко може — султанът ще го послуша.

— Право ти е рекъл — поизпъгна се беят. — Думата на един билюкбашия от ордата на черните калукули спяхии и с дамаскинка надве не се разсича. След като западна оджакът на еничарите, капукули спяхиите останаха най-верните бойци на падишаха.

— Нека живее хиляда години — поклони се ниско търговецът, щом се спомена султанът. — Аллах да помага на черните капукули

спахии, които знаят да удържат дадената дума... Дай тогава тая дума, Мехмед бей! Дай прошка на хайдутина, за да мирнат пътищата и хората по тях.

... Прошка! ... Кой кому даваше прошка?

Десет пъти поред би дал Мехмед тая прошка само и само да отдръпнеше хайдутинът тежката си ръка, която ден и нощ виснеше над конака и земята му; сред мегдана в Брезово би викнал, че го прощава, щом като вече можеше да заграби обширните брезовски ниви, мери и пасища — с овцете, добитъка и хората. Не само от султана — от пророка прошка би измолил. Той ще удвои богатствата си. Когато падишахът пак сбере войската си, той наистина ще се представи с цяла орда конници като истински билюкбашия. Няма вече да търпи униженията, на които се подлагаха по-бедните спахии.

А и тука: ако Страхил слезе, дружината ще се пръсне. Тогава той без страх ще ходи на лов из горите си, няма вече да се озърта като заек да не би да свирне хайдушки куршум изневиделица.

Не. Не биваше да издава радостта си пред тоя нищо и никакъв търговец. Хабер си нямаше той какво значи да станеш най-богатият диаметлия в цели четири санджака, с пазарджишките паши мегдан да почнеш да делиш! Да, който иска да удържа думата си като истински капу-кули билюкбашия, той не трябва бързо да решава.

— Ще си помисля — рече той по едно време. — Ти си похапни хубавичко, почини си и чакай. Ще те извикам.

— Благодаря ти Мехмед бей, за милостта към мене — отвърна гостенинът му — и нека аллах благослови твоето решение.

Спахията плесна длани. Влезе един слуга.

— Отведи гостенина в селямлъка — заповяда Мехмед — и му сложете хубавичко да си хапне. Нека си почине — отдалеч е дошъл, а и утре път го чака.

Търговецът и слугата се закланяха и щом вратата закри пречупените им гърбове, Мехмед разтърка така силно ръцете си, че пръстите му изпукаха.

Добре направи, че послуша майката на момчето си. Вместо да дигне потеря — въдица да пусне! С добро да го надвие! ... Бисерен гердан ще й купи той за тоя съвет. Чак от стамбулската чаршия ще прати да го изберат.

Отиде към прозорчето и загледа планинските върхове, които се разтапяха като сини облаци в маранята, и пак се сети за откраднатата от хайдутина гяурка.

— Хубава беше момата ... — провлече той пръсти по стъклото.
— Халал да му е!

И Мехмед тръгна към харема да обади на жена си, че скоро ще види момчето си.

НОЖЪТ ЩЕ Е СЪДИЯТА

— Не му виждам края — оригна се шумно Дражо, червендалест четник, и тупна подутия си пояс.

— На кое? — запита Димо и продължи да гложга овнешката плешка.

— На шашкънията ти! — отвърна дебелият и се просна по гръб до огнището. — Коремът ми ще се пукне от това овнешко месо.

— Нищо — върна му заема Димо. — Червеите ще ти кажат аферим за тлъстия корем. Те от акъл като твоя много не отбират ...

Други път всички се смееха на такива закачки, но сега хайдутите ядяха мълчаливо, пръснати около огнището.

Втори ден откак бяха изпълнили наредбите, които войводата даде, преди да слезе от планината: входът за пещерата беше зазидан, зидът — затрупан с пръст, камънак и трева, цялата поляна беше разчистена, конете бяха скрити по околните селца и кошари, всички цървули и оръжия бяха потегнати, но на път още не тръгнаха.

Долавяха момчетата, че става нещо — никой от тях не беше слязъл с хабер за отпуска, който боят трябваше да даде за момчето си. Войводата се губеше покрай момата, байрактарят току шушукаше с двамата старейшини Богдан и Герго, а те се търкаляха около огнището — лежеха, ядяха, пак лежеха, — като че нарочно чакаха Мехмед бей да събере не само главорезите от под Балкана, но и низами да докара ...

— Герго — обади се глас в тъмното.

— Какво има? — отвърна домакинът.

— Да беше налял по една кратунка ...

— Вярно, брей! — подзе наново червенобузестият Дражо и седна. — Виж ти, как щяхме да забравим. Налей, бай Герго, налей, че ми ври нещо ...

— Ври ти червей в... — не изтрая друг глас откъм белостволата бука.

— А бе то има един кози мях, ама го вардих за зор заман — почна да скланя Герго.

— Па налей, щом искат — каза Димо и сам облиза устни. — Какъв по-голям зор за Дражо от тоя: да лежи и да ... Налей му, като иска.

Герго стана, изгуби се нейде в тъмното и скоро се върна с мях под мишница. Хайдутите се оживиха, някои наставаха и се струпаха около домакина. Димо нахвърля нови дървета в огъня. Отблясъкът от пламъците запърли брадите и припламна игриво в очите на стари и млади.

По най-стар обичай в Балкана хайдутите вино не пиеха. Но след като ограбиха успешно царската хазна на Троянската пътека, войводата се развесели и обеща занапред да отпуща, когато има, по кратунка на човек. Всеки подлагаше каква да е съдинка и Герго отмерваше, колкото трябва, без да повтаря. Па и никой не чакаше повторка: срамно беше — Горан рядко изпиваше своята кратунка, а Страхил дори не лизваше. Герго спазваше строго наредбата, че нямаше пощада, ако някой нарушеше обичаите, и всичко беше наред.

И сега домакинът пристъпваше полека, наливаше и отминаваше. Сипа и на дебелия Дражо. Той се изправи, навири кратунката към тъмното и викна ухилен:

— Хай наздраве, войводо! И на нас да е сладко, па и на тебе...

Всички схванаха намека, но само неколцина се засмяха. Герго, както наливаше, се врътна така пъргаво, че прошареният му вече перчем се отметна към ухото.

— Събирай си устата, шишко! — викна той и грабна кратунката от ръцете на разпуснатия четник. — Какви ги дрънкаш?

— Че аз, какво... — рече да се оправи Дражо, но не се стърпя и добави: — Думам само, че момата е харна. Дай си ми кратунката — зъб вече няма да обеля. Искам само да се чукна за хаир с войводата. Ще ида да го викна.

И той наистина тръгна. Дражо едва ли би се претрашил да се навре в очите на войводата, но трябваше някак да се измъкне от тежкия поглед на стария домакин, който сякаш го натискаше по раменете. Ала преди още да излезе от светлия кръг на огъня, пред него се изпречи едрият като бука байрактар.

— Къде?

— Войводата, рекох да викна да яде — смутолеви думите Дражо и без да ще, произви рамо назад.

— Я се връщай — отрязва Горан.

Байрактарят не го и дочака да се върне и пак се затули зад дебелия камък.

Хайдутите посрещнаха със смях посрамения храбрец.

— Що го не викна? — присмя му се Димо.

— Работа си имал човекът — примирено отвърна. Дражо и смигна, като въртна глава към тъмното. — Нищо, ще му изпея една песничка. Гдето и да е, той ще ме чуе и ще се обади — ще видите.

И той се сви на тревата, поизкашля се и запя:

Петел пее на боклука, шайне ле, байне ле, либе ле мой, лика бере, люлка плете, шайне ле, байне ле, либе ле мой...

Игривата песен излитна и затрептя над поляната. В същия миг пълната месечинка надникна над Прелеза и сякаш не от нея, а от песента стана по-светло. Хайдутите се досещаха накъде Дражо ще подкара песента, но никой не се обади да го спре.

Та кой лежи в люлчица, шайне ле, байне ле, либе ле мой?

Димка лежи в люлчица, шайне ле, байне ле, либе ле мой ...

Притуриха се още няколко гласа:

Та кой люлей люлчица?

Шайне ле, байне ле, либе ле мой ...

— Много ли искате да знаете? — подвикна изведнъж първият певец, като разбърка останалите гласове. — Който се сеца — да си трае! — И той завърши, като прескочи един ред от думите:

Еднъж люлне — дважд целуне, шайне ле, байне ле, либе ле мой

...

Изведнъж Дражо погледна към полянката и млъкна.

— Казах ли ти, че ще се обади — смушка той прилегналия на лакът до него Димо.

Страхил излезе от тъмното, спря се до огъня и се огледа.

— Какво се умълчахте? Що не пеете? — запита той с пресилена усмивка, като искаше да срещне нечий поглед, но момчетата или свеждаха очи, или се преструваха на заспали. Войводата се позабърка. — Почерпихте ли се?

— Пихме вече — отвърна Димо и се зави в ямурлука си, като придръпна пушката между коленете, както спяха обикновено всички.

Усети войводата, че дружината му има нещо против него.

— Я бре, Герго! — викна той, само да каже нещо, да сподави тревогата си. — Дай още вино! Нека си пийнат — искам всички да са весели.

— Аз вече им налях по кратунка — обади се Герго, без да се извърне. — Па и за път сме се стегнали. Страхил се ядоса:

— Пътят си е път, а като казвам да дадеш вино — ще дадеш.

— Както речеш — отстъпи домакинът и пак взе сложения встрани мях. — Димо, подай си кратунката — сбута той с крак Димо, който беше най-близо до него.

Димо се изправи, порови около себе си и намери оставената до камъка кратунка. Поднесе я към меха, но Страхил пресегна и я взе от ръцете му:

— Първо на мене налей!

При тия думи полянката изведнъж оживя. Хайдутите се надигнаха — толкова им се видя чудно, че войводата поиска да пие. И домакинът го гледаше смаян, като се бавеше да отвори чепчето.

— Какво ме гледаш? Наливай, наливай! — подкани Страхил.

И Герго наля. Страхил надигна кратунката и изгълта виното до капка.

— Дай още една. Герго пак наля, догоре я напълни. Но ето че байрактарят пристъпи съвсем близо до Страхил и рече тихо:

— Ела, войводо. Имам нещо да ти казвам...

Страхил изви смръщено лице, но Горан намери сила да му се усмихне:

— Новина една се получи ...

Войводата даде кратунката на Димо и тръгна по него.

Вървяха дълго, докато възбудените гласове покрай огнището затихнаха. Тогава байрактарят спря, погледна с укор войводата и рече:

— Защо пиеш, Страхиле? Ти не бива да пиеш. Знаеш ли какво става с дружината, на която войводата пие?

— Аз не съм вече ваш войвода — глухо отвърна Страхил.

— Недей — възпря го байрактарят. — Не приказвай такива думи. Хич не ти приличат. Замаяла ти се е нещо главата, ама ще ти мине. Аз отдавна исках да си поприказваме, ала все не идваше ред ...

— Ти нали чу какво казах днеска на търговеца?

— Нищо не съм чул — махна Горан нехайно ръка. — А ти нищо не си казал!

Страхил стоеше с наведена глава и хапеше устната си:

— Тежко ми е, бай Горане, мъка ми е, та място не мога да си намеря ...

— Знам, то с кого не се е случвало! Но като върнеш момичето в село, всичко ще се оправи.

— Нищо не знаеш... Не е само до момичето. И да го върна, мъката ми няма да мине. Дотегнало ми е. Не ми се живее тоя кучешки живот! Откога е, знаеш ли? А мигар аз не съм човек?

Мина доста време, преди Горан да отговори.

— Не си — тежко отсече той. — Не си ти... обикновен човек. Хайдутин си! И не само хайдутин, ами и войвода. Ти си наш! — тупна той пестница о гърдите си. — На народа си! Хората на нас се надяват, от нас чакат закрила! Можеш ли да ги излъжеш? Отгдето ще вземеш тая сила?

Облак затули месечината, притъмня. Звездите плахо затрепкаха във висинето.

— Войводо! — разтърси го за раменете Горан и Страхил усети, че не само гласът му трепереше. — Опомни се! Стегни си юздите. Мериш ли добре какво си намислил? За смях ще станеш на хората. И бабичките ще те препикават. Децата на подбив ще те вземат: хайдутин от турчин прошка да иска! Где се е чуло това? А? Кажу де?

Но Страхил мълчеше.

Гласът на байрактаря отпадна:

— После, не забравяй ... Ти сам знаеш ...

— Какво?

— Клетва си дал. Войводска клетва: или вярност, или ...

Страхил мигом измъкна широкия нож от пояса си и почна да тика дръжката му в ръцете на байрактаря.

— На, дръж, вземи го — бърбореше той като трескав. — Само това аслъ остава ... Толкова пъти си ми спасявал живота — имаш право веднъж да го вземеш ... Убий ме, Горане! — простена той, като откри широката си гръд. — Спаси ме, брате, да не ставам за смях на хората. Разбери, ако си човек!

— Стига си въртял тоя нож из ръцете си — каза Гора, като издърпа ножа и го хвърли на тревата. — Що ще мреш? — извиси той глас. — Ти си потребен, войводо! Цял народ те почита. Момите песни ти пеят. Само името ти стига да се отърват толкова християнски души.

Който веднъж е хванал гората — той в постеля не умира. И ти, войводо, в бой ще умреш, няма да престъпиш клетвата си. Пред бога си я дал!

— Ъ-ъ... — прови хайдутинът. — Не сте хора вие! ... Зверове сте ... Зверове ... Зверове ...

Горан изтръпна — не очи, а две тъмни дупки зееха срещу него.

Малко нещо беше пил войводата, а се залюшка мъртво пиян към пролеза.

Ветрецьт прощушна в клоните на големия бук сред поляната, сякаш пожали за своя побратим. Байрактарят се огледа и взе от тревата Страхиловия нож.

Господи, прости мене, грешния?

В единия край на Орловата полянка бяха постлали на бейското момче под два слепени в горния си край като колибка камъни, завили го бяха топло и то си спеше кротко. Спеше и Димка върху дебел овчарски козяк, заметната с ямурлука на Страшила.

Месецьт подаде жълто око иззад облака и сянката на байрактаря полази по скалите, начупи се, но скоро прилегна в тревата и тръгна пред него — черна като мисълта, която го водеше тука.

Откак само за да откраднат овцете, бяха изгорили с лека ръка децата му, и неговата ръка олекна — сякаш не тежък ятаган, а перце стискаха възлестите му пръсти: въртеше го, без да отмерва много, забиваше го в гърди, в гърбове, в кореми, после го изтриваше в тревата и отминаваше из пътя си ... Всеки, който с нещо увреждаше на народа или се спречкваше в пътя на дружината, ако не разбереше от първа дума, погиваше при сгода, па и без сгода, че не те, а изедниците бяха наложили мярката: човекът да не струва дори колкото едно яре.

Като яре трябваше да загине и тая мома, за да се възпре войводата. И да я върнеха на село, той би тръгнал по нея и всичко щеше да се разбърка...

Горан стисна ножа.

„Какво е криво момичето? Какво е криво?“ — сякаш викаше някой у него.

Но байрактарят продължаваше да върви.

— По-добре тя, отколкото дружината! — беше отсъдил съветът на старите и той нямаше какво да му мисли.

Изправи се над спящото момиче, опита с пръст върха на ножа и без да ще, се огледа. Балканът над него се изгърби като звяр, готов да скочи върху му.

В това време Димка се извърна. Лицето ѝ се окъпа в лунното мляко. Кротка усмивка придръпна крайчеца на устата и лепна мъничка трапчинка на бузата ѝ.

„Сънува нещо хубаво...“ — рече си байрактарят и безсилно се отпусна върху камъка до главата ѝ.

Може би измамната светлина на месеца да го полъга, но колкото повече гледаше той умирнен от съня образ, толкова по-живо му напомняше той светлото лице на божията майка от чудотворната икона от Троянския манастир. А и забрадката се бе смъкнала, та косата ѝ блестеше като златната нимба на иконата. Приликата бе толкова голяма, че той трепна, когато устните ѝ помръднаха. Приведе се и подаде ухо.

— Страхиле ... пръстенчето ...

каза, но думите се стопиха в тих смях и байрактарят не можа да ги различи.

Едно славейче зачурулика на приведеното над пропастта дръвце. Байрактарят се извърна, но не видя ни дървото, ни птичето, а само ширналата се, обсипана със светла жаравна небесна шир, която взе отведнъж очите му. Бляскавата ладия на месеца се носеше върху посребрените облаци.

„Ами ако господ ме гледа!“ — примря страшният хайдутин и усети как почна да се смаява, да се смаява — стори му се, че стана по-малък от пилето на дръвцето, по-дребен от тревичките, които се галеха с ветреца. Славейчето зачурулика по-силно, като че му хортуваше нещо. Вслуша се, като не сваляше очи от крепналото се над него златно небесно око.

Не, не пееше само пилето — всяка Звездица бе малка камбанка, която ръсеше песенчица от високия сияен купол.

Изправи се хайдутинът и вдигна ръка да се прекръсти, без да усеща, че тая ръка още стискаше ножа. Но като сви несвикналите си пръсти за светия знак, острото желязо само падна в тревата.

— Господи, прости мене грешния! — промълви гласно той и се прекръсти бавно и широко. Ръката му едва довърши кръста, и китката се свлече отмаляла под сърцето.

— Ти ли си, Страхиле? — счу той глас зад себе си. Димка се беше пробудила и го гледаше как се кръсти откроен на небето — едър и страшен.

— Бай Горане! ... — подвижна задавено момичето и се придигна стреснато.

— Не се плаши — усмихна се благо байрактарят и седна до нея на камъка. — Спи си, спи ... Завий се хубаво. На ти и моето кебе.

И той свлече наметката си и я просна грижливо върху краката ѝ ...

— Мен ... не ми е ... студено — мъчеше се момичето да удържи тракането на зъбите си. — Сънувах нещо ...

— Знам — кимна глава хайдутинът. — Виждах те, че сънуваш.

— Къде е ... Страхил?

— Тъдява е ... Лежи си ти, спи ... Той ще дойде.

Заметни се да не изстинеш ... Аз оня ден ти се по-скарах, ама ти не ми връзвай кусур. Тя, нашата работа, е такваз...

— Как си го пък запомнил! — обади се с бледа усмивка момичето, като закопча кожухчето си и седна до него на камъка.

Горан извади пунгията и почна да тъпче лулата си.

— Свикнал съм да помня лошото... — каза той все така благо. — Гледах те, като спиш, и какво ли си не премислих. Сетих се за една ... приказка. Трябва някой път, рекох си, да я разкажа на нашата Димка.

— Каква ще е тая приказка? — радваше се момичето, задето тоя вечно навъсен хайдутин беше заприказвал като човек с нея.

— Ами... приказка — додаде Горан и смукна лулата си. — Ще я чуеш каква е...

Мина доста време, преди байрактарят да подхване приказката си, а когато заговори, гласът му беше съвсем заглъхнал:

— Имаше... Имало едно време едно село и в селото една хубава мома. Рада я викали. Много била хубава тая Рада. Който я видел, спирал да я погледа и не можел да ѝ се нагледа. Още от дете техните почнали да я крият от турците. Как да е — увардили я. Намерила си тя едно момче, комшийче им било — младо, работно, яко. Овчарче. Кавалджия. Прочут свирец... Като засвирело, и щурците в полето, и пилците в гората млъквали да го слушат. Направило си момчето хубава къща край кошарите в гората и отвело там младата си булка. Да са подалеч от агаряниците. Заживели си те като в топло гнездо. Намерили им

се три деца — две момченца и едно момиченце. Момиченцето било най-мъничкото. Капчица. Виждала ли си росни капки по трендафил сутрин?

— Виждала съм — отвърна тихо увлечената в приказката девойка.

— Като капчици святкали и неговите оченца. Радвала се майка им, по цял ден им шътала и пеела. А баща им, каквото и да се разправял с овцете — все за тях си мислел. Излизали вечер на язълка. Момиченцето седяло в полата на майка си, а момчетата — от двете страни на баща си: чакали го да засвири. Месечината греела като сега. Свирил им той с кавала, докато главиците им клюмвали на коленете му...

Байрактарят толкова се унесе в приказката, че сви уста и засвири. Димка не смееше да мръдне — не можеше да повярва, че от тия слепнали под мустаците вкоравени устни може да се излее като от меден кавал толкова лека и безгрижна свирня. Слушаше свирнята и сякаш виждаше светлото видение на горската къща, на младата Рада и дечицата, заспали в скута на баща си. Ако има дом някога, такъв ще е и той. Ще излизат вечер на язълка, ще седят с децата...

— Що замълча, бай Горане?

— Какво каеш? — вдигна той приведената си глава.

— Довърши приказката.

— Ще я довърша... Една нощ турска шайка нападна къщата и я подпали. Децата изгоряха живи. И момченцата, и момиченцето.

— Мамицее! — писна уплашено момичето.

— Трай, не се плаши... Това е приказка, отдавна е било... Строшил бащата кавала си и оттогава никой не го чул да засвири.

— Не, това не е приказка. Това наистина е било — каза с разтреперани устни Димка. — Чии? Чии бяха децата?

— Мои — издума глухо байрактарят. — Толкова години минаха, а още не мога да ги прежаля.

— Бате Горане — похлипна Димка. — Няма ли да се свърши нашето тегло...

— Ще свърши — отвърна той и тръкна с длан очите си. — Щом всичко на тоя свят има край, и теглото ще свърши. Ще се надигнат един ден живи и мъртви и ще викнат: не искаме децата ни живи да изгарят!... Голяма борба ще бъде, кървава, много свят ще погине. Но

които останат — ще живеят. Децата им ще тичат из поляните, а старите ще седят по язълците и ще свирят... Ще свирят и ще си спомнят кога и те са били деца...

Ако имаше бог на това небе, той трябваше да види сълзите на стария хайдутин.

— Хайде, аз трябва да вървя вече — обади се байрактарят по едно време и се изправи. Развърза кемера си, извади жълтица и я подаде на момичето.

— Когато ти се случи да влезеш в черква, сложи я пред иконата на света Богородица. Запали по една свещ за душиците на децата. Трички бяха... И още една запали. За нея... за Рада. Хубава беше. Като тебе беше хубава.

Димка се наведе, взе жълтицата и целуна ръката на хайдутина.

— Ти си легни и чакай Страшила. Като го видиш, кажи му: и бай Горан ти дава прошка ... Прощава те заради... Само тъй му кажи — не довърши той и се загуби в тъмното между скалите.

МЪКА

Минал някога един русенски паша през Балкана и проснал чадър наврѣх билото — да почине и похапне сред ливадите на превала край студения извор под брястовете. Хапнал си пашата, полегнал да почине, станал, пак похапнал — припаднала нощ. Разпалили буйни огньове сеизите му, запели провлечени песни, заразказвали приказки — та до съмване. Пак прилегнал пашата на меките възглавници под чадъра си, а като станал, пак похапнал...

Не му се тръгвало — толкова му допаднал тоя мирен, извисен над долните грижи и ядове планински покой.

— Да тръгваме — рекъл той с усмивка на третия ден, — че току виж — станал съм и аз хайдутин.

А на тръгване дума дал на овчарите, които го изпращали — чешма да изгради на извора с три пишура и дълго каменно корито, та който мине, с добра дума да го спомене.

Не забравил пашата думата си и пратил чета майстори. Зачукали, заправили — преди още да паднат мъглите, запели в коритото куршумените пишури.

Минало година-две, и Величко кехая, етрополчанинът, се изкачил горе да обиколи стадата си и да отбере по-тлъстите овни. Приседнал под буката край чешмата, похапнал и той като пашата печено сугаренце, пийнал си от чучура и рекъл:

— Пашата чешма изгради за хаир, аз пък хан ще направя. Да има къде закъснелите пътници да се подслонят в лошо време, а и на мен да ми е сгода, когато идвам при овцете.

От Величко кехая само спомен остана — загина из анадолските зандани, че с хайдутите земене-даване имал и за вяра се борел, но ханът си стоеше на превала, макар че и него на три пъти го палиха злосторници. Дебелите каменни стени още по-здраво се спичаха от огъня — само покривът изгаряше, но покрив лесно се прави — греди в гората, колкото искаш, а и сено по ливадите лесно се събира.

Намираха се и стопани да го наглеждат — я хайдушки ятаци, я пладнешки разбойници. Но откак Страхил излезе в гората, в хана лош човек не се задържа.

Щеше да се разруши добрината на Величко кехая, ако турцикерванджии не бяха гръмнали момчето на дядо Петър Абаджията при един налет на Страхиловата дружина. Отплатиха им хайдутите, но момчето си отиде. Тук го и погребяха — под белите буки, на сто крачки от Величковия хан, не можа баща му да го прежали, остави всичко на другата си челяд, а той се прибра в пущинака, да е по-близо поне до гроба му. Като е горе, все ще му се случи да срещне хайдутин, да си поприказват как е живяло момчето му в гората и как е загинало.

Опушеното голямо гърне винаги къркореше с бобец и не минаваше ден или вечер да се не отбие пътник — да сподели бедната трапеза на стареца.

И тая нощ в кръчмата се бяха задържали трима цигани свирджии. Чули бяха, че в други ден Юсеин бег, чнфлигарят, сина си ще жени с големи дунанми и пехливанлъци, та бяха тръгнали да се присламчат към тамошните свирци. Замръкнаха горе и останаха да преспят под покрив.

Всички вече отдавна спяха покрай огъня, когато някой задумка на вратата. Циганите нарипаха. Събуди се и дядо Петър, хвърли една жаока сухи клечки върху обжарените пънове в огнището и пристъпи до вратата.

— Що блъскаш толкова бе, човече! — подвижна старецът, като се бавеше да отвори вратата. — Кажи: кой си и какво искаш?

— Отвори, дядо Петре! — отвърна глух глас отвънка.

Позна старецът гласа, защото се разбърза: сграби дебелата греда, с която подпираше вратата, отмести я и отвори. Пламъкът на вършините в огнището потрепна в лицето на нощния гост. Трябва да беше тичал из гората, или пък беше се борил с някого — ръкавите на ризата му бяха изпокъсани, калпакът му кой знае где бе отхвъркнал, та къдравият перчем падаше над хлътналите му очи.

— Страхиле... — едва сега се уплаши старецът. — Дружината ли изпрегориха?

— Не — рече да се усмихне войводата, но само разкриви устни, та лицето му стана още по-страшно.

— Влез де, влез — отмести се от вратата дядо Петър. — Не бой се — додаде той по-тихо, като врътна глава навътре, — цигани са, свирджии...

— Жадно ми е — облиза засъхнали устни войводата, влезе навътре и седна край грапавата, дялана с брадва дъска, закована върху два забити в земята колеца. Налей ми една паница...

— Ама какво е станало бе, сине? — пак запита старият.

— Нищо, дядо Петре, нищо... Всинца са живи и здрави. Мен само си ми е нещо...

Старецът го остави, взе бялото котле и излезе през задната вратичка. Циганите — навярно баща с двамата си сина — се бяха свили до огъня и току пулеха очи към набедения с оръжия нощен бродник.

— Я бре! — викна им Страхил. — Какво сте се умълчали като на погребение? А посвирете нещо!

— Ей сега, сега... — размърда се старият циганин и посегна към торбата, гдето беше мушната гъдулката му. — Хайде момчета, захващайте майсторлъка ... Човекът иска да му посвирим. Всеки със занаята си...

Разбързаха се циганите, но хайдутинът не дочака да засвирят — току похлупи глава на дъската.

Дядо Петър се върна, взе от опушената полица една големичка паница, напълни я и я сложи пред Страхила.

— На, сръбни си — рече той, — ама не се запивай, че всичко става — път е тука...

Войводата хвана с две ръце паницата, надигна я и не я свали, докато не пресуши до капка червеното вино.

— Дай и на тях... — рече той и пак климна.

Гъдулката на стария циганин се оплака нещо на цафарата на по-малкия му син, тя като да разбра болката й, сговори се, а когато към тях притури глухите си жалби и зурната на по-стария син, въздухът сякаш натежа от мъка.

Но ето че гласът на младото циганче затрептя тъничко:

Где се е чуло, видяло хайдутини мома да ловят, като наш Куман, Кумане?

Зурната и гъдулките запригласяха тихо и довършваха онова, което думите не можеха да кажат:

Уловил Куман, Кумане, Велика мома хубава от Едирненски полета, от чутно село Добруджа.

Старият ханджия изрови отнякъде дебеличка вощеница, запали фитила и я залепи на стената. После хвърли цял наръч дърва в огнището и ханът просветна. Страхил вдигна глава, огледа се неспокойно, като че не можеше да си намери място. Напълни пак паницата от котлето, изпи и нея, но виното още повече подлюти мъката му.

Гласът на циганчето ясно нареждаше:

Назад й ръце вързали, на планина я завели — на хайдушкото сборище ...

— Стига бе! — ревна изведнъж Страхил и пипна дъската, като че искаше да я изкърти от колците. — Отгде я измислихте! Тая ли песен намерихте да пеете! — викаше той, па току пресегна, сграбчи котлето и го запрати в каменната стена насреща.

— Страхиле! — изуми се дядо Петър. — Какво правиш, Страхиле!

Трясъкът на котлето опомни хайдутина. Без да погледне някого, той се извлече покрай масата, отлости вратата и пак потъна в синкавата нощ.

— Бог да помага! ... Бог да помага! — шепнеше старецът, като се кръстеше бързо.

Земьо, отвори се!

Съмваше вече, когато Страхил надникна в процепа и огледа поляната.

По това време Герго вече разпалваше огъня, а когато биваше много студено — и по две, и по три огнища палеше, за да се припичат момчетата, докато мине сутрешният студ. Но сега не се виждаше нито огън, нито хора се мяркаха покрай огнищата.

Войводата претича полянката и разгърна храстите пред пещерата. Дупката беше зазидана и затрупана с пръст, а по нея присадени малки издънки. Спусна се към огнището в долния край, но обгорените главни отдавна бяха угаснали. Приведе се и почна да рови пепелта. Усети малка топлинка на пръстите си, но и тя изчезна.

Изправи се, обзърна още веднъж хайдушкото сборище и спря очи на старата бука сред поляната. Затича към нея и още отдалеч видя двете пресни резки, пресечени косо с още една — техния си хайдушки

нишан, който значеше, че дружината е тръгнала на далечен път. Забърка се като загубено в гората дете. Резките личеха съвсем ясно, а той пак не искаше да повярва, че дружината е могла да избяга от него. Откъсна лист от буката, сбра всичкия си дъх и свирна, като че ония, що си бяха отишли, можеха да се върнат.

Гората мълчеше.

— Горане! — прови той с все сила. — Димо-о!

„... ане ... о-о-о ...“ — отвърна ехото откъм Пресечния камък.

Облегна се на буката, под която толкова пъти бяха седели на приказки, под която толкова пъти бяха пели — тъжни — за старите войводи, и весели, каквито;! се пеят по хора и седейки. Но и буката не му даде опората си: краката му се подвиха, омаломощеното тяло се смъкна надолу.

— Земьо... земьо... — хъхреше изоставеният от дружината си войвода и драцеше с нокти пръстта около корените на буката. — Отвори се, земьо!... Земьо...

— Страхиле! — извика някой уплашено. Извърна се — над него стоеше Димка.

— Какво правиш, Страхиле? Защо викаш?

— Къде е дружината? — рипна той и я сграбчи за раменете.

— Ами не знам... Когато станахме тая сутрин, нямаше никой. Намерихме само на камъка една кърпа с хляб и печено месо... Че къде може да са отишли? — проплака момичето. — Кажи, Страхиле!

— И аз не знам — отвърна беззвучно осиротелият войвода.

Момченцето на бея стоеше настрана и го гледаше с пръстенце в устата.

ПЪРВИ ДНИ

Той, денят, едва-що настъпваше. Кучетата още се гушеха по сламите — нито едно не залая подир момъка, който тичаше покрай селските пътища и ниски каменни дувари, като влачеше тоягата си. Изведнъж сви, блъсна, без да се запре, една плетена вратница, но тя не се поддаде, защото беше залостена отвътре.

— Чичо Димитре! ... Ей, чичо Димитре! — викна момъкът навътре към скритата в сливака къщурка.

Сега вече и глухите кучета биха го чули: едно пале джавна откъм сламите, от градината замята цици кучка, а по нея се спусна голям овчарски пес и всички се втурнаха към подранилия гост. Момъкът размаха кривака да ги прогони, но те още повече се настървиха.

— Чичо Димитре! — викна той още веднъж. Изпод навеса на вътрешния двор се обади глас:

— А-о!

Старият стопанин трябва да мажеше колата си, защото се показва между сливите с катраник в едната ръка и омаслено перо в другата.

— Ти ли си, Ангеле! — викна той и закуцука към вратата, че Горановите мехлеми още не бяха заздравили раната му. — Чиба бе! — извъртя старецът катраника към овчарката. — Вълци да ви ядат! Какво си подранил? Какво е станало?

— Деде! — присви очи момъкът. — Не се преструвай толкова...

— На мене ли думаш? — зачуди се дядо Димитър.

— А, не! На кривака си приказвам ... Къде си скрил госта си? — запита по-тихо момъкът.

— Кой гост бре, момче?

— Страхил! — отсече Ангел и устата му се обтегна в широка усмивка, която трябваше напълно да разкрие дядо Димитровото хитруване.

Но старецът нищо не разбираше:

— Не се шегувай, сине, ами ако наистина знаеш нещо — кажи. Никакъв гост не е дохождал у нас.

— Хайде де!

— Казвай бе, човече, да те вземат никаквите! — ядоса се старият, като мушна перото в дупката на катраника и окачи брънката на един от шиповете на вратника.

— А пък аз мислех, че ти пръв ще се научиш. У тях, рекох си, е слязъл...

— Кой да е слязъл бре?

— Страхил! Върнал се е в село. Чичо Стамен, говедарят, снощи го е видял, като е идвал насам. Приказвал е с него в гората.

— Приказвал е, вятър — все още не вярваше старецът. — В гората и турчин да си, пак ще ти се случи да срещнеш хайдутин.

— Приказвал е — продължи настойчиво Ангел. — Бай Стамен дирил снощи телето на бабини Райкини по Окрайна, когато срещнал Страхила. Вървял си полекичка и пушка дори не носел. Войводата му рекъл: — Добра среща. — Дал бог добро, войводо — отвърнал чичо Стамен. — Къде така си се упътил? — В село — рекъл Страхил. Селото не е сгодно място за хайдутини — закачил го чичо Стамен. Щом е село, то е за всички — подметнал Страхил и отминал.

— И ти какво си рече? Щом Страхил е минал покрай чичо ти Стамена, право у дядови ти Димитрови трябва да е слязъл. Ангеле, Ангеле — заовайква го старият.

— Ама това не е всичко! — разсърди се момъкът. — И жена е имало с него. Димка!

Нарочно да го беше скроил, пак нямаше да смае толкова стареца.

— А, повярва ли сега? — възликува Ангел.

— Трай, трай, да мине това куче! — обади се тихо старецът, като врътна глава към улицата.

Уличката беше тясна и чорбаджи Йорданчо Крастата — висок, червендалест старец — не можеше да не ги види. Но той не извърна глава, а и те не го поздрави.

— И той трябва да е чул за Страхила, щом се е разшътал по това време — каза разтревожено старецът. — Бърза да иде при субашата. Ела, ела да идем у Страхилови... — отвори той вратницата. — Ако Страхила наистина е слязъл в село, той у тях си е отишъл.

А чорбаджи Йордан продължи да потраква с алената си тояга и да крачи ядосано надолу. Щом стигна края на улицата, той се

присламчи зад един плет и погледна нагоре, гдето вече подтичваха Ангел и дядо Димитър.

— Отиват, хаирсъзите, да го търсят! — метна чорбаджията пискюла на феса си. — Ятаци нали са!...

— Добро утро, чорбаджи — викна някой почти в ухото му.

Йорданчо стреснато се извърна и видя през плета Сиромах Петър да дига гащите си:

— Клеча и си викам: кой ли мърмори така? Па то бил нашият чорбаджия.

— Хайде, хайде! — кипна Йорданчо. — Че ще прескоча плета и ще ти нашаря дирника!

— Ама ще стъпиш на нещо и ще измърсиш калеврите си! — пак се засмя мъничкият, мършав селянин и почна да опасва кърпения си пояс.

Йордан шибна плета с тоягата, изпсува и си тръгна, но Сиромах Петър не го остави:

— Дядо чорбаджи! Ей, дядо чорбаджи, обърни се! ... Чу ли новината?

Знаеше чорбаджията какво ще му каже дрипавият селянин, но пак се извърна:

— Каква новина бе, гольо?

— Казват, чорбаджи, че Страхил се бил върнал. Нощеска го видели. Какво ще кажеш а? Драго ли ти е? — викаше селянинът, като че старият чорбаджия беше глух.

Йордан се въртна изведнъж и се спусна към плета с вдигната тояга.

— Чакай бе, чорбаджи! — отстъпи Сиромах Петър с престорена уплаха. — Какво съм виновен аз? Хората приказват!

— Хората! Хората! — риташе чорбаджията сухите клечки на плета и размахваше тоягата над главата си. — Ще ти дам аз да разбереш. Вместо да слушаш какво дрънкат хората, ти за борча си да беше помислил! Ще ти дойда с кабзамалина — хубаво да помниш!

— Недей, чорбаджи — позатихна войнствената радост на Сиромах Петър. — Какво съм крив аз, че всинца по село само за това приказват.

— Ще видиш ти, ще видиш! — още веднъж се закани чорбаджи Йордан и полетя към кафенето.

Раничко беше още, но по-старите турци вече слизаха един по един от махалата си и се редяха по рогозката на язълка пред Османовото кафене. Само за тукашния субаша Хасан ага имаше едно напълнено с памук шилтенце — да му е по-меко, а и по-височко да е от другите.

Хасан ага бе кръстосал крака на шилтенцето, сърбаше горчивото кафе от широкия шарен филджан и смучеше оставеното малко встрани наргиле.

— Добро утро, субаша ефенди — поздрави по турски още отдалече чорбаджи Йордан.

— Добро утро, чорбаджи йордане — отвърна агата, като остави за малко филджана си на преградката на ниския язълк. — Буйурум. Мустафа, направи едно кафе на чорбаджията!

Йордан събу калеврите си, сви се на рогозката от дясната страна на субашата и зачака кафето, искаше му се да бъде спокоен като агата, да заговори, след като сръбне първата глъдка, а не можеше, че много нещо беше му се насъбрало тая сутрин: местеше се, пухтеше и току оглеждаше мегдана, гдето се мяркаха подранили за вода бабички и скърцаха тръгналите по къра коли. Не, не можа да дочака кафето — приведе се към агата и запита тихо:

— Колко сеймени имаш?

Агата извърна бавно глава към него и го погледна сънено.

— Ти, чорбаджи, както ми се види, лош сън трябва да си сънувал — рече той зачудено, но когато се извърна и посегна да вземе филджана си, в крайчеца на очите му трепкаше някаква по-жива светлина.

— Ох, Хасан ага — развърза език чорбаджията, — кам да беше сън! Знаеш ли? — пак се прибра той. — Страхил бил слязъл тая нощ в село.

Ала субашата не се смая — той дори не мръдна. Изсърба бавно-бавно кафето, смукна още веднъж наргилето, остави филджана и едва тогава рече:

— Е, та какво, като се върнал?

— Хасан ага! — така се отметна Крастата, че гърбът му се блъсна о стената. — Ти ли ми приказваш това? Аз ти викам за хайдутина Страхил?

— Така де — усмихна се в мустака си турчинът. — И аз за него ти викам... Ние с него отдавна се знаем... Не е лош човек. Не е закачил досега мирни люде от нашия край.

— Ама, ефенди — нищо не разбираше чорбаджията, — това е хайдутин, пладнешки обирач! Има-няма две недели, откак неговите разбойници ограбиха десет от най-тлъстите ми овни в карабунарските пасища.

— Ограбили... — повлече субашата, като че искаше да ядоса стария си приятел. — Гладни са били ... То, ако вземем толкова да издирваме, кой не граби? Ти не грабиш ли с две ръце? Ако аз бях на негово място, да съм ти теглил калъча сто пъти!

— Ама ти... Чакай бе, джанъм... — уплете се чорбаджията. — Аз ли сънувам, ти ли бълнуваш? Колко пъти досега си го гонил с потерите?

— Гонил съм го, право е — съгласи се субашата. — Ама то беше само за очи... От днеска заедно ще си прием кафето.

Чорбаджията хлъцна и се изправи не за годините си пъргаво.

— Къде забърза? — подръпна го Хасан ага за края на абата.

— Ще си вървя — изсумтя в белите си мустаци Йорданчо, но все не тръгваше. Разбираше той, че нещо беше станало, и много му се искаше да го узнае. Ако си идеше, нямаше от кого да го научи.

— Седи де, седи... — почна да отстъпва агата. — Я виж, Мустафа ти носи кафето.

— Не ти ща кафето! — продължаваше да се люти чорбаджи Йордан. — Ти на подбив ме взе мене! — Пак се сети за Сиромах Петър край плета и още повече кипна: — Ще си ида, щом и султанските хора почнаха да си пият кафето с хаирсъзите.

— Седни да ти разправя — отстъпи най-после агата, след като си направи кефа да ядоса чорбаджията. — Тя е дълга за разправяне, ама на тебе ще ти я кажа...

Старият чорбаджия пак се сви до него и пое кафето си. Чашката потрепера и няколко капки паднаха на сините му, опасани със златишки гайтан потури, но той не ги видя, защото не сваляше очи от черните мустаци на съседа си.

— И аз кипнах като тебе вчера — подхвана агата, — когато Юсуф дойде и ми рече: Мехмед заръча да не закачате вече хайдутина

Страхил. После, като ми разправи той всичко, разбрах, че така ще е по-добре за всинца ни.

На язълка се качиха още трима-четирима чалмалии и субашата сниши глас. Но колкото повече той разправяше, толкова по-радостно блестяха очите на съседа му, който слушаше с подложена на ухото ръка.

Кафето на чорбаджията така си изстина на рогозката.

— Разбра ли сега? — поглади агата своята боядисана синкавочерна брада.

— Мустафа! — викна изведнъж чорбаджи Йордан така силно, че дори ниско пребрадените копачки, които бързаха с наведени глави през мегдана, се престрашиха да се извърнат към кафенето. — Чуеш ли, Мустафа!

Гърбавият турчин изхвъркна като подбишнат на прага.

— Кажу, чорбаджи!

Йорданчо затръска броеницата си.

— Кой каквото пие тая заран — викаше той, — все на моя сметка ще го пишеш! Гледай само хубаво да броиш кафетата! А на тебе — извърна се Йордан към агата и додаде по-тихо — ще ти пратя още днеска едно печено шиле барабар с тепсията. Няма да ми я връщаш! Така да знаеш! Дето ме ядоса тая заран... Брей, брей, брей! — не можеше да се успокои старецът. — Тъй било, смирило се кучето, налегнало си парцалите. Брей, да мирне селото, че и аз да мирна...

— Кажу, чорбаджи, защо ти е драго, та и ние да се порадваме сабахлем — обади се един възрастен турчин откъм вътрешния ъгъл на язълка.

— То за вас е радост и не е, ама за мене е истинска радост! — отвърна той и се изправи. — Прощавай, Хасан ага, ще ида да се поразтъпча малко, че не ме свърта на едно място.

— Барем кафето си да беше изпил — засмя се субашата след него.

— Кой ти гледа сега кафето! — подвикна Крастата и заситни през мегдана, като въртеше весело алената си тояга и бърбеше нещо под мустак.

ПЕСЕНТА ЛЪЖЕ

Старото куче на Страхилови клечеше до разхвърляната купчина сено и гледаше господаря си и жената, която спеше до него в сеното. Чу то как чуждинци влязоха в двора, но дали защото беше много старо, или пък смътно долавяше с кучешкия си ум, че на младите много им се спи, та не само не джавна да ги събуди, а дори и главата си не извърна към гласовете.

Дядо Димитър и Ангел се промъкнаха през бързоляка, изкачиха се бързо по стъпалата и побутнаха вратата.

— Затворена е — рече Ангел.

— Ама е отваряна — позна старецът, като оглеждаше белезите от пръсти по прашната дъска. — Идвал е някой — продължи той да се вглежда по язълка, гдето още личеха следите от стъпките, които Страхил беше оставил, когато идва през една от миналите нощи. — Ела да надникнем през прозореца — сети се изведнъж той, дръпна Ангела за ръката и запрескача надолу стъпалата, без да се грижи за болката в крака си.

Взеха една кой знае кога оставена под язълка греда и я изправиха под прозореца. Ангел се покатери по нея и надникна в стаята.

— Види ли се някой? — питаше дядо Димитър, като прикрепваше дървото.

— Всичко се вижда, ама няма никой вътре.

— Виж де, хубаво гледай!

— А бе нали гледам Одърът е празен — няма никой по него.

— Слизай тогава... Казах ли ти аз? — клатеше глава дядо Димитър. — Видя ли, че Стамен те е излъгал?

— Аз ще му кажа нему — закани се момъкът. — Ама нали и ти видя стъпките по язълка?

— Стъпките, стъпките! — мърмореше старият недоволено. — Пуста къща — всеки може да се разхожда около нея... И да го е видял Стамен, кой знае къде е отивал! Навярно е искал да скрие Димка някъде, та боят да не може да я намери.

— Ела пак да огледаме — тръгна Ангел към стълбата. — Ей го! — сепна се той отведнъж.

— Къде е? Къде е? — питаше старецът, като се оглеждаше и нищо не виждаше.

— Ей там при кучето! Страхиле! — викна момъкът.

Страхил чу вика в съня си и тутакси рипна. Събуди се и Димка. Стана и почна да оправя сламките от вълненика и престилката си. Ангел се втурна към тях, като викаше лудо:

— Ето ги! ... Ето ги! ...

И дядо Димитър забрави годините си и затича по него.

— Димке, дъще!... Оф Страхиле! ...

— Сестрице! — сграбчи момъкът сестра си и я завъртя като перпелешка около себе си.

— Ангеле! — смееше се и плачеше тя.

— Че бива ли така, Страхиле! — кореше дядо Димитър Страхила, като го подръпваше объркано за елека и току поглеждаше през дърветата към обраслите с буренак дувари покрай улицата. — Защо не дойдохте направо у нас? Ами в сешмо да спите.

— Късно беше, та не искахме да ви будим. А и щеше ми се да си преспим в нашата къща. Толкова години съм спал все по чужди къщи и под белите буки.

— Добре е то — неопределено се съгласяваше старият, — ама все пак не сте направили хубаво, дете не сте се обадили.

Щеше му се да укори хайдутина, задето беше оставил момата да спи на едно място с него, когато е можел да я отведе при техните, а не му идваше да го каже. Радостта, че вижда братовата си щерка пак жива здрава и весела, спасена от конаците на бея, а и тревогата, че Страхил се измъчваше така явно заради нея, спотъмваха желанието му да ги кори само заради това, че хората щели да си помислят нещо.

— Бързай, Страхиле, че полето денем е открито като длан. Трябва час по-скоро да се измъкнеш! Ей сега видяхме Крастата — тичаше да иде при субашата.

— Нека си тича — засмя се Страхил. — Я дай да ти целуна ръка.

— Защо пък ръка ще ми целуваш? — учуди се дядо Димитър.

— Така, дай първо — Страхил се наведе и целуна ръката му. — Кажй сега... Как беше там... Кажй: бог да благослови... вашата сватба ... — отсече с тих смях Страхил и прегърна Димка през рамото. —

Вчера ние се венчахме в Каменделския манастир. Поп Гаврил ти праща много здраве...

— Бате Страхиле! ... Како Димке! — заплете се от радост Ангел, па току сграби калпака си и го тупна о земята.

— Ами как така? ... Кога стана? ... Може ли? ... Ама нали... — бърбеше старецът и не знаеше да се радва ли, какво да прави.

Почиташе той Страхила, както го почитаха всички сиромаси чак до морето. Но то беше почит към хайдутина Страхил, към неуловимия горски човек, народен закрилник, по-свой и по близък понякога и от господата. Че само името му смървяше изедниците и ги правеше покротки от гергьовски агнета. Тежко живееше раята, плащаше големи даждия, работеше ангария из чифлиците на аги и бейове, но сберяха ли се вечер селяците, запееха ли неговата песен, на всички олекваше — имаше кому да се надяват, имаше кому да се оплачат.

И тоя Страхил беше слязъл сега от високото, за да се ожени за братовата му щерка. Имаше нещо, което не се връзваше в простия ум на стария. Щеше му се да улови краищата, да ги свърже, а не можеше. Гледаше го — едър, личен мъж, — с кон да обикаляш, не можеш срещна такъв като него. Ако си живееше като тях в село, кой би отказал да му даде най-милата си Щерка. Не, не беше на добро тая прибрзана хайдушка сватба. За хайдутина, както и да е — ще скита по гори и планини, но тежко и горко за момичето. Каквото и да направеше той — все тя щеше да си пати. Освен ако я вземе и отведе нанякъде — във Влашко ли, в друг ли край, само да е по-далечко. Те майка му, що е майка, не оставиха, дорде не я умориха заради сина й, та нея ли...

Димка гледаше как чичо й въси вежди и скубе смръщено мустаци и разбираше, че старият не се зарадва.

— Хайде де, дай благословията си! — подкани натъртено младоженецът.

Най-после дядо Димитър пресегна с разтреперани ръце, обхвана лицето на братовата си щерка и я целуна по челото.

— Бог да те варди, дъще! — похлъцна той. — Аз, Страхиле, ще я гледам като свое чедо, както и досега съм я гледал. Макар че съм стар... Ай теб господ да пази — продължаваше да нарежда старият. — Дано и ти видиш добър ден. Отмяна да си отгледаш. Само, молим ти се, ако ни обичаш, остави я вече и бързай, че онова куче ще те преяде. Виж, хората почнаха да заничат.

— Не бой се, дядо Димитре — успокой го Страхил. — Никой нищо няма да ми направи. Свърши се моят хайдутлук.

— Мълчи, не думай! — наново се смая старецът. — Как така се свърши? Ами дружината? Ами Мехмед?

— Разбрахме се ние с него — сви вежди Страхил. — Върнах му детето и той миряса...

— Вярно е, чичо — обади се Димка. — Покажи му, Страхиле, броеницата, която ти изпрати по Юсуф кучкаря...

Но Страхил не показа броеницата.

— Я по-добре елате да прегледаме къщата — отмести той разговора и пръв тръгна към старата къща. — Трябва да видим какво ще се прави.

Вървеше напред и приказваше, без да чака да го настигнат другите, че не му се искаше да почнат изтънко да го разпитват като как беше изоставил хайдутлука и дружината си.

— Аз по-късно нова къща смятам да правя, а засега и старата ни стига. Двама сме — ни дете, ни коте. Ще поразтребим как да е, ама не знам вар отгде да вземем? Майстор Георги дали е тъдява? — питаше той, без да очаква отговорите. — Трябва да го викнем, че покривът е протекъл и таванът се е откъртил. Ще знаете, че ако дотрябва нещо и няма отгде да си го купим, от вас временно ще го вземем.

— Димка всичко си има! — обади се Ангел, като извиваше глава, за да долови погледа на зетя си. — Отделено е настрана в мазето на чичо ви.

— Още днеска ще го прекараме — додаде старецът. Димка вървеше до мъжа си, слушаше го и все повече се радваше.

— Добитък само си нямаме — обади се тя, като поклати загрижено глава, макар че очите ѝ светеха от щастие.

— Това да ти е грижата — махна леко ръка новият стопанин с такава убеденост, като че все с дом и добитък беше се разправял. — Добитък лесно се купува, щом като има с какво. Ти, дядо Димитре...

— Чичо трябва да ми викаш! — възправи се старият, който полека-лека свикваше с новото положение. — Щом речеш чичо, всеки ще знае за кой чичо ти е думата. Един чича имаш. Името се слага, когато говориш за чуждинците — чичо ти Стамен, чичо ти Вълко, чичо ти Димитър Георгиевия, така да знаеш.

— Ама ти не му връзвай кусур — обля ги със смеха си Димка. — Той си е прост, че не е живял между хората.

Смееше се и Страхил:

— Само чичо, тъй ли, а? Добре, чичо. Искам, чичо, да те пратя нейде.

— Ще ида, щом като искаш — съгласи се старият.

— Ще тръгнеш волове да ми търсиш. Чак из Плевенско ще идеш. Там съм виждал аз волове като за мене. Рогата им са извити като месечина. Бели са и широки в гърба, с дълги дебели опашки — не волове, ами хали.

— Далечко е Плевен, Страхиле. Дорде ги докарам, току-виж, някой читак ги издърпал от ръцете ми.

— Ха! — тупна пестници в едната си длан Страхил. — Че как ще ги издърпа? Ти му кажи само: „Страхилови добичета са, не ги закачай“ — и той ще си отмине.

— Ами ако не отмине?

— Ще отмине! — настоя Страхил и ръката му, без да ще, се опря на празния силях, гдето се подаваха само мънистата на Мехмедовата броеница.

— Не се пипай — подметна му старецът. — Там нищо няма...

— Макар че няма! — тръсна глава довчерашият хайдутин. — Ти му кажи, че воловете са мои, и ще видиш, че няма да посегне. Искам и коне да ми купиш.

— Добре бе, и коне ще ти купя...

Дълго обикаляха те къщата и двора, като си говореха какво има да правят и купуват. Димка ги остави и тръгна към къщи. Изправи се на язълка да огледа своя двор, но слънцето взе очите ѝ, та не видя бурените, порутените постройки и сгради — всичко беше покрито с бляскавата пелена на светлината. Затвори очи и вдъхна дълбоко.

— Страхиле! — викна тя напевно. — Знаеш ли къде е метлата!?

Страхил я погледна, ала не ѝ отговори не само защото наистина не знаеше къде е метлата, но не искаше да прекъсва веселите люлчици на смеха ѝ, които се люшкаха високо над натежалите от плод сливи. Тя и тогава, в пещерата, когато му беше поискала метлата, се засмя, но сега в смеха ѝ имаше нещо, което го мамеше да се прибере по-скоро в къщата си. И докато слушаше тоя смях, той за пръв път повярва, че

песента дето вика, че хайдутин, майка не храни и къща не гледа,
наистина лъже.

ДВА РАЗЛИЧНИ ЖИВОТА

Жътвата от ден на ден приближаваше, идеше тежкото работно време и Страхил нямаше за кога да чака — свика майстори, от три села ги сбра, и започна. Изкъртиха целия лепез на старата къща — отвътре и отвън, — измазаха я наново и прередиха покрива. Нищо и никаква работа, като погледнеш, а цели десетина дни новите стопани трябваше да спят под една струпана набързо сушина. Каниха ги и дядови Димитрови, и други роднини и съседи да им гостуват, докато изсъхне лепезът, но те не оставиха двора си. Па и колко ли спяха и двамата работеха от тъмно до тъмно.

Димка готвеше на майсторите, месеше, претупваше старите и нови дрехи, ризи, пешкири и черги от прикята си, като не спираше да пее. Разкопа тя и градинката под прозорците, сбра стръкове от цялото село ѝ ги набоде по лехите, преди още да оградят наоколо. Затова Страхил избърза да презида съборените дувари, преди още майсторите да свършат къщата. Искаше му се по-високи и по-дебели да ги направи. Захвана се сам, но скоро разбра, че ще окъснее работата беше много, а и той не беше кой знае какъв зидар — още на втория ден свика на помощ нови майстори.

Цял ден тракаха чуковете по покрива и зидовете. Помамени от песните на стопанката, понякога дори старите майстори отпускаха високо гърлата си — селото размирваха.

Кой не мина да види и чуе! И млади, и стари — свинете ли тръгнеха да изкарват, с говедата ли на паша или с колата на копан отиваха, от вода ли жените се връщаха, или без работа някои се шляеха, всички се отбиваха от пътя си да позяпат какво се правеше в двора на довчерашия планински бездомник.

Гледаха селяните как Страхил дялка и реди камъните по зида, а все не им се вярваше, че това е той, същият човек, за когото говореха. Страхил за тях си оставаше оня юнак от песните, който по нищо не можеше да им прилича. Те още не смееха да го съдят по тяхната си мярка. Все им се струваше, че в обикновените му дела има нещо

скрито, което не ще да е само за него, а пак ще да е за обща полза и защита.

— Намислил е нещо хайдутинът, ама какво ще е — още не може да се разбере — отсъди веднъж дядо Петко, комуто викаха Влаха, че три години беше скитал из Влашко.

По това, как всички заклатиха глави, пролича, че мнозина бяха мислили същото.

— Брей, дядо Петко! — подкрепи го Стоян Костурката, щръкнал като жерав на един камък. — Да ти кажа ли, че и мен не ми се вижда чиста тая работа. Тия дебели дувари не се дигат май току-така. Готви се нещо войводата, ама хитрува и крие.

— То така и трябва — додаде дълбокомислено дребничкият и сух като орехова черупка Сиромас Петър.

— Де да видим ...

Радваше се Страхил, че цялото село иде да му стори почит, но скоро долови, че в тая почит се крие очакването той да извърши нещо, което да смае и турци, и българи. Откак обаче се разчу, че си е купил прасета, че дири тамазлии овци, коне и волове, за да става и той роб на земята, brezovчани се притвориха и почнаха да се чуждят от него. Тогавя някак от само себе си се роди и полази новината, че войводата е предал дружината си на турците, за да присвои самичък скътаното из пещерите общо имане. Разделил го бил с Мехмед и затова спяхията му дал прошка. Все по-редки и по-редки почнаха да стават гостите по разпилените камъни. Искаше Страхил да им заговори весело, по братски, както винаги досега, когато му се беше падало да ги среща из гората или по кърищата, ала селяните се дърпаха, свиваха, като че не искаха да го признаят за свой.

Оплака се той една вечер на младата си жена, но тя го успокои:

— Не си ли знаеш нашите хора, Страхиле? Сиромаси — гледат ни, че имаме, и ни завиждат.

— Не е хубаво да ни завиждат — обади се в тъмното след доста време Страхил.

— Не е хубаво, ама какво да правим. Гледай си ти работата — ще свикнат те.

Гледаше си Страхил работата, но днес едно, утре друго — винаги се намираше по нещо да се навре като трън и да развреди тревогата му.

Мина веднъж чорбаджи Йордан, огледа високия дувар и спря поглед на Страшила, който премяташе с напрегнати жили една тежка плоча.

— Така те искам — похвали го чорбаджията. — Да видиш и ти какво значи свой имот.

Схвана Страхил къде биеше чорбаджията, сви вежди, но се сдържа.

— Всекиму е мил имотът — отвърна през сила той.

— Така, така — да видиш! — закима глава Йордан, като да му се караше, и побърза да отмине надолу, без да погледне наклегалите покрай камъните селяни.

— Оплескахме я — подхвърли тихо на другите Кара Пенчо. — И единият чорбаджия ни беше много, а отсега ще имаме вече двама!

Не чу Страхил какво каза Карата, но видя, че селяните гледат насам и му се подсмиват. Остави плочата и тръгна да си намери друга работа из двора. Едва сега кипна, задето не сподире чорбаджията с някой камък. Досрамя го от смеха на селяните. Не че Йордан Крастата му беше казал кой знае какво — ядоса се, дето чорбаджията го беше заприказвал като свой човек. Пипна големия дървен чук и почна да набива колците за плета около новата кошара. Изведнъж спря да удря и се засмя. Представил си беше как хвърля камък подир чорбаджията и го видя да бяга надолу из улицата. Ако наистина го беше направил, селяните нямаше да се подсмиват изтънко, а щяха да прихнат с пълни гласове.

— Да е живот и здраве, и това ще стане! — закани се Страхил и замахна така силно по колеца, че старият дървен чук се разцепи надве.

Сложеше друг път Димка да ядат. Напълнеше новата шарена паница с топла пилешка чорба и тигана с каша, замиришеше къщата на чубрица и препържено — слюнките изпълнях устата му. Струваше му се, че като засърба, капчица не ще остави. Но ако кривата кратунка в котела или ножът, с който режеше хляба, се сплетяха в спомена с подобната оцърбена кратунка от чучурчето в Хайдушката пещера и с ножа, който подаваше на Горана в тъмното, преди да се разделят за последен път, залците почваха да му горчат и лъжицата затреперваше в ръката му. Колкото и да го молеше Димка да си дояде гозбата, той ставаше преди време от трапезата.

— Не ми ли харесваш яденето? — просълзено го питаше младата жена.

— Много е хубаво, Димке — успокояваше я той. — Никога не съм ял по-сладка чорба.

А си мислеше: „Овчарите из брашованските кории са по-чужди хора... Дали са успели момчетата да си набавят достатъчно хляб и месо?“

Тръгнеше да вземе лопата, търнокоп или секира, но щом мернеше, че мъглата пак се плъзга по Козловец, той спираше и вторачваше поглед в далечината.

— Много е зъл Горан... Не ще може да уварди момчетата...

Седнеше да се обува сутрин на прага и ако не го викнеха или не минеха покрай него, оставаше ей така отмалял, загледан в петите на цървулите.

— Трябва да мине време — успокояваше се той, — да се позабрави миналото. Мъчно се свиква с новия живот...

И той работеше и чакаше да мръкне, защото се надяваше, че заедно с деня ще си иде и днешната мъка, че утрешният ден ще е съвсем друг, нов, ще донесе нещо по-хубаво ... Искаше му се да заспи, а като се събуди, да усети, че е обзет от същата обич към Димка, която трептеше в него, докато лежеше на Орловата полянка. Ала дните се редяха, той галеше жена си, приказваше ѝ колкото се може по-весело и безгрижно, но му ставаше още по-тежко, като разбираше, че думите му са пресилени, че не бликат радостно, както през първия ден, когато стоеше до нея в пещерата.

Беше се надявал, че обичта му ще запълни празнината, която остави в него раздялата с байрактаря, дружината и хайдушкия живот, а виждаше, че му е пусто, че след утоляването на първия глад за жена само тежката умора можеше да попритули зейналата в мозъка му паст, по чието дъно гъмжеха отровните мисли.

УТРЕ

Между днес и утре винаги имаше една нощ и тя беше пострашна и от най-черните дни. Заспеше ли, цялото му минало връхлиташе на мътни талази, повличаше го и той почваше да се мята като удавник. Сънуваше, че го ограждат потери, пълнеше пушката си и стреляше. Но куршумът му не ловеше скачащите като черните дяволи по черковните стени нападатели. Измъкваше ятагана си, но ръката му отмаляваше и той нямаше сили да замахне. Една нощ отрязва главата на Горана. Кръвта на байрактаря бликна, обля го целия... Когато се събуди, потънал в пот, зловецият смях на отрязаната глава още ехтеше в ушите му. Заспа, но Горан пак се яви. Вървеше през някаква гора и беше толкова едър, че дърветата стигаха до коленете му, а главата — страшна и огнена — се носеше из облаците като замъглено слънце. Почна да гомоли.

— Убий я, Горане! Убий нея вместо мене! — викаше той просълзен.

Димка се разбуди, събуди и него и той отново подири в прегръдките ѝ спасение от ужаса на сънищата.

Привършиха майсторите с къщата и кош почнаха да правят. Изравниха мястото, поставиха четвъртити камъни по ъглите на цял един харман място: да е по-височко — и то влага да се просмуква, нито пък гадина да се провира. Свлякоха с четири колесара от Димчовата кошара дебели, отдавна изсъхнали горунуви греди и ги подложиха за основа на камъните. Издигнаха страничните подпорки, накръстосаха ги, свързаха ги с горните греди и преди още да почнат да ги уплитат, наредиха покрива. Лъснаха докараните от града червени керемиди — развеселиха и двора, и стопаните му. Голям кош излезе: с три прегради — за житото, ечемика и кукуруза. Отпреде му имаше широк навес, и в най-силния дъжд хоро да играеш, и пак да не се намокриш. А таванът му щеше да побере три коли повеела.

— Не ще можем да го напълним тая година — бърбеше весело Димка една вечер, като надничаше в тъмните мънички дупки; отдето

щяха да насипват зърното.

— Нищо, тъкмо ще изсъхне по-добре — успокои я Страхил. — Ще почна вече да обикалям местата. Ще събера нашите, а и друго някое ще купя. Голямо. Само то да напълни целия кош.

— Кой знае кога ще е това! — подвикна Димка и нарочно скочи от подложката пред вратичката на коша така, че да падне в ръцете му.

Той се поогледа: майсторите бяха насядали около огъня край зида и нямаше кой да ги види. Вдигна я и я понесе към къщи.

— Как ще ти дадат хората местата тъкмо преди жътва? — галеше тя буза о бузата му.

— Та аз не ги искам сега — отвърна Страхил. — Толкова години са ги работили — халал да им е! Сега те ще ми отделят половината от беритбата, за да има и аз какво да сложа в коша си...

— Милият ми стопанин ... Драгият ми стопанин... — шепнеше сподавено младата жена. — Помниш ли кога ме носеше на коня си към Хайдушката поляна? Когато бай Горан видя как ...

Страхил се сепна, защото пред очите му изведнъж се беше мярнал недоволният поглед на байрактаря, с който го беше сподирил, когато го видя, че целува измъкнатото от харема на бея момиче. Тоя спомен повлече в миг други — добри и лоши, сляха се те, плиснаха и размиха пламналото в тялото му желание.

— Слушай, Димке... Казах ти да не отваряш дума за там...

— Ама какво рекох? — продължаваше все така галено да шепне изтръпналата в ръцете му жена.

— Нищо ... Слез да се не спъна в стъпалата.

И той я пусна на първото каменно стъпало, като се възпря да тръгне след нея. Тя долови колебанието му и не пристъпи сама напред. Сви се изведнъж на камъка и похлипна тихо:

— Какво съм ти направила, Страхиле?

— Недей да плачеш — седна до нея Страхил. — Казвах ти — не ми споменувай за оня живот! Не ме подсецай поне ти... Оня живот си е друг, и сегашният е друг... Различни са те и не бива да се бъркат.

— Да — простичко кимна глава Димка. Сълзите ѝ течаха на две струйки по бузите.

БЕЙОВЕ И ЧОРБАДЖИИ

Работата с местата не излезе така проста, както му се струваше отначало. Още когато ора с кравиците на баба Стойна, беше му се прищяло да има заради големите бели волове такава нива, че като подкара бразда — край да няма. Всички да се почудят. Но отгдето можеше да вземе такава място? Най-просторните земи в по-широката част на котловината бяха обхванати от бейските чифлици. Старият спахия Осман бей, бащата на Мехмеда, беше получил от султана заради геройството си в битките с австрийците тоя голям подбалкански зиамет. Четири от по-близките до конака селца влизаха в зиамета като кесимджийски, нямаха своя земя и работеха на дял, едно за тях — две за спахията, или като пълни ратаи в чифлиците само за една прехрана. Брезово, като по-близо до големия път, макар и да влизаше в спахилъка, беше запазило останали от по-стари години права: да си плаща харча, десетъка и другите даждия на спахията, но да владее свободно земята си и само да урежда селските си работи.

Някога тия места били пусти и софийската поща за Дунава нямало где да пренощува. Софийският беглер-бег обявил от името на султан Селим, че селото, което се засели около брезите, там, дето пътят пресичал реката, ще остане завинаги свободно. Първи побили кол някои от Длъгнековци и отворили хан край пътя, около който Брезово скоро нараснало.

Докато беше жив бащата на Мехмед, старият ред строго се спазваше. Турчин беше Осман бей, но знаеше да дели кривото от правото. Сам беше разказвал, че напуснал Цариград, защото не можел да гледа как тамошните везири, паши и големци не живеели според закона на пророка. Прибра се в дарения имот и сам почна да го урежда. Почиташе раята, ходеше с белия си кон по веселбите в Брезово или свикваше старците в селямлъка си, гощаваше ги с пилафи, баклави и шербети и по цели нощи им разправяше за своя стар, юначен род. Ни един от мъжете в тоя род не бил умираал на постеля — всички слагали

главите си по бойните полета за славата на пророка и честта на падишаха.

Откак тия земи станаха Османови и турците от горната брезовска махала, заселени пак заради пощата, се смириха. Не смееха вече да посягат на чуждия имот и колкото и да не им се искаше, подхванаха полека-лека сами да обработват земята си.

Заредиха се добри години, развъдиха се овцете и добитъкът, плъзнаха стада по широките балкански пасища. Половината от пасищата, бяха спахийски, но той не придирваше много — имаше ли за раята, щеше да има и за него. Работеха брезовчани на своето като роби, а и на бейското помагаха. Пълнеха кошове с храна и къщите си с дечурлига. Ако Осман не беше изпуснал момчето си от ръцете, за да го прати в Цариград на военно учение, кой знае дали и досега брезовчани нямаше да си бъдат все така добре...

Застаря Осман, но все още се крепеше — искаше да дочака младия Мехмед. И би го дочакал, ако не беше се подхванала оная битка с австрийците, когато дори Ниш падна в ръцете им. В Стамбул се вдигнала врява до небето — завикали ходжите от минаретата, разтичали се дервишите, гръмнали тъпани и писнали зурни — всичко, що било годно да носи оръжие, тръгнало да се бие с неверниците. Не изтраял и Мехмед, макар че нямал още и мър под носа си. Голямата среща станала при Видин, гдето всичко се обърна наопаки и австрийците били бити. За радост на баща си Мехмед бил един от първите, които се покатерили по стените, но Осман пак не можа да го види. Още при Видин великият везир отбрал две хиляди души юнаци, между които се случил и малкият Мехмед, ѝ ги отпратил по Дунава в далечна Русия, в Крим, да се бият срещу московците рамо до рамо с татарите. И тая война свърши, но Османовият син пак не се върна. Чака Осман бей месец-два, па изпрати хора чак в Стамбул да разпитат за момчето му. Върнаха се бързоходците и донесоха страшна новина: Мехмед бил паднал на едно място, което се казвало Перекоп ...

Падна и старият Осман бей, три дни лежа, без да охне, и склопи очи — първият, когото аллах наказва в постеля да умре.

А не мина много, довтаса ново известие — вече от самия Мехмед: при Перекоп той бил само ранен и пленен от московците. Прекарал в техния лагер зимата, а през пролетта бил разменен срещу един руски болярин, та се върнал по море в Стамбул. Сам султанът го

извикал, за да чуе от устата му какво е патил и препатил, а след това го назначил за свой личен гавазин.

Оттук почна голямото тегло на брезовчани. Едничкият грамотен човек в конака, който можеше да разтълкува криволиците на Мехмедовото писмо, беше Реджеб, писарят и чибукчията на стария бей. Сбра той бейските хора в селямлъка и зачете важно навитата на търкало хартия. Чете какво чете, а на края добави, че Мехмед поръчал той да го замества, докато се приберял от Стамбул. Преклониха се по-старите другари на Османа пред волята на своя възкръснал млад господар, макар и да им беше криво. Те толкова години бяха служили вярно на Осман бея и добре знаеха какъв хайрсъзин е чибукчията Реджеб. Никой дума не каза, защото се надяваха, че Мехмед сам ще разбере грешката си, като се върне. А той не можеше да се не върне, след като научеше за смъртта на баща си.

Като видя, че никой от мъжете не каза пряка дума, Реджеб доби още по-голяма дързост. Престраши се и още първата вечер влезе в харема на бея. Жените изпищяха и се разбягаха, но чибукчията ги успокои, като каза, че е влязъл само да им обади волята на младия господар. И за да му повярват по-лесно, той пак разгъна писмото и зачете, като разшири вече правата си и върху харема. Първата жена на Османа, майката на Мехмеда, беше умряла още при неговото раждане, а останалите чибукчията нямаше какво толкова да зачита. Две от по-старите ханъмки не му хванаха вяра и връхлетяха с налъмите да го изгонят, но пламналият вече Реджеб ги пипна за косите и ги свлече в зимника на кулата. Младите, след като се изредиха една по една на широкия миндер, по който отдавна не бяха се търкаляли с мъж, сами се смириха. Все едно им беше на тях кой ще е господарят — стига да бъдеше млад и як.

Услади се на чибукчията господарството и дембеллъкът, разпаса той пояс и се разлудува, като че нямаше кому да дава сметка. За да се заварди от старите помощници на Османа, той сбра около себе си где що има разбойник от турските села и махали, пропи се и почна да се носи богато като паша. Не мръдваше вече от конака, без да яхне коня на Османа. Обикаляше селата, предвождан от цяла орда зурнаджии, тъпанджии, сеизи, чибукчии и соколари. Тръгнеше ли на лов — всичко живо, що работеше из полето, бързаше да се изпокрие.

Заедно с Османа и жените му бяха застарели, не допадаха вече те на младия чибукчия и ордата му. Докараха отнякъде хубави гювендии и две пловдивски гърчета-улани. Всичко, каквото беше скътал старият бей, беше разпиляно. От кесимджийските селища нямаше какво да се вземе и шайката на чибукчията почна да налита към богатото Брезово.

Йорданчо Крастата, най-богатият кехая в Брезово, се сдружи с Реджеб ага, за да може да запази имота и парите си. Викаха му Крастата, защото впиеше ли се в някого, не го оставяше, докато не изсмучеше силата му. Като краста се впи той в селото си и засмука, за да може сам да се избави от чибукчията и развилнелите се негови приятели. Реджеб го остави за брезовски векилин — той да урежда селските работи, той да събира харача, десетъка, той да свиква и разпуца ангарията. Развъртя се Крастата — чибукчията имаше нужда от много пари, а нали и за него все трябваше да остане нещо? Почна да разнася някакви рабоши из село, на които Осман бей уж бил нарязал недосъбраните даждия от минали години. И не се разправяше много — който не искаше да си плати, той го оставяше и си излизаше. Не минаваше много, и в същия двор нахълтваха Реджебовите хрътове. Изкарваха добитъка, изнасяха чергите и бакъра и ако не претрепеха някого или не подпалеха сламите и къщата — пак трябваше да се благодари на бога.

Така изгоря и ханът на Длъгнековци край големия път. След седмица Йорданчо отвори друг, малко по-нагоре, и отпрати двацет коли да му докарат сол, катран, желязо и друга стока — направи дюкян, какъвто на два дена път наоколо нямаше. Затъргува нашироко. Даваше и не питаше кой може да плати и кой не може.

— Дръж, ще платиш, когато имаш — повтаряше той и тикаше в ръцете на селянина било солта, било памука или катрана за колата.

Колкото и неправо да отсъждаше старите и нови данъци и глоби, колкото и да изяждаше и изпиваше шайката от Османбеговия чифлик, богатото село мъчно можеше да се разсипе — земята не спираше да ражда, а тревата по балканските совати нямаше свършване. Но Брезово беше свободно село, та всеки можеше да продава земята си. Йорданчо почна да купува: чифликът му скоро преполови селската мера. Той притискаше брезовчани към планината отдолу, а синовете му не им даваха много да се ширят нагоре. Трима бяха — стръвни като влашки вълци. Тръгнаха те един ден да обикалят всички къшли и кошари по

планината и да показват на овчарите един лъскав, ситно изписан и подпечатан с дебел печат лист. Това уж било султански ферман, с който Мехмед бей от Цариград им отстъпвал всички пасища по планината на вечни времена.

Овчарите им се изсмяха, но след два дни един от тях изчезна без следа заедно със стадото си. По-плашливите оставиха колибите си и се прехвърлиха към Копривщица. Други начело с Вълко, Страхилевия баща, се опитаха да се бранят. Отвърнаха на куршума с куршум — големият Йорданчов син никакъв се не видя. Разлюти се Крастата, затича през нощ при Реджеб в бейския конак и на другата сутрин всички къшли в планината освен неговите пламнаха. Кой каквото можа да спаси, го свали в село, но Йорданчо и тук не остави никого на мира. Тъкмо през зимата, когато най-трябваше храна за добитъка и овцете, читаците от турската махала почнаха да се изпревървят с колите си от двор в двор и да дигат сеното: великият везир бил спрял с таборите си в София, та искал да му се докара сено за конете. Сеното наистина беше продадено, но парите от него бяха споделени между Йорданчо и Реджеб ага.

Сбраха се един ден по-будните селяни, обсъдиха какво да правят и решиха да пратят Вълко до Стамбул. Той трябваше да намери Мехмеда и всичко да му разправи. Яхна Вълко коня си още същата нощ и замина.

Дали беше стигнал до Стамбул, виждал ли беше Мехмеда и какво си бяха говорили — не можа да се разбере: на трийсетия ден от тръгването му го намериха прострелян в един дол, на два часа път от Брезово. Разбрал беше Реджеб къде е ходил Вълко и отгдето трябваше да се върне. Уплаши се чибукчията и не дочака да се получи вест от Мехмеда — издими овреме нанякъде, като ограби каквото можа от конака на господаря си. Пръснаха се и охранените адаши, гювендии и улани.

Но Йорданчо си остана. И когато младият и весел спяхия се върна, заобиколен от плувнала в злато и блясък малка дружина, Крастата пак успя да се оправи. Призна си, че другарувал с чибукчията Реджеб, но то било, за да го следи отблизо. Вярно е, че събирал десетъка от селяните, но правел това, защото тъй му бил поръчал Осман бей. Ако той не се грижел за бейския имот, селяните щели да отвикнат да плащат спахийските даждия. Разбра Мехмед, че Йорданчо

го лъже, но когато той изсипа отпреде му цяла торбичка алтъни, трябваше да му повярва. Преди да си замине, спахията пак него остави за свой наместник в Брезово, Хюсеин, главният сеизин на баща му, щеше да се разпорежда с конака и чифлиците.

Минаха години.

Мехмед прескачаше през две-три лета, оглеждаше имота си, дигаше и в най-работното време ратаи и селяни по хайки на едър дивеч, вземаше събраното от Йорданчо и пак се връщаше в Стамбул.

Хюсеин беше разбран човек, помнеше наредбите на стария Осман, та селото се умири. Ала не можа да се замогне, както преди. Някои пак развъдиха стада, но нямаше ги вече някогашните бачии. Само Йорданчовото богатство растеше без спиране. Когато Страхил хвана гората, обръчът на чифлика му вече опасваше брезовската мера, като я присвиваше в голите планински ровове и сипеи.

Разшъта се хайдутинът, но и той малко можа да помогне. Налагаше хайдушкия данък на чорбаджията и по-богатите кехаи, раздаваше събраното на ония, които най няхаха, но изгладнелите селяни по-добре от него знаеха, че с две-три овци стадо се не развъжда, и обикновено ги колежа, за да могат поне веднъж сито да се наядат.

Успя той само да заварди селото от друга една страна. Когато Мехмед се прибра със сина си и жените си в бащиния конак и се опита още в първите дни да приравни брезовчани към полугладните си и голи ратаи, хайдутинът му прати хабер да остави Брезово на мира, ако иска да скита свободно на лов с хрътовете си. Припреният спахия не отстъпи и почна да отбива с въоръжената си хайка натоварените с тежки снопи брезовски коли към своите хармани. Още същата нощ изгоря не само заграбеното от Брезово снопе, но и неговото. Дигна Мехмед потеря да гони хайдутите, но докато те скитаха по горите и камънаците, най-хубавото му ергеле беше изклано и простреляно в ливадите заедно с въоръжените читаци, които го вардеха. Отново се обади хайдутинът: ако Мехмед не се прибере в конака си — жив ще го изгори заедно с жените му. Смири се спахията. Мирът трая дълго, чак до оня ден, когато Мехмед се престраши да открадне хубавата брезовчанка Димка.

Но трябваше хайдутинът сам да пожелае да стане орач, за да проумее, че кокошкарите, зулумаджиите и кръвопийците, които той

бесеше, не можеха да направят толкова зло на едно село, колкото ония, които тихо и мирничко като къртици бяха подядали земята му. Бутна тук-там и скоро разбра, че каквото и да плетеше, нито едно поголемичко място нямаше отгдето да вземе. Котловината беше оградена отвсякъде с планини, бащинията намаляваше, синовете и внуците все повече я раздробяваха и някои вече бяха почнали да орат места, по които и козите по-рано не се катереха.

— Бих ти го продал, Страхиле — призна му Станьо Балтията, — но децата ми са още малки и не ми се ще да се изселвам. Че гдето и да ида — все тая ... Ще ми платиш, вярно е. Ама знаеш ли какво ще стане още на втората нощ? Знаеш ли, че откак се върна, кокошкарите от турската махала пак се размърдаха? Дорде ги бесеше по брястовете — седяха мирни, а сега пак вирнаха глави. Щом чуят, че имам пари дома, ще налетят и на ръжен ще ме въртят, докато им кажа къде съм ги оставил.

— Мълчи, не думай! — смръщи се Страхил.

— Вяра ти казвам — прекръсти се Станьо. — Оная нощ са изкарали и петте овчици на баба Стойна.

— Кой ги е изкарал?

— Герджика...

— Що не сте ми казали?

Станьо почна да се смее под мустак.

— Ти галиба още си се смяташ за хайдутин? — въртна глава той.

Страхил сведе глава, провлече два-три пъти пръсти по мустаците си и отмина да събира своята бащиния.

Ами к о ш?

Не му провървя. Едни се кълняха, че купили местата от баща му, преди още да падне в дола, други от първа дума отстъпваха, но като дойдеше ред да посочат междите, така изпояждаха мястото, че не си струваше Да се клопа кола до него. Най-лесно свеждаха глави бедняците, там пък излезе друга беда ...

Тръгна той един ден с коня на дядови Димитрови, за да види какво беше станало с двете техни места в ниското покрай реката. По-голямото парче беше близо до бейската воденица, но когато стигна, не можа да го намери — не само това място, а и много други ниви бяха разорани от бейските ратаи, за да се закъргли голямата зеленчукова градина, която обхващаше цялата низина, сгодна за поливане от реката.

Спря Страхил коня и огледа редицата зелки, лехите с пипера, фитариите с лука. Послуша той кречеталата на воденицата и свърна надолу по реката — и дума не можеше да става, че ще иде сега при бея, за да моли да му върне мястото.

Свикнал от дълги години да властвува, да се разпорежда по своя воля и да не скланя глава дори пред огъня и ятаганите на потерите, а само да остъпва временно, за да връхлети по-късно с още по-страшна сила, Страхил сега мъчно можеше да улегне в дълбокия коловоз на робията, гдето и да можеше нещо да се постигне, трябваше само с добро, с молба, с унижения и подкупи. Нима можеше той да сведе очи и да слуша търпеливо как го нахокват, когато всички изедници бяха треперали в краката му? Ако някои от тях, като Крастата, все още ходеха живи, то беше, защото войводата не смяташе за грях човек да разширява земята си, щом имаше кой да му продава своята. Дали с добро, или насила, дали срещу пари, или за знайни и незнайни борчове — той не беше вниквал много. Нали нямаше явно страдание, изтезаване, кръв? Па и не беше се настървил на кръв като Горана. Събираше хайдушкия данък, раздаваше го, трепеше кокошкарите и пладнешките разбойници и това му стигаше.

Как да иде сега при Мехмеда и да му каже: „Бей ефенди, твоите ратаи, без да щат, са заорали едно бащино място. Молим ти се, върни ми го, няма да забравя добрината ти, докато съм жив ... Грешка е станало ...“

— Белким бих го склонил? ...

Ами ако му откаже, ако рече, че лъже, ако го изпъди?

— Язык за нивата — примири се Страхил, — хубава градина ставаше от нея.

Той смушка коня и пресече лъката, за да излезе, отсреща на валога, гдето беше второто им място край вадата. То почваше от върбите и се издигаше полегато по малката рътлина. Добре го помнеше — докато техните работеха, той по цели дни гонеше жабите из вира под върбите. Ако купеше от чичови си по-горното място, ще стане добра градина. Ще има и зеле, и боб, и пипер за боба и лютиката.

Сведе глава, прекара коня през върбите, прегази барата и спря. Мястото беше насадено с кукуруз, който вече доста беше отхвъркнал, особено в по-влажното покрай реката. Видя два приведени над

мотиките гърбове в горния край на мястото, слезе и поведе коня под увисналите клони на върбите, за да не гази стръковете.

— Я брей, ей! Елате насам! — извика Страхил на копачите.

Листата се разлюляха, зашумкаха и след малко измежду стръковете се показва една дребничка жена, толкова мършава, че връвта на степания ѝ парцалив вълненик се свличаше по кръста — нямаше где да се задържи.

— Добър ти ден — поздрави Страхил.

Но жената, макар и да го позна, не отвърна. Гледаше го със затъмнелите си от умора очи, като не притваряше сините си, накървавени тук-там и обелени на люспи устни. Подаде се и още покостеливото, състарено преди време момче на копачката, обуто в един кълчищен чувал вместо гащи. То не беше оставило голямата си мотика, та Страхил се зачуди отде взема сили да я държи на рамото си.

— Коя си ти? — пак запита той, като се мръщеше от жалост.

— Жена съм на Петра, Страхиле, на Сиромах Петра, дето му викат — избъбра бързо жената. — Не го ли знаеш?

— Знам го, как да го не знам — кимна Страхил. — Как те викат тебе?

— Стана ми думат.

— Слушай, Стано... Ние имахме едно място, тъдява ... Дали не знаеш кое е и кой го работи?

— Какво каеш? — трепна жената и обелената ѝ устна се отвори още повече.

— Място, рекох, имахме едно покрай реката. Тука беше някъде — преструваше се Страхил. — Тоя кукуруз, дето го копаете, чий е?

— Наш е, Страхиле, наш си е...

— Ами мястото?

— Мястото ли? — запремигва ситно-ситно жената. — Ами че мястото... Той, Петър ... Не знам ба! отгде го беше... Защо питаш? Да не искаш да си го вземеш?

— Ако е мое, ще си го взема — засмя се през сила Страхил, за да не уплаши Петровица, която въпреки жегата вече трепереше.

Искаше той да приказва на шега, да обясни, че няма сега да вземе мястото, а след като оберат кукуруза, но смехът и думите му нищо не помогнаха: жената го стрелна с уплашени очи и краката ѝ се подсякоха. Тя се сви в пръстта и почна да се клати, като ту похлупваше

лице в продраната на големи петури престилка, ту отмяташе назад глава.

— Божке ле, божке, божичко-о... — писна изведнъж Петровица. Какво, божке, ще правим ...Това си ни беше земята ... — нареждаше тя като на погребение. — Йорданчо и нея би вземал... Ако не знаеше, Страхиле, че тая земя е твоя!

Страхилевият смях замръзна на устата му, като остави мустака му попридръпнат нагоре. Не знаеше собственикът ни какво да каже, ни какво да направи.

— Стано, чуеш ли, Стано — побутна той жената по рамото, но момчето ѝ вдигна изведнъж мотиката и викна с пламнали очи:

— Ей! Не закачай мама!

— Не бой се де, няма да я изям! — озъби му се Страхил, но отдръпна ръката си и поотстъпи, за да отбегне удара на мотиката. Представи си той, че ще трябва наесен да дели с това мършаво дете половината от кукуруза на своето място, и усети как кръвта бликна от гърдите му нагоре, блъсна го в ушите и затупа в слепите му очи.

— Гръмни, боже, удари ме... Да легна, па да не стана...

— Стано ма, чуеш ли, Стано? Млъкни де, млъкни, чуй ме! — викаше той и лизна потта, която пролази около устата му. — Не ти ща ни мястото, ни берекета! Работете си го! Берете си го!...

Но жената не спираше. Тя едва ли плачеше само заради мястото, а и така — поради цялата си нейна мъка.

— Петре ле, Петре, божичко-о, сега ли намери да легнеш ... Да легнеш, па да не станеш ... Страхил си иска мястото...

— Не ти ща мястото ма! Разбери най-после, ако си човек!

Тя продължаваше да се клати, като триеше сълзите си ту с длан, ту с прашната си забрадка, докато лицето ѝ се размаза, сякаш с кал го бе облепвала. Само белките на очите ѝ се въртяха чисти под мръсния кичур прошарена коса.

— Къде е баща ти бе? — нахвърли се Страхил върху момчето. — Що не е дошъл и той на работа?

— Болен е! — сопна му се и момчето. — Иван, чорбаджи Йорданчовия, го би. Оти тато рекъл нещо на стария чорбаджия. Ама аз ще му дам на него. Аз ще стана хайдутин, ще види той.

По-добре с мотиката да беше го храснал, отколкото с тия думи. Прищя му се и той да клекне до жената в пръстта, па да завие от срам

и мъка.

— Би го, Страхиле, преби го... — пееше майката. — Проклети да са, божке, триклети ...

Огледа се като луд и видя коня. Метна се на седлото, без да сложи крак на стремето, и нагази през кукуруза, за да избяга по-скоро от тоя див, животински вой и от пламналия за мъст поглед на мършавото селянче. Конят сякаш усети яда му — щом излезе от кукуруза, той полетя с пълна сила из прашния път и спря чак когато превалиха над село.

Ветрецьт ли беше разведрил главата на ездача, или сам той бе успял да забрави скорошната си среща край реката: когато конят спря и той свали калпак да изтрие с кърпа челото си, не само очите му, но и цялото му лице светеше от някаква голяма радост. Навярно я спотайваше, защото онова, което каза гласно, съвсем не беше радостно:

— И от това място не ще се яде качамак... И пипер няма да има за боба ...

Подкара коня, сети се пак за жената и се засмя, като че тъкмо това беше искал да му се случи.

— Не им ща ни мястото, ни кукуруза! — повтори на себе си той. — Нека го откарат дома си. И аз няма да остана гладен...Ами коша? — трепна Страхил изведнъж и пред очите му се мярна веселият червен покрив. — С какво ще го напълним? Отгдето ще вземем храна?

Питаше се, но щом червеното петно изчезна от очите му, те пак се изпълниха с весели пръски. Знаеше той, макар и да не искаше да си признае, че дори да сбереше храна за още пет такива коша, неговият пак щеше да си стои празен, докато бузите на детето с мотиката бяха хлътнали, докато очите му пламтяха, а напуканите устни изричаха хайдушки закани.

Когато конят мина през широкия отвор между недовършените дувари, гдето скоро щеше да се издигне кованата порта, ездачът му си подсвиркваше песничка. Младата му стопанка го чу, избърза да го посрещне и още отдалеч подвикна:

— Весел си ми!... Сбра ли местата?

— Как не ще ги сбера! — отвърна засмяно Страхил. — Щом пъкнех някъде, всички почваха да викат: „Страхиле, вземи си мястото! Каквото се е родило тая година — все за тебе ще е! Зер нов кош си

направил — трябва да има какво да сложиш в него ...“ Еле пък Сиромах Петър! Болен беше човекът, ама стана да ме посрещне. „То си ни е, вика, само това място, ама нали е твое — вземи си го. Обери и кукуруза — все ще позапълни коша ти! На моите деца им стига и зелената гревница покрай барата.“ Хахаха!... — засмя се той гърлено и слезе от коня.

Но Димка го гледаше, слушаше, искаше да се засмее с неговия смях, а не можеше: долавяше, че тоя смях не е хубав — клокачеше в него нещо недобро.

ДЯДО ДИМИТЪР СЕ ВРЪЩА

Остана си Страхил само с Димкините места, с Ангеловите, които младият момък му отстъпи да ги работи, докато се ожени и прибере от кошарите, и няколкото свои парчета, които роднини и по-заможни хора му върнаха с добро. Каквото се беше родило тая година, щяха да споделят и затова всички отстъпиха на молбата му сам да прибере храната от полето. Губеше вече опора хайдутинът, та искаше поне о земята да се закрепи. Но жътвата настъпваше, някои селяни, чиито места бяха по на припек, излязоха вече в полето, а дядо Димитър все още не идваше с воловете от Плевенско.

— Трябва много да ги избира — успокояваше се Страхил.

Най-после, на седмия ден вечерта, дядо Димитър повлече болния си крак през незатуления вратник. Още като го видя че иде не само без волове, но и без коня, с който беше заминал, Страхил разбра, че го е сполетяла беда из пътя.

— Хубаво се нарежда тя! — пробъбра той и не усети как го обзема същата радост, която изпита, след като остави кукуруза и мястото на Сиромах Петровица.

А когато видя, че едното око на стареца беше подпухнало и оградено в син-котлен кръг и няколко дълги червени ивици се кръстосваха през носа, бузите и ушите му, той не можа да се стърпи и се засмя:

— Къде са воловете, чичо?

Дядо Димитър мислеше да нападне Страхила, задето го беше пратил толкова далече за волове, и да струпа вината върху него, но като го видя, че се смее насреца му, и той се отпусна.

— Ти остави воловете, ами конят питай где е — отвърна той.

— Ами купува ли волове?

— Купувах — приседна старият на един камък. — Ще ти разкажа, ама речи първо на Димка да опече една глава червен лук, че да си наложа дзундзулите... Ох, майчицее... — въздъхна той, доволен, че беше се довлякъл най-после до село, и подхвана да разказва: — Чак

до Дъбнишко стигнах. Намерих едни волове. Млади, ама едри и яки като бикове. Продаваше ги някой си Алил ага, понеже щял да се изселва в Стамбул. Търговия искал там да прави. Още като ги видях — изтръпнах: това ще са, рекох си! Гушите им — на гerdани, на гerdани. А рогата им извити, жилчести и жълти като кехлибар. И кротки, кротки — не волове, ами ангели божи. Когато ме погледнаха, аз си рекох: не е имал право господ, дето не ми дал език като на хората!

— На тях да е дал по-дълъг, па твоя да е скъсил — подхвърли Страхил, като схвана, че старецът нарочно се разпростира надълго, за да може повече да го разпали. — Казвай де, какво стана? Взема ли тия божи ангели? Купи ли ги?

— Вземах ги, купих ги...

— Е?

— А бе нали ти казвах: Страхиле, недей — опасно е пътят от там до тука. Все ще се случи да ме срещнат зли хора.

— Добре де, срещнаха ли те?

— Мнозина ме срещнаха, но все успявах някак си да се справя. Ами снощи не само че не можах да се измъкна, ами и коня загубих, па и аз щях за нищо да си отида. Изядох се: минал бях вече полето и приближавах нашия край.

Страхил вече не се смееше, а ту присядаше до стареца, ту ставаше, опипваше се неспокойно и току повтаряше:

— Казвай ... Казвай по-нататък ...

— Ще ти кажа — продължи отпаднало дядо Димитър. — Минал бях вече Панега и свивах да навляза в планината. Не исках никъде да се спирам. Малко да бях избързал — и щях да поема пътеката, но нема късмет: срещна ме един сербез чалмалия на кон. Дисагите му бяха пълни с лук — по градините трябва да беше ходил. „Къде бе, гяур? — сопна ми се той. — Къде караш тия волове?“ „За Брезово ги карам“ — отвърнах му аз мазно-мазно. „Ами плати ли си интизапа?“ „Ние сме, думам хора на Мехмед бей, спахията, и само нему плащаме.“ „На Мехмеда, ли са тия волове?“ — поукротил се той и тука аз сбърках. Ами ти си виновен, — ти поръча да казвам, че воловете са твои. Така му и казах. „На Страхила са“ — думам. „Кой Страхил? — дръпна се той. — Дали не е оня, хайдутинът, дето слезе от гората?“ Ех, рекох си, отървах се и тоя път. „Негови са, викам, негови са. И Страхил стана мирен

човек. Видиш, на, волове си купува!“ „Дай ги тука тогава“ — рече изведнъж проклетият му турчин и смушка коня към мене.

Страхил сумтеше тежко, като че въздух му не стигаше. А дядо Димитър продължаваше да дипли полека думите си:

— Бре, какво му не приказвах, как не го придумвах! Клевх му се, че не си вече лош човек, че и ти искаш дом да завъртиш — не, та не! „Дай ги, казва, тука, той други ще си купи. На хайдутин, кай, такива волове не трябвават...“ Хубави бяха и много му харесваха.

— Харесваха му, значи?

— Харесваха му. Пристъпи той с коня и посегна да хване поводите. Аз се дръпнах и ако имах нещо под ръка, щях да го претрепя, както ми беше на сгода. Бях дигнал ръката с поводите, а той, вместо да посегне към тях, мене бутна. Дорчо се подплаши и ме повлече. По земята се влачех, ама все още не изпусках катстрийте. Че като ме настигна оня ми ти турчин, че като почна да маха с камшика — проревах като малко дете. Краката ми се откачиха от стремената, тупнах като чувал долу. Той почна да ме тъпче с коня и да ме шиба, дорде се забравих. Когато се свестих, край пътеката нямаше ни кон, ни волове.

— Ех, старче, старче! — махна Страхил пестница, като че и той искаше да го удари.

— Не съм ти аз старче, ами съм ти чича! — изля и дядо Димитър мъката си и се изправи.

— Чича си ми ти, ама стар чича си имам. На един келяв турчин да се дадеш... Разбра ли го барем откъде е?

— Де ще го знам? Трябва да беше от Панежката махала, щом като за лук беше ходил по градините покрай Алтън Панега. Хак ти е! Стой сега без волове в най-работното време, като не знаеш какво искаш. Че не можа да си купиш някои по-дребнички животни от нашия край. Все тая работа щяха да ти свършат.

— Не ми трябвават на мене дребни волове!

— Като не ти трябвават, няма да имаш ни дребни, ни едри.

— То се не знае — кимна глава Страхил. — Каруцата ви дома ли е?

— Каруца има, ама що ти е каруца с един кон?

— Старата кобила не може ли да тегли?

— Може, ама не са еш. Едва се влачи.

— Не ми трябват сега атове. Няма да я карам кой знае къде — сечеше накъсо Страхил. Извърна се към къщи викна: — Димке! Димке!

Жена му се показа на прага. Ръцете ѝ бяха брашнени и полепени с тесто. Като видя дядо Димитра, тя се засмя радостно и рече нещо да запита, но Страхил пресече думата ѝ:

— Измий се веднага, че ще те вода някъде.

— Ама аз хляб съм замесила — отвърна зачудено младата жена.

— Остави хляба — нареждаше мъжът ѝ. — Викни някой от майсторите да го домеси. Измий се, метни си кожухчето да не ти е студено нощеска и ела у дядови Димитрови.

Страхил тръгна бързо към улицата, без да погледне дали поне дядо Димитър върви след него.

ЗАРОВЕНОТО ИМАНЕ

Здрачаваше се вече, когато изкараха каруцата през вратника и свиха към притъмнялото поле. Димка се беше свила в сеното зад мъжа си и чакаше той да я заговори пръв. Но Страхил седеше прегърбен отпред и мълчеше, загледан в настръхналия гребен на Козловец, който се отсичаше мрачно върху едва тлеещото небе на запад.

Разбираше младата жена колко му тежеше да се разправя с кошове, прасета и неразбрани селяни. Чуваше го как бърбе и вика насън: с бълнуване издаваше онова, което не искаше и пред себе си да признае. Понякога тя до втори петли не мигваше, за да може да го буди, щом почнеше много да се мъчи. Като гледаше как съхне лицето му от ден на ден, колко бързо се прошарва косата му, и нейната радост прегаряше. Не беше роден той за орач и копач. Добре знаеше тя, че ако не беше се сплела в пътя му, той и досега щеше да броди свободен с другарите си. Идеше ѝ понякога да затича да издърпа секирата или лопатата от ръцете му и да викне, та всички да я чуят:

— Страхиле, върни се при дружината си!

И почваше да плаче, защото знаеше, че не ще намери сила да понесе раздялата и самотията в тая къща, която все още миришеше прясно на вар.

Дали Страхил се досети за мислите ѝ, или сам мислеше за същото? Извърна се, дълго я гледа и леко я погали по коляното:

— Помниш ли кога искаше хайдутка да ставаш? — рече той.

Тя изтръпна и от думите, и от галения глас, с който бяха казани, и от топлото допиране на ръката му до крака ѝ.

— Помня — присви се тя до него и сгуши глава на гърдите му.

Конете ситнеха, каруцата се поклащаше из прашния път. Откъм Козловец полъхна вечерникът и запъпли по челото на хайдутина, като че искаше да долови мислите, които тлееха под него. Но и те сякаш го усетиха — скриха се надълбоко и се спотаиха. Остана само тъмната им следа: горчивото чувство, че е измамил някого, че е обещал някому нещо, което не ще може да изпълни...

Закачи юздите на левката, остави конете да вървят сами през полето и обхвана жена си и с двете ръце. Прегръщаше я, целуваше я, галеше я и се упиваше от дъха ѝ, докато се забрави... Нямаше го вече хайдушкото минало, нямаше спомени, нямаше насъбрана бащиния и откраднати волове — всичко: и ядове и тревоги, колебания и надежди, вярата, че ще се нареди някак — всичко се сля в острото чувство на тръпно щастие. Но в това чувство имаше толкова утаена болка, че ако би викнал в тая тиха вечер към небето, не думи, а глухи вопли биха отлитнали към нозете на всевишния:

„Защо е, господи, тая робия? Защо е това страшно тегло? Защо гинат децата, когато всички могат да бъдат щастливи?“

Искаше му се да няма край тая нощ, да няма край тоя път, конете все така равно да подтичват и те да се поклащат, унесени в сладка забрава...

Конете спряха, защото пътят се делеше — единият водеше към конаците на Мехмед бей, другият — нагоре към кошарите на Вървището.

— Из кой път ще вземем? — запита Димка.

— Из горния — отвърна Страхил. — При Ангела искам да идем.

Но преди още да подкарат, от страничната пътечка изскокна пъргаво на пътя млад мъж. Познаха го, а и той ги позна.

— Ангеле! — зарадва се Страхил.

— Вие ли сте? Бате Страхиле! Че къде насам?

— При тебе идваме — обади се Димка, макар и да не знаеше накъде я водеше Страхил.

— Качвай се в каруцата! — подвикна Страхил, като се отмести от жена си.

Ангел праметна крак върху ритлата, седна до сестра си и почна да се оплаква. Чичо им Димитър уж брашно щял да им носи, па никакъв не се вестил.

— Працах го волове да купува — обясни небрежно Страхил. — Само че ги оставил да ги подковат. Като се върнем, ще видите колко са хубави!

— Хубави, а? — подпитваше Ангел.

— Хубави! — усмихваше се Страхил в тъмното и гледаше настрана. — Рогата им са извити като млада месечина. Едни такива —

заострени и жълти като кехлибар. Копитата им не са копита, ами гаче, от сребро са ковани. А пък косъмът им...

И той така се разприказва за чудните прелести на докараните от дяда Димитра волове, че по едно време те наистина почнаха да се мяркат пред очите му, сякаш наистина ги беше видял. Димка и Ангел слушаха радостния му глас и сами се радваха като деца.

Така минаха много път. Избиколиха отдалече конака на Мехмеда, отгдето долиташе лаят на хрътовете от кучкарницата му, и навлязоха заедно с реката в клисурата. Пътят стана неравен, каменист. Не след много планинските склонове пак се отдръпнаха, каруцата остави пътя и тръгна направо през някакви вълнисти ливади, като завиваше непрекъснато, за да избикаля дребния храсталак. Ангел се чудеше как техният каруцар може да намира път за каруца в тая тъмнина.

— Къде сме сега? — обади се по едно време Страхил, като спря конете и слезе от каруцата.

Братът и сестрата се изправиха и почнаха да се оглеждат.

— Да ме убиеш, пак не ще мога се оправи, ако ме пуснеш отука — призна си Димка.

— Как ли не усуква пътят? — колебаеше се Ангел. — Мен все ми се струва, че сме някъде около Усойното кладенче, от Алтъновското.

— Така те искам — похвали го Страхил. — От теб става добър хайдутин, щом като знаеш толкова добре да се оправяш. Хайдутинът и с вързани очи трябва да може да намира пътя. Слизай сега и дръж лопатата и търнокопа.

— Имане ли ще копаем?

— Имане — потвърди Страхил. — Дръж лопатата. Ти, Димке, ще останеш при каруцата. Хубавичко си отваряй очите. На, вземи тоя нож за зор-заман. Па да не се боиш — ние сме наблизко. Ей сега ще се върнем.

— Не ме е страх мене — пое тя ножа и стисна здраво чирените, за да сподави треперенето на ръката си. Не беше лесно да си жена дори на довчерашен хайдутин.

Страхил и Ангел хлътнаха в мрака, спуснаха се в близката долчинка, повървяха още малко нагоре по сухото дъно и свиха на отсрещния бряг.

— Нищо не виждам — обади се тихо Ангел.

— Как да не виждаш? — спря се пред него Страхил. — Я се наведи ей тука и пипни да видиш. — Той взе ръката на Ангел, отмени я настрана и я наведе към земята. Пръстите на момъка се долепиха до една легнала плоча. — Какво мислиш, че е?

— Кладенчето! — зарадва се Ангел.

— Кладенчето я! Карай сега по мене... Едно... две... три... — почна да брои Страхил, като крачеше нашироко покрай шубраците от десния бряг на дола, по който бяха дошли.

Ангел забърза с разтуптяно сърце подире му и привардваше с ръка лицето си от клончетата.

— ... Двайсет и осем, двайсет и девет, трийсет! — спря неочаквано Страхил, та Ангел, който вървеше по петите му, се блъсна о него.

— Тука е... Пипай наоколо, дано намериш един покрит с мъх объл камък.

— Намерих го! — викна силно Ангел, щом като клекна и завъртя ръце около себе си.

— Не викай толкова — сподавено рече Страхил. Цялото му тяло тръпнеше от хайдушката треска. — Почвай да копаеш от долния край.

— Варди се!

Ангел развъртя търнокопа. Очите им посвикнаха с мрачината, а и късната месечина трябва да лазеше вече по рида, защото катранът в Усойния дол се поразреди. Не мина много, и търнокопът удари на кухо.

— Тука е!... Тука е!... — шепнеше забъркан момъкът и шибаше с все сила.

— Чакай, че ще продъниш дъската — отмени го Страхил и почна да отхвърля пръстта с лопатата. После се наведе, разрови, измъкна дъската и бръкна уверено в плитката дупка.

— Много ли е! — прилекна и Ангел до него. Пред смрежените му от вълнение очи вече жълтееше златна купчинка. Очакваше той, че Страхил ще измъкне някой голям кюп, пълен с тежки жълтици. Но момъкът още повече се смая, когато зет му изхвърли две-три кожи и му подаде един дълъг, увит в парцали прът. Щом го взе, той разбра, че това е дълга и тънка бойлилка.

— Подложи си ръцете — разпореждаше се Страхил.

Ангел клекна и подгъна ръце като за наръч. Страхил почна да реди върху тях пушки, пищови, криви ятагани, торбички с куршуми,

накичи го целия с рогове барут.

— Стига ли? — засмя се по едно време той.

— Слагай, слагай още! — шепнеше задавено Ангел и не усещаше тежината на ръцете си.

— Тръгвай сега полека към каруцата, само гледай да се не спънеш.

Ангел с малко дете в ръцете не би пристъпвал така предпазливо из тъмния дол, както сега с тежкия хайдутски товар. Без да рече нещо, и Димка бързо му помогна да наредят оръжието под сеното в каруцата.

Страхил извади още една купчина оръжия, после намести дъската и зарови дупката. Ангел ходи дотам още два пъти, а после и тримата се качиха в пълната каруцата и Страхил подкара. Като минаха клисурата и поепа пак прашния мек път, той даде юздите на Димка и почна да рови в сеното. Измъкна два пищова, разви ги от маслените парцали и опипа с пръсти дали не са ръждясали.

— Добри са — рече си той гласно и пак зарови сеното.

Избра си една къса, но широка кама, взе един барутник, отсипа си кривачка куршуми, намушка всичко из диплите на пояса си и скочи неочаквано на пътя.

— Къде? — придръпна юздите Димка. Страхил понамести пояса си и пристъпи до нея.

— Искаш ли да станеш хайдутка, или не искаш? — запита я той, като откри засмяното си лице на бледата тънкорога месечина.

— Искам, ама... ама искам да знам къде отиваш — пресили се да се усмихне и тя.

— Щом искаш — почна той спокойно да я учи, — ще знаеш, че един хайдутин не бива да разпитва много-много войводата си. Макар и да ни е малка дружината — само Ангел, аз и ти, — хайдушкият ред трябва да си се спазва.

— Добре... войводо — отвърна Димка, като си спомни как отговаряха момчетата на хайдушката поляна.

— Така — продължаваше като на шега Страхил. — Ти ще караш каруцата, а пък Ангел ще седи отзад. Пригответе си по един ятаган. И пищови бих ви напълнил, но ме е страх, че барутът е овлажнял. Ако ви срещне някой турчин и рече да ви спре — право по главата! Чуеш ли, Ангеле? Не му ли стигне веднъж — втори път го цапнете. Само че с пълна сила.

— Знам аз! — просъска Ангел и почна да рови бързо сеното.

— А че и аз знам — изправи се Димка. — Дай, дай да ми стои под ръка — пресегна се тя и взе извитото сечиво от ръцете на брата си.

— Така те искам! — все повече се радваше Страхил. — Ще се извъртиш от каруцата и — цап! — с двете ръце. Щом се върнете дома, скрийте оръжието... Хайде, Димке, карай! — плесна той с длан единия кон и каруцата тръгна. — Утре няма да ме чакате — чак други ден ще се върна ...

Димка подкара, като държеше с една ръка юздите и стискаше ножа с другата.

ПРЕТОВАРЕНАТА КОЛА И МАЛКОТО КАМЪЧЕ

Дядо Димитър гледаше, търкаше очи, пак ги втренчваше и не можеше да повярва. Дорчо ли стоеше пред вратника, или беше някой чужд кон, който само приличаше на него?

Конете, можеха да си приличат, но ябълката на седлото, което беше пристегнато на гърба на коня, не можеше да го излъже — сам я беше майсторисвал от един сух крушов кривун. И черджето под седлото си беше тяхното шарено чердже. После, ако беше чужд кон, какво диреше пред техния вратник? Защо побутваше с муцуна портичката, като че искаше сам да си отвори?

— Дорчо! — викна старият.

Конят дигна глава, стрелна уши нагоре и почна да намира с гърди вратницата.

Не беше се излъгал: конят, от който го беше съборил турчинът край Алтън Панега, беше успял по някакво чудо да се отскубне, да прехвърли планината и да се спре до техния вратник. Как ли не му се радваше — прегръщаше главата му, тупаше го по шията, галеше го, дори го целуна по влажната муцуна. После свали юздата му, колана му отслаби ... И едва след като се насити на първата радост, почна да проумява:

— Страхил трябва да е свършил тази работа. Не току-така го нямаше никакъв от два дена!... Може и воловете да е докарал.

Щом си спомни за воловете, той забрави Дорчо. Коня като него много, но такива волове насън дори не се намираха. Обзе го такова нетърпение да узнае дали хайдутинът беше оправил панежкия сербезин, че едва извика на снаха си да върже коня до сеното, затвори вратницата и хукна към Страхилови.

Колкото и да бързаше, не можеше да се не спре до плета на Сиромах Петрови, за да разбере какви бяха тия викове и плачове сред двора. Поразмести клонете и видя, че Йорданчо Крастата беше дошел с кабзамалина да изкарва кравицата на Петрови.

— Ще я вземем, Петре, не мога повече да чакам — кротко-кротко мажеше Крастата пред прежълтения като смъртник селянин.

— Аман, чорбаджи, недей... Само тя си ни е — молеше се Петър и току гледаше дрипавата си жена, като че тя можеше да му помогне нещо.

По-големичкото му момче стоеше до майка си с проточена шия и не сваляше очи от чорбаджията, а двете малки деца се бяха хванали малко по-встриани за мръсните си ризки и пищяха поред като прегракнали петлета.

— Борчът си е борч, Петре — поучаваше Крастата. — Мене твойта крава не ми трябва. Я виж — крава ли е това? — тръкна той алената си тояжка по изпъкналите ребра на добичето. — Плати си борча — не ти ща кравата.

— Не се ли свърши тоя борч бе, чорбаджи? — плачливо питаше Петър. — Нали ти жънахме четири дена с жената.

— То беше за солта — напомни му Иорданчо.

— Ами дето Петър ви ора? — проплака жената.

— Ти не се обаждай! — сопна ѝ се Крастата. — Не е това женска работа. Тефтер ли е това тука? На, виж — всичко е записано в него! — почна той да прелиства омазаните листове под носа на Сиромах Петра, който наистина зачака да види къде какво беше записано, макар и да не разбираше от четмо и писмо. — Ей го где пише: Памук!... Памук ли е, ми кажи?

— Памук ли? — стресна се Петър. — Та ние кой знае откога не сме вземали памук!

— Не сте вземали! Вие все не сте вземали! — разлюти се Иорданчо. — Карайте бе! Какво гледате? — ревна той на двамата си слуги-пазванти, които стояха мълчаливи зад него. — Борчовете си не можеш да помниш — извърна се той отново към прежълтения селянин, — а можеш да дрънкаш из село, че само Страхил ми идвал дохаки. На ти сега Страхил! — посочи той пръст и закри след слугите си.

Сега вече и големичкото момче не изтрая, ревна с все сила и тръгна по стъпките на чорбаджията, като стискаше безсилно пестничета.

— Къде? Къде? — извърна се изведнъж Крастата и размаха тоягата. — Да не съм мечка, та вървите подире ми.

Петър, жената и децата се спряха на купчинка, но когато Крастата и хората му отминаха стотина крачки, те пак се престрашиха и се повлякоха на разбита върволица из улицата. В двора остана само едно мъничко пале, което продължаваше да си джавка на вятъра.

Размирените от плачовете и писъците съседи надничаха през плетищата и зидовете, кълняха и стрелкаха с ръце чорбаджията, но всички се вардеха да не ги види или чуе Йорданчо. Само беловласият Станчо Голишара не изтрая и викна на притуления в клонака дядо Димитър:

— Димитрее, няма ли кой да претрепе това куче?

Ала Димитър не можа да отговори на Станчо, защото бабичката му го натика в къщи. „Крастата пак навири опашка — помисли си той със свито сърце. — Що ли му трябваше на Страхила на женска пола ратай да става!“ Усети, че го набира яд на Димка, макар тя да му беше по-близка и от своя дъщеря.

Но когато видя вързаните под навеса на коша едри бели волове, той дотолкова се учуди и зарадва, че забрави и сиромах Петра, и думите на Станчо, и яда си срещу Димка. Заусуква се около добичетата — зъбите им гледа, рогата им опипва, — искаше да се увери дали Страхил е взел същите волове, които турчинът му открадна, или други беше купил отнякъде.

— Не, същите са — реши той най-последно. — Отгдето е взел коня, оттам е изкарал и воловете... — Открадна ли ги? — запита той Страхила и смигна, но подсиненото му око го заболя, та се смръщи.

— Да не би да са чужди, та ще ги крада? — сбръчка се в усмивка сухото Страхилово лице, но старецът видя как клепачите му се присвиха, като че ли искаха да потулят злите пламъчета в очите му.

— Че как можа да ги намериш?

— Да са живи приятели — оживи се Страхил. — Имам един стар познайник, воденичар е на Панега ... Разпитах го в чий турски двор има нови волове и човекът ми каза. Отидох и си ги взех...

— Взе ги?

— Както виждаш — посочи Страхил воловете. — Слушай бе, чичо! Ти защо казваш, че Али ага бил сербез човек? Знаеш ли, че нямаше да има хайдутни, ако всички турци бяха като него? Срегнах го аз, приказвах с него и човекът ми се закле, че грешката е твоя. Бил си

му оставил воловете да ги опита. Ако му допаднели, щял да си ги плати. Сам ти си му бил предложил ...

— Така ли ти рече? — кипна дядо Димитър.

— Тъй, ами — продължаваше Страхил, но веждите му не се вдигаха от очите. — Опитал ги ефендията, ама не му се харесали и затова ми ги върна...

— А, не му харесали, тъй ли?

— Щом не ти харесват, рекох му, върни си ми ги. И коня ми изкарай, защото не ми се връща пеша. Отвърза ми човекът воловете, изкара ми коня и аз си тръгнах...

— Разправяй, разправяй по-нататък! — подканяше дядо Димитър. — Изкара ти той воловете, качи се ти на коня, тръгна си, после?

— После ... После свих по пътеката, повървах, има-няма, половин час и се отбих в гората. Притулих хубаво добичетата в една долчинка, а пък аз прилегнах да почакам дали няма да пъкне някой серсемин... Такъв ни е, знаеш, хайдушкият обичай: след като се разделим с някой приятел-турчин, не отминаваме много, преди да видим дали няма да се съсети да ни догони за нещо...

— Чака ли го дълго? — святкаше очи дядо Димитър.

— Нали ти рекох, че е серсемин! — лекичко се усмихна Страхил. — Тъкмо бях се притулил, и ей ти го, че лети. Опасал оня ми ти силах, затъкнал ония ми ти пищови, ятаган — тича и размахва една дълга като копраля пушка. Не щеш ли, за проклетия взе, та се спря тъкмо край камъка, зад който се бях притулил. Искаше да огледа още веднъж чакмака на пушката си ...

— Е? — не можеше вече дядо Димитър да трае.

Но Страхил не довърши разказа си — някакъв човек се втурна в двора, поогледа се, зърна ги и забърза към тях.

— Сиромех Петър — позна го дядо Димитър. Иде да ти се оплаква от Крастата. Изкара му, кучето, кравицата...

— Кажи, Петре — посрещна го Страхил, като видя, че в двора влязоха жената и момчето, с които се беше разправял оня ден при кукуруза, а след тях и още две дечица по ризки.

— Ограбиха ме, Страхиле! — ревна пресипнато Петър и раздра и без това скъсаната си риза. — Една кравица имаха децата — и нея ми

взеха. Жънах му, орах му, камъни му прекарвах за кошарата — моят борч не можа да се свърши.

— Какво имаш да му даваш? — запита Страхил.

— Само една крупа сол съм взел тая година.

— Не е само до солта, Страхиле — подля масло в огъня дядо Димитър, като се сети за думите на Голишара. — Зъб му има Крастата, че не му мълчи из село. А откак се прибра ти, това куче място не можа да си намери от радост. С ушите си го чух, като каза, че взима кравата, задето Сиромах Петър бил казал, че само ти ще му дойдеш дохаки.

— Тъй рече мръсната му Краста! — викаше Петър.

Страхил огледа бавно воловете, чиито хълбоци бяха хлътнали от дългия път, мярна червения покрив на коша в дъното на двора, светналата белосана къща, жена си, която се навеждаше към децата с мръсните ризки, срещна светлия поглед на момчето, което се заричаше хайдутин да стане, и тръгна към портата.

Спря при жените, каза на Петровица, че ѝ дава мястото Завинаги, погали рошавите главици на децата, поръча на Димка да им даде да ядат и пак тръгна...

Излязъл беше вече на улицата, когато дядо Димитър го настигна и повървя с него, докато стигнаха техния вратник.

— Гледай, Страхиле, да не избързаш нещо — напомни му старецът, но Страхил продължи пътя си, без дори да се извърне към него.

Когато Страхил бутна изрязаната в голямата чорбаджийска порта вратничка, Йорданчо беше вече успял да се намести на широката възглавница, сложена върху една просната под асмата черга. Щом видя хайдутина, Крастата отдръпна джезвето от въглените на сложения пред него бакърен мангал и бързо се изправи.

— Я бре, ей! — викна той към къщи. — Излезте, че гостенин ни иде!

Колкото и рядък да беше тоя гост, не отговаряше на един чорбаджия да вика толкова уплашено.

— Добре дошел, добре дошел — закима Йорданчо от далече, като мятеше погледи към къщи, но не подаде ръка, защото позна по смръщеното лице на хайдутина, че не идеше за добро.

От къщи изхвъркна едно пременено като за сватба моме.

— Какво искаш, дядо?

— Виж там Нако и Кръстана! — продължаваше да подвиква по-силно, отколкото трябваше, Йорданчо. — Нека нарежат мезе за ракията. Дай още една чашка за гостенина. Страхил ни е дошъл!

Момичето плесна уплашено ръце, затича из двора и завика:

— Нако! Кръстане! Къде сте се дянали бре?

— Тука сме! Тука! — обадиха се два гласа иззад къщата.

— Елате, че дядо иска да нарежете мезе за ракията. Страхил е дошъл!

И момичето отново раздрънка герданите си и се втурна пъргаво в разтворената врата на голямата, нашарена с червени и сини цветлета къща.

— Ще пийнеш от моята ракия — успокои се най-последно Йорданчо, като видя, че се зададоха двамата му едри слуги и пазванти. — Само че съм я подсладил. Ние сме вече стари хора, Страхиле, и обичаме всичко да ни е по-сладичко.

Момичето донесе чашка и я сложи пред госта.

— Ей сега ще донеса и мезенце — дръпна се тя, забравила вече, че слугите трябваше да нарежат мезето.

Но и те, изглежда, не бяха чули поръчката на чорбаджията си, защото почнаха да се навъртат наоколо и да оглеждат асмата, като че много им се искаше да похапнат от зелената ягориди.

Страхил почака Йорданчо да налее чашката му, пое я и едва тогава сбра сили и запита:

— Чорбаджи Йордане, защо си взел кравата на Сиромах Петра?

— Че кога пък избързаха да ти кажат? — захихика Йордан, като отдръпна нагоре веждите си в престорено учудване.

— А? Кажи де!

— Ами за борч — трепна гласът на Йорданчо, а погледът му погали широките гърбове на пазвантите му.

— Само заради солта ли? — не се оставяше Страхил.

— Я, я си пийни! — отмести разговора Йорданчо. — Пийни си, че ще изстине.

Но Страхил чакаше отговор. Ръката му с чашката беше замръзнала без трепет във въздуха.

— А че за сол, за памук и за разни други работи — небрежно обясни Йорданчо. — Де ще ги помня всичките... Аз си имам тефтер... Пийни си де!

— Колко гроша има да ти дава? — все така равно питаше Страхил, докато свободната му ръка измъкваше кесията от пояса.

— Каквото съм имал да вземам — взел съм си го — закима примирително глава Йорданчо. — Ако искаш, пий си ракията. Само ще скриеш кесията си. Мен хайдушки пари не ми трябват. Така да знаеш!

Страхил не трепна, макар думите на Крастата да го плеснаха като отменатото въже. Само пръстите му обхванаха чашката, стиснаха я и тя се пръсна и срязва Дланта му. Болката го опомни. Загледа учудено кръвта и почна да изтрива ръката си о пояса.

Йорданчо следеше с вторачен поглед дали окървавените пръсти на хайдутина ще стигнат дръжката на ножа, който се подаваше из пояса.

— Вярно, няма за какво да се бърза — спомни си Страхил думите на дядо Димитра и усети, че му олекна. Изправи се и погледна едва ли не весело забъркания чорбаджия. — Ти, Йорданчо, запомни тия думи, дете ми ги рече сега — кимна той глава на тръгване. — Аз съм си виновен: забравил бях, че знаеш само да даваш на хайдутите, а не да вземаш от тях.

— Ти няма защо да ме заплашваш! — развика се подир него Йорданчо. — Затова ли слезе от гората? Зидай си там дуварите и не се меси в чуждите сметки! Иначе да знаеш, че ще се оплача на Мехмеда и субашата! Хама-ха! Аз меся ли се в твоите сметки? Питам ли те отгдето вземаш пари нови кошове да правиш?

Но Страхил хлопна вече портичката и се изправи неочаквано пред Сиромах Петър и челядта му.

— Тука ли сте?

— Тука сме, Страхиле — отвърна Петър и лицето му просветна в надежда, като видя, че Страхил се усмихва. — Ще върне ли кравицата?

Страхил придръпна кесията си, която още се мяташе на връвчицата, извади една жълтица и я подаде на Петра.

— На, купете си друга крава, по-хубава от оная. Ти — извърна се той към големичкото момче — нали знаеш кошарите при Вървището?

— Знам ги — отвърна отсечено момчето.

— Трябва да познаваш и бате си Ангела?

— Как да не го знае — обади се Петровица, — комшии сме, дете се казва.

— Ще идеш — сниши глас Страхил — и ще му кажеш: бай
Страхил те вика да слезеш веднага в село. Запомни ли?
Но момчето затича из улицата, без да му отговори.

ВСЕКИ СЪС СВОЯТА ГРИЖА

Откак остави войводата си на волята божия, Горан не можа да намери мир за себе си и по-спокоен кът за дружината.

Старите четници се прекръстиха, когато байрактарят им призна, че самата света Богородица беше спряла ръката му, и вече не отвориха дума за войводата.

Младите мислеха всякак, но тъй като нов войвода не се избра, решиха с време, че Страхил се е загубил нанякъде по обща работа. Довериха се, както си беше старият ред, на байрактаря и вървяха след него, надето и да ги поведеше.

В брашованските кории не се задържаха нито ден: наскоро ги бяха напуснали, та в целия край нямаше изедник за наказване. Горан се насочи към зелениковските гори, гдето пасяха стадата на Троянския манастир около костницата на един стар, полусмахнат черноризец. В колибите узнаха, че читаците от една махала край Черни Осъм нападнали сватбата на едно българче, както се връщала от манастира, ограбили сватбарите и озлочестили невестата.

Спусна се Горан като сприя от гората, огради махалата една нощ, подпали я и не отстъпи, докато не изтреби всичко живо, което се опита да избяга от пламъците.

Докато се събираха потерите и чакаха подкрепа от Ловеч, дружината пресрещна на Беклемето няколко карловски турци-търговци, които отиваха на пазар в Ловеч, изби ги, защото се опитаха да се защитят, и задигна от кемерите, дисагите и скришните кесии под седлата четиридесет и две хиляди гроша. Оръжието на потерашите вече святкаше из клисурата на Бели Осъм, когато те поеа Козята стена и през Братаница и Мургаш стигнаха Искър. Починаха си един ден край Черепишкия манастир, прегазиха реката и поеа гърба на Врачанската планина. Извиха под Тодорини кукли и залегнаха на превала при Гинци да чакат софийската поща. Хванаха я, но нищо не намериха в нея и пуснаха хората по живо, по здраво.

Не бяха още закопали обраното от заптиета оръжие, когато затропаха копитата на конете на петима турци и един лазтрапезунтлия. Турците се предадоха лесно, но трапезунтлията проби високия калпак на Горана и опърли рунтавите му вежди. Искаше лазът да гръмне и с втория пищов, но Дражо се извъртя и отсече ръката с пищова. У лаза намериха триста и осемдесет лири, а останалите пътници сами им изброиха своите двадесет и четири хиляди гроша. Към оръжието на пощаджиите в дупката бяха добавени пушките, пищовите и ятаганите на търговците и трапезунтлията. Петте очи барут момчетата си поделиха, за да допълнят барутниците си.

Овчарите около Три чуки им разказаха, че в Чипровско — много се носела славата на един арнаутич чифликчия, който обичал не само да спи с гяурките, но и да ги мъчи.

След като подмавиха кучетата из нивите, те успяха да пипнат арнаутина по бели гащи и го изведоха с пукната глава в планината, за да могат да го разпитат по-нашироко... Ала както и да го въртяха да признае отгде беше взел гривните, обиците и женските пръстени, скрити в торбичката под възглавницата му, арнаутичът не проговори. — отиде си покорно и мълчаливо при аллаха. Свикнал беше навярно с мъките, докато сам беше изтезавал жертвите си.

Пламналата стръв на Горана и досегашните успехи поразпалиха и младите, и старите хайдути от дружината — престрашиха се да се заврат чак под носа на белоградчишкия каймакамин. Но излишното юначество не им се размина току-така: вървяха вече из непознати места, а нямаха свои хора, които навреме биха им обадили добро и лошо. Никога не бяха навлизали толкова навътре из Видинския пашалък.

Докато чакаха нишката поща в Светиниколския боаз, потерята неочаквано ги обгради, та, щат не щат, трябваше да се ударят, за да скъсат обръча. Дражо и тук не се стърпя — придигаше се от време на време иззад камъните, за да избълва псувните си срещу чалмите, пророка и цялото живо и мъртво потомство на пребягващите между дебелия стъбла османлии. Но и те му се отплатиха: един вярно отпратен куршум го погоди право в сърцето и песнопоецът се отметна, без да доизрече последната си многокатна псувня.

Лошо щяха да си изпатят момчетата, ако байрактарят не беше си послужил с една стара хайдушка хитрост. Всеки от хайдутите носеше

в пояса си по един фес, за да може, когато потрябва, да се предреши. И сега Димо зави около феса си една дебела гъжва, пролази далеч напред между две пусии и гътна с един гърмеж плувналия в злато билюкбашия. Щом чу гърмежа, Горан дигна момчетата с голи ножове, отърва бранещия се срещу трима гаджали Димо и пръсна и без това бягащите след убийството на предводителя си низами.

След тая среща хайдутите поискаха и Горан отстъпи да се върнат из своите краища около Козловец — гдето не падаше толкова плячка, но затова пък беше по-мирно.

Преди да тръгнат от непознатата долчинка, гдето след лудото бягане се бяха запрели да поемат дъх и превържат раните си, Димо пак трябваше да избърза напред, но вече без чалма и открито оръжие, а с тояга, оръфани овчарски дрехи и смачкан, овъртвян в слама калпак. Къде и защо го прати, Горан, момчетата не знаеха и не попитаха, надвечер всички поеха Димовата диря и след три дни тежък път по билото прегазиха отново Искъра край Черепишкия манастир. Чак на седмия ден от раздялата Димо изхвъркна върху един запенен кон из храстите. Горан ведтата го посрещна и го отведе към реката, където нямаше кой да чуе какво ще си приказват.

— Е? Стига ли до Брезово? — запита байрактарят бързоходния пратеник, като се боеше да го погледне, за да не издаде колко е развълнуван.

— Стигнах, бай Горане — отвърна пъргаво Димо. — Прекарах целия ден неделя там и си тръгнах чак надвечер.

Едрият байрактар измъкна лулата от пояса си, повъртя я, но като видя, че ръката му трепери, пак я прибра.

— Можа ли да го видиш?

— Видях го... — размаза думата Димо. — Минах покрай тях, като се привардвах той да ме не види.

— Ами що му се не обади бе, човече! — изведнъж заряза преструвките си Горан.

— Как ще му се обадя? — изви пратеникът загорелия си врат. — Не помниш ли какво ми заръча?

— А бе заръчах ти... Казвай де, казвай. Как е той? Какво научи за него? На лице как изглежда?

— Отслабнал е... Почернял, погрознял, прегърбил се — занарежда момъкът.

— Така, така, така...

— Като че в катран се е пържил, така можах да разбера аз!... Оня ден имал разправия с тамошния чорбаджия заради кравицата на един сиромаш. Чорбаджията викаше из кръчмата, че ако Страхил не седи мирно, ще го обади на спахията...

— Така, така, така — ситнеше Горан и провлачаше пръсти по мустаците си.

— Боядисал си е къщата.

— Добре е направил.

— И нов кош си е изплел. Дувари зида.

— И това не е лошо... Но ти друго ми кажи... Кажи ми как е с хората. Почита ли ги, почитат ли го... Какво приказват за него, след като е искал прошка от турците.

— А бе хората... — смръщи се Димо. — Не знаеш ли какви лапацала са хората.

— Кажи ти, всичко казвай! Затова те пращах да биеш толкова път.

— Лошо разправят, бай Горане... Бях в кръчмата с неколцина брезовчани. Почерпиха ме и след като се понапиха, аз завъртях разговора към Страхила. Остави ни той, казват, беззащитни на турците. Имот събира, дувари зида, чорбаджия намислил да става... Корят го, бай Горане, че бил предал дружината си, за да я ограби и да раздели имането с Мехмед бей.

— Кой ти го рече това? — изправи се като ужилен Горан и опря ръка на костения чирен на ятагана си.

— Все брезовчани бяха.

— Не ги е срам да приказват така за войводата! Че той всичко правеше за тях. Ще им дам аз да ме разберат. Пак ще им дотрябваме до някой ден, ама тогава ще им натрия мутрите!

— Тоя ден май че иде — усмихна се Димо. — Мехмед посяга вече на Брезово.

— Ха така! — зарадва се байрактарят, за да утоли яда си на брезовчани.

Но когато Димо разказа, че Мехмед поискал от Брезово шейсет коли да прекарват камъни за новия конак, който щял да зида на Латинското кале, радостта на Горана се изпари и той почна да слуша смръщено.

— И не само коли. Всички мъже и жени трябва да копаят мази на калето. И всеки ще носи свой търнокоп, лопата и лом.

— Ха дано и Страхил е между тях, та да го видя как ще работи бейска ангария! — изсумтя байрактарят.

— Няма да закача Страшила — добави Димо. — Но селото зле ще си изпати.

— Дали брезовчани ще превият врат? Как разбра ти? — сумтеше Горан.

— Гласят се на пашата да се оплакват.

— Вятърът по-скоро ще ги чуе — процеди Горан. — И пашата, и санджакбегът са ей така с Мехмеда. Всяка година се събират и ходят заедно по лов за сърни в буковските върлища... Значи, Страхил е свободен, а?

— Свободен е, ама не знам дали Мехмед ще успее да го отърве, или ще побърза сам да го предаде.

— Кому има да го предава!

— Ти да видиш какво е станало — подхвана нова история Димо. — Добре, че имах късмет да срещна на връщане чичо Велко, панежкия воденичар. Знаеш го ти, че много пъти ни е гощавал.

— Как не ща го пък знам! — врътна рамо Горан. — Чунким не бяхме двама с него, когато Яшар циганчето изгоря жив в колибата си, задето предаде на Мемеш ага Дончо Ловчанчето.

— Ха, той!... Обадох му се аз и той ме позна. Оставил си беше човекът воденицата, за да дири следата ни. Ти да видиш чудесии! Купил си войводата волове из Плевенско. Но един панежки турчин пресрещнал техния старец, взел му воловете, взел му коня и го претрепал от бой. Разлютил се войводата, прехвърлил планината и си върнал и воловете, и коня.

— Ка щяло пък да му ги остави!

— Чакай да видиш! — продължаваше Димо. — Взел той воловете, подкарал ги, но турчинът не изтраял и тръгнал след малко подире му.

— Кой му е виновен! — пръхна Горан. — Сам си е дирил белята!

— Тръгнал и не се върнал. Никакъв не могли да го намерят. Дигнали турците от махалата врява до бога. Чак в Плевен пратили хора да се оплакват. Ако пашата, викали те, не прати хора да го вържат — сами ще се разправяме.

— Ами какви ги размазваш досега! — разтревожи се Горан. — Или чакаш да го претрепят, преди още да се усети. Бързо към Панега! Ако не мирнат, ще ги подпаля, така да знаеш! — заканваше се той на Димо, докато крачеше към поляната, гдето почиваха момчетата. — Ама че хайдутин. А пък аз бях заръчал байрактар да те правят, ако се случи да ме пречукат някъде. Има неща, момче, които най-напред трябва да се казват. А ти бабини деветини ми разправящ!...

— Знаеш само да се караш — мърмореше момъкът. — Аз очите си извадих да препуцам с коня напъряко, а той...

— Той, той... — поомекна байрактарят. — Напълни си една торба хляб, вземи си пищовите и качвай пак коня! Все около селото ще се навърташ. Обади се на дядо си, Петко. Ако разбереш, че нещо заплашва Страхила, ще знаеш, че ние ще сме в гората около Кривула. Хайде, бързо!

Димо с нова сила затича към коня, а Горан подсвирна на дружината и преди още момчетата да се стъкмят, закрачи надолу към Златна Панега.

ХОРАТА ВИНОВНИ

...Никога нямаше да забрави Горановата приказка за горската къщица край кошарите. За бащата, за майката с двете момченца и момиченцето, розово като капчица върху червен трендафил. Как си седели вечер всички на язълка и слушали кавала на бащата, докато детските главички клюмнали на скута му...

...Нямаше да забрави, защото и тя жаднееше да има такава къща, пълна с песни, детски смях и радост.

Ето я къщата — бялка се дори и в синкавия звезден полумрак. Не седи ли и тя до мъжа си на язълка, заслушана в тихото шумолене на листата? Ала де са песните, смехът, радостта? Деца наистина още нямаха, но не бяха ли и те млади, не можеха ли сами да се порадват, сами да си попеят и да се посмеят?

един до друг са, а го усеща по-далечен, отколкото по времето, когато не беше го срещала и го знаеше само по песните, които пееха за него по седенките и нивите.

Знаеше, че му е тежко, дето Мехмед от утре заробва селото им, но нали тях не ги закачи? Що се кахъри? Какво можеше да направи той — сам човек, — когато цяло село свежда глава пред спахията? Или на нея се сърди? Дали и той, като някои жени по герана, не я смята за виновна, задето напусна дружината си? Но жените си приказваха, защото завиждаха, а той добре знаеше, че тя с нищо не беше го мамила, че думица не беше му продумала — каквото направи, на своя глава си го направи.

Или си мисли, че тя го държи сега вързан тука да търпи и гледа, ако не своята, то чуждата робия? Дали му е казала пряка дума досега? Нека направи, каквото сърцето му отсъди. Нейното е решено — тя си няма никого освен него, — загуби ли го, и тя е загубена.

А не беше ли го вече загубила, като, седеше такъв до нея? Думица не продумва. И не ще да си легне; все чака... Знаеше тя кого чака, макар и да криеше, че беше пратил брата ѝ нанякъде. Знаеше и къде го беше отпратил: да дири дружината му... Сама се беше доявила.

Крие той от нея; защото си мисли, че тя ще се разреве, ако и каже. Нека не се бои — ако тая бяла къща с недовършените дувари и постройките не е мила нему, и тя няма да пожали, щом като ще е такъв животът им в нея.

— Страхиле... Кажй нещо де...

— Какво да ти кажа?

— Нещо... Продумай... Седим като кукумявки.

— Измами ме, Димке, оня турчин! — съвсем неочаквано подвижна той. — Чак сега виждам какъв капан постави да се шопна и с двата крака в него. Давал ми прошка — вятър! Той, човекът, друга сметка си правел — с един куршум два заека да удари. Селото да зароби. Конаци да зида, ново богатство да натрупа.

— Че нали селото ни е свободно? Нали ферман има?

— Има, ама все едно че го няма. У Кехайовци бил останал. Бащата на Крастата го криел на времето си. А сега Йорданчо на парчета ще го направи, и пак няма да си развали достлука с Мехмеда.

— Нищо ли не може да се направи? — храбреше се Димка. — Що се не срещнеш с някои хора? Иди, поприказвайте, посъветвайте се...

— Ходих... — Страхил стана, поразстъпи се по язълка, вгледа се в тъмното към улицата и пак седна на широкия одър, гдето спяха, когато беше много топло вътре. — Ходих... Тръгнал бях за Иончовите кошари, де то се събираха на съвет старейте, но дядо Димитър ме върна. Недей, казва, ходи, Страхиле...

— Че откога чичо е станал толкова страхлив! — дръпна се Димка.

— Хич не го е страх — защити го Страхил. — Той отиде, но мене ме върна... Знаеш ли, Димке, какво приказвали хората за мен? Бил съм предал дружината си на турците, за да разделя със спахията нейното имане. Мехмед ме оставил свободен, задето съм му рекъл да заграби Брезово. Сам дядо Петко казал на чича Димитра да ме не вика в кошарата, защото хората се страхували от мене.

— Как можаха, Страхиле... Как можаха... — шепнеше едва чуто Димка.

— Можаха... — глухо додаде Страхил. — Но да знаеш, че нищо няма да свършат без мене. Искали да пишат молба до пашата, хора да пратят, но с молби нищо няма да направят. Мехмед не е вчерашен. Той

отнапред се е разбрал с по-големия изедник от него. Ела, стани да ми помогнеш. Страх ме е от панежките гаджали да не сторят нещо...

И той влезе в къщи, залости вратата и пристъпи до огнището. Отмете студената пепел, отхлупи една от плочите, извади и железния капак под нея и почна да измъква от тъмното скривалище и бащиното оръжие, и своето, което прекараха оня ден от Усойното кладенче.

Димка поемаше дългите бойлийки, леките и тежки пищови, ятаганите и камите и ги редеше като прътове край стените. А когато Страхил поиска един по-широк пешкир, за да изсипе барута да просъхне, тя отвори сандъка с най-хубавите си премени, измъкна един съвсем нов свилен бохчалък и го постла, без да го жали, на пръстения под. Страхил видя коприната, подвоуми се, но като мярна колко съдържано го гледа жена му, изсипа на купчинка барута от кожената торбичка и почна да го разстила с ръка.

— Гледай сега как се чистят и пълнят пушки и пищови — додаде усмихнат той — На, дръж и ти да пълниш, учи се...

Димка взе едно stole, седна до мъжа си и почна да му помага, като гледаше какво и как го прави той, и бързаше да не остане по-назад от него.

Когато навън се надигнаха многогласните припеви на петлите, хайдушкото оръжие светеше излъскано и напълнено с джепане покрай стената, като че чакаше само ръце да го пипнат и враг, който да се изпречи насреща.

ХАЙДУТИН СВИНАР

Знаеше Димка колко тежко ще му бъде, когато се проточат подобрите за ангария брезовчани, та сама го подкани да се махне от село:

— Я изкарай прасетата, докато дойдат майсторите. Па после иди да пожънеш на Герена. Видях снощи стрина Вълковица и тя ми рече, че зърното е почнало вече да прегаря. Като стотвя за майсторите, аз ще донеса ядене и ще пожънем до мръкнало.

Колкото и да беше спокоен гласът ѝ — не можа да го излъже, не го пращаше тя само заради нивата в полето. Но той не рече нищо, а отиде и взе един от новите сърпове, окачени под навеса на коша. После отвори вратата на зимника и забърза след изгладнелите пъргави животинчета към преградената локва край село, около която циганите-свинари сбираха сутрин селските свине. Не му се искаше да среща никого днеска, но когато мина край двора на Петко Влаха, той не можа да избегне стареца, който вчера толкова накъсо го беше отрязал пред дядо Димитра: вратникът им бе отворен.

— Добро утро, Страхиле! — подвикна му Петко, като откачи от теглича капистрите на широкогърбите си биволи. — Мислех си, като мина край вас, да те питам дали нямаш нужда от някой ангария-колларин като мене. Видях снощи, че още не си довършил чорбаджийските дувари.

— Аз, дядо Петко, си плащам на хората — отвърна позабъркан Страхил. — Виж, Мехмед има нужда от работници. Иди при него — белки те приеме, макар че си стар, та няма да му свършиш кой знае каква работа.

— При него съм и тръгнал, Страхиле, при него. Младите ще копаят пръст, а пък аз на стари години камъни ще подпъвам — Ако ти дотежи — не го оставяше Страхил, сбри и другите дъртаци и право при пашата! Оплачете му се, той е добър човек, ще дойде да ви отмени.

— Кому да се оплачем? — отстъпи старецът. — Едно време другиму се оплаквахме, че имаше кой да ни брани, ами сега няма.

— Няма, че не знаете да почитате хората си. Въртите само езици като усойници. Вади сега камъни за бея и не се заяждай други път с мене — така да помниш.

— Ама чакай, Страхиле... — пусна дядо Петко капистрите и тръгна към вратника, но Страхил отмина подир прасетата, без да чуе заплетените му оправдания.

Не му вървеше тая сутрин: преди още да загасне ядът му от едната среща, налетя на друга. Отминал беше последната крайселска градина и пресичаше пътя, за да навлезе в рядкото бранище с Преградената локва, когато чу конски тропот по пътя откъм бейския конак. Извърна се и видя на трийсетина крачки пет-шест конници, които бързо го приближаваха. Сбърка се накъде да хване, защото позна по малкото турче, което се друсаше на едно ниско черно конче, че високият ездач на белия ат До него беше самият Мехмед.

След първата група конници се зададоха още двама, пред които тичаше с бесен лай по една сюррия привързани със синджири за ябълките на седлата хрътки и копои. Прасетата също се спряха и се вслушаха настръхнали от многогласния лай, като че и те като господаря си искаха да разберат накъде ще е по-добре да хукнат.

Конниците приближиха и Страхил, ще не ще, трябваше да изчака да минат. Обидно му беше да побегне, както би направил други на негово място, а и не можеше да свали калпак и да приведе ниско глава.

Ако Мехмед не яздеше отпреде до сина си, само свикнало око би могло да различи кой е господарят и кои са сеизите и чибукчиите му. Всички бяха натруфени в сърма, коприна и кадифе. Мехмед дори беше облечен по-просто от слугите си. Но фесът му беше килнат встрани, а моравият свилен пояс не скриваше колко строен и гъвкав е той в кръста. Само оръжието му беше по-хубаво и по-богато от оръжието на хората му. Преметнатата през седлото пушка блестеше като змийска кожа от златните и седефени люспици, а безценните камъни по дръжката на извития малък ятаган пръскаха утринните лъчи на хиляди капчици.

Беят се полюшваше напето с отпусната на пояса ръка, извил глава не по-лошо от арабския бегач. Така и би отминал той покрай тоя почернял и ожулен роб с прасетата, ако момчето не беше завикало:

— Тате, виж кой е! Виж кой стои там! — посочи то Страхил с плетеното си камшиче.

Мехмед посви ръката с юздата, недоволен, задето нарушиха плавния раван на коня му, извърна хубавото си, хищно като на ястреб лице и смрежи поглед към изправения под дървото селянин.

— Хайдутинът, тате! — не спираше да вика смаяното дете. — Страхил!

— Не, сине — процеди Мехмед остро. — Това не е хайдутин, това е свинар!

И в последната думичка беше вложено цялото кръвно отвращение, което агарянското племе изпитваше към свинете и свинарите.

Бащата и синът отминаха.

— Бягай от пътя бе! — изрева единият от кучкарите, като видя, че копоите се спуснаха върху селянина и уплетоха синджирите си. Ръката му извъртя дългия бич, за да опаше Страхила, но не се отпусна.

— Страхил! Страхил! — завика кучкарят и смушка коня, без да гледа, че ще изпрегази скъпите спахийски кучета.

Тоя кучкар беше единият от двамата пазванти, които Страхил пусна живи при Кривула, когато освободи навързаните селяни.

Страхил остана с наведена глава, докато лаят на псетата заглъхна надолу из гората.

СТРАХИЛОВАТА ПЕСЕН

Излъгала се беше Димка, че ще му е по-леко, ако се махне от село. В полето наистина не се мяркаше жива душа. Никой нямаше да му подметне лоша дума. Но колкото повече навлизаше в едрокласите ниви, толкова по-гузно му ставаше: чувствуваше се беглец, тръгнал да ограби някои свои хора, които само защото много му вярваха, бяха оставили така открит имота си.

Котловината се беше отхлупила като нагрята подница за небесната жар и заровеният още през есента хляб вече прегаряше.

Колко нетърпеливо беше чакал той първите дни на жътвата. Мислил бе за нея като за празник: полето, пълно с жътвари — всеки своето жъне, но трудът е общ и песните са общи, — излитат моминските гласове, подемат умората от раменете и я разпиляват из модрата шир. По пладне си гостуват под крушите, приказват си отпаднало с пресипнали от пепелта гласове, но и без думи си личи как всички са волни и радостни...

А то какво излезе? ... Пристъпва самичък като крадец към нивата си. Дори търницата сякаш нарочно го дърпа за крака.

Когато стигна нивата и видя колко гъсто е израсла глушината покрай междата, пак му мина мисълта, че буренът нарочно се е възправил като стена, за да прегради пътя му. Не го прегази, а развъртя сърпа, докато разчисти един доста широк проход, и чак тогава се успокои.

Съблече елека си, приведе се и зажаби една ръкойка. Сега пък класовете засъскаха враждебно като змии и блъвнаха в лицето му смрадливата задуха на коренищата си. Рязна той злобно ръкойката, отдръпна ръката си и се изправи. Ако можеше да види поне един жътвар някъде, напрежението му би улегнало. Но пустата котловина се огъваше на вълни чак до зеления остров на селото и маранята трептеше като тлееща жаравина. Нивите бяха прилегнали тук-там, тулеха зрелите си класове от палецето око на слънцето. И само

щурците разбираха колко е тъжно да няма кой да прибере земния дар, та стържеха безнадеждно невидимите си гъдулки.

— Не — трепна той, — не пеят само щурците...

Вслуша се напрегнато и долови далечна, приглушена, гъста като задухата песен. Жежка вълна кръв го блъсна в главата — замая се и стегна коленете си, за да не треперят. Не можеше да повярва — думите не личеха, но гласът му стигаше, за да познае, че това беше песента, която прославяше юначеството на хайдушкия главатар Страхил войвода! Хора ли я пееха наистина, или се надигаше като изпарение от самите зажднели ниви?

Забрави къде е и за какво беше дошъл, остави дори елечето си, метнато върху глушината, и тръгна по гласа към леката гънка, която му пречеше да види простора към реката. Когато наближи чупката, той почна да се снишава, като че дебнеше някого или искаше да се скрие да го не видят. Но нямаше защо да се привежда — много далече бяха тия, що пееха, — и да го видеха, не можеха да го познаят. Отвъд реката, отгдето почваха бейските земи, стотици жътвари се бяха вяли като огромен сърп в жълтото поле и свиваха краищата си като една китка дървета, около която димяха няколко огнища.

Не бяха ли това жътварите, многото жътвари, които беше искал да чуе в полето? Не беше ли тази песен като песните, които жадуваше да чуе? Защо тогава не пламна радост по лицето му, а сълзи наляха очите му? Защо тая песен не грабна мъката му и не я пръсна из безкрая, ами се стовари като майчина клетва върху му, подкоси краката му и го смаза? Дали задето прозря колко голяма беше мъката на тия певци, които след като не бяха могли да намерят подкрепа у него, бяха я подирили в спомена за него — в неговата песен?

Слушаше песента и плачеше с глас, както не бе плакал от времето, когато внесоха на една черга дългия труп на баща му. Плачеше, без да се оглежда дали някой няма да го чуе. Но полето беше пусто и само щурците чегъртаха гъдулките си.

А когато стана, той вече знаеше, че не ще се намери човек, ни земна или небесна сила, която да го върне от пътя, що водеше към Латинското кале.

Щом като беше оставил планината и желаше да живее мирен живот, трябваше да го живее като всички. Не можеше да се отлъчи като чорбаджия зад зидовете си, не можеше да жъне в пусто поле самичък

нивите си, не можеше да пълни коша си, когато спахийските гавази щяха да изпразнят кошовите на цяло село, не можеше да зида обори и яхъри, докато другите зидат бейски сараи — той трябваше да сподели общото тегло, иначе дядо Петко и старците щяха с право да го смятат за беглец и предател. Нямаше за какво да шмекерува и да се варди все по средата — трябваше да подложи гръб на теглото и да го влачи...

Не можа да го спре поне за малко и Ангел, който се връщаше най-последно, изпребит от скитане по далечните непознати гори и планини. Момъкът трябваше да се върне и пътем да разкаже, че колкото и да кръстосвал през върхища и долини, нийде не можал да срещне дружината на Горан. Разбрал от овчарите, че били заминали на далечен път и не казали ни кога ще се върнат, ни къде ще спрат. Като гледаше такъв намусен Страхила, Ангел мислеше, че нему се сърди, та бързаше да се оправдае:

— Недей ми се сърди, бате Страхиле, истина ти казвам: много скитах. От глад и жажда щях да умра. А пък една нощ бурята ме застигна из едни сипеи — изпревих се по камъните, докато се добрах до една дупка между два камъка. Виж ми дрехите, па не питай.

Той се поспря, като очакваше Страхил да го погледне, но зет му продължи да крачи равномерно, та пак трябваше да го нагони с окуцелите си крака.

— Нищо ти няма — обади се по едно време Страхил. — Да видиш какъв е хайдушкият живот. Ами ако те бяха подбрали и потерите? Бягаш и не знаеш дали тъкмо там, гдето искаш да се криеш, не се е притулила някоя пусия ... Иди се преоблечи и легни да се напиш като хората. Но преди това се отбий при кака си Димка. Кажй да не ходи на нивата. Искаше да ми носи ядене, но аз отивам на калето, а там все ще се намери нещо да хапна. На, отнеси и тоя сърп... Няма какво да го правя ...

И той остави момъка сред пътя.

Старото кале беше правено на една височина пред клисурата. Реката го опасваше от три страни и само от четвъртата човек може да се качи по-лесно на облия тревист връх. По тая страна личеше и път, прокаран от колите, с които години наред бяха смъквали камъни за градеж от правената кой знае кога постройка. Същите коли скърцаха и сега по него, но не за да смъкват готовите дялани камъни, а за да изкарват шови нагоре.

По върха, гдето имаше място не за един, а за три сарая, пъплеха стотици брезовчани. Едни къртеха с ломове последните останки от зидовете, други стоварваха колите и редяха камъните, но повечето бяха подхванали изкопите за големите мази на конака и окопа за дебелите основи на околоръстната стена.

Тук-там между пръснатите групи и редици лъскаше оръжието на бейските пазванти и надзиратели, но камшиците и високите им подвижвания бяха съвсем излишни, тъй като всички работеха, като че се бяха заклели да свършат за три дни целия градеж. Размириха се и бръмнаха като стършели едва когато Страхил се подаде изведнъж отнякъде, огледа се и тръгна към майстор Георги, който подкопаваше една от стените на калето.

— Страхил!... Гледайте Страхил!... И той дойде!... За какво ли?... Чакай да видим... При Георги отива... — подвижнаха всички. Изправиха се със сечива в ръцете и зачакаха да видят какво ще стане. Само оня, непознатият момък, който подкопаваше стената с майстор Георги и когото никой от брезовчани не познаваше, щом зърна Страхил, остави лопатата, загърби се и побърза да се затули зад стената.

Но Страхил не направи нищо, което можеше да утоли любопитството на новите бейски ратаи. Пристъпи до своя майстор, който беше оставил изградения едва до половината обор в двора му, повъртя се, па току взе захвърлената от непознатия момък лопата.

— Как си, Георги? — усмихна се бледо той. — Не ще можем галиба да довършим моя обор...

— Ти да беше продължил — рече майсторът. — Нали уж викаха, че тебе няма да те закачат? ...

— Не ми се работеше самичък... — отвърна Страхил. — Пък и не му разбирам много — току-виж съм разкривил стените ...

— Ей, вие! — развика се един дългомустакат пазвантин, като видя, че всички гледаха към двамата изправени до стената работници. — Какво сте се разприказвали? Що не работите? — упъти се той към тях, като влачеше бича по земята.

Георги заблъска лоста в синкавата, разядена от дъждовете вар.

— Хайде бе, копай! — хвана пазвантинът Страхила за рамото и го блъсна към окопа.

Мнозина изтръгнаха, но смайването им още повече нарасна, когато хайдутинът послушно скочи в изкопаната вече на една-две педи яма и започна да изхвърля пръстта.

Сведоха селяните глави и почнаха да блъскат с търнокопите земята, като че не зимници за спяхията копаеха, а яма, в която можеха да зароят срама и обидата си.

Ала от всички най-забъркан беше Димо — непознатият помощник на майстор Георги, който от вчера обикаляше около Брезово, както му бе поръчал байрактарят, а днес сметна за по-добре да се омеша между брезовчаните, наместо да дебне по жегата из душните ниви. Покатерил се беше на стената и къртеше отгоре камък по камък, за да може да гледа по-добре какво ще направи дошлият по своя воля на работа хайдутин. Когато видя, че пазвантинът блъсна войводата му, ръката му сама се протегна под елека, но там си и остана, защото Страхил нищо не направи за своя защита, а се подчини и почна да изхвърля изкопаната пръст. Не спря той да извърта лопатата и когато всички останали копачи и каменари престанаха да работят и загледаха настръхнали разправията край рова, отгдето почваше пътят за надолу. Претоварената кола на едно съвсем младо момче, което беше дошло, защото нямаше друг мъж в къщи, се позасука нещо, преди да се измъкне от проядения дълбоко от водата път, цялата тежина на камъните падна върху дясното предно колело, разсърналите спици не издържаха и пръснаха изплатите. Колата прилегна и задръсти пътя на другите коли, които вървяха след нея.

Близкият пазвантин, вместо да нареди да стоварят камъните и да изтеглят строшената кола, се нахвърли с псувни върху пребледнялото, разплакано повече заради колата, отколкото от страх момче и почна да го ритва с чизмите си и да го шиба, гдето свърне, с дългата суха волска жила.

— Олелее!... Олеле, майчице! — пицеше срещеното момче.

А Страхил изхвърляше унесено пръстта, като че не чуваше писъците и псувните. Изправи се, но то бе само за да изтрие потта от челото си. Ако погледът му не беше се впил случайно в кървавата струйка, която се цедеше от разцепената с камшика вежда на коларчето, той може би пак би се привел в ямата.

— А-а!... — простена той, като видя, че ръката на агарянеца се вдигна отново, и едва тогава долови притихващите писъци на детето,

което се смъкна до разбитото колело на колата си.

Тръгна.

И нямаше земна или небесна сила, която би могла да го върне и да възпре ръцете му да не вдигне тежката кована лопата и да не я стовари върху феса на побеснелия пазвантин.

— Удри, войводо! — екна някакъв звънлив, толкова познат глас откъм калето.

— Удри, Страхиле! — ревна и дядо Петко и така извъртя железния лост, с който стоваряше камъните, върху гърба на втурналия се срещу Страхила надзирател, че костите му припукаха и той зарови нос в краката на биволите.

— Удрете, тяхната мама! Удрете! — забликаха дружни викове и работните сечива за миг се превърнаха на страшни оръжия в жилавите ръце на селяните. Набираната от сутринта мъка най-после се отприщи. Черният мустакат гавазин, който беше блъснал преди малко Страхила в окопа, развъртя ятагана, направи си място и измъкна пищова си и го насочи към Страхила, който придигаше полека изпод колелата битото момче.

Гърмът екна и всички притвориха очи, за да не видят как ще се повали войводата. Но къде ли се беше целил агарянинът? Страхил се изправи жив и здрав, а вместо него стрелецът се позаклати и тупна като подсечен върху пищова си.

Само малкото пушече, което се разсейваше на върха на старото кале, и лъсналите в стръвна усмивка зъби на Димо показваха, че младият хайдутин беше изпреварил пазвантина с гърмежа си.

— Ти ли си, Димо! — мярна Страхил пратеника на дружината и бързо сграби пищовите на поваления пазвантин.

— Аз съм, войводо! — скочи хайдутината от стената.

— Казвах ли ви, че ще стане нещо? Казвах ли ви? — подтичваше ту при един, ту при други Сиромех Петър и отминаваше, без да дочака отговор. Очите му горяха от такава безстрашна увереност, че и цяла орда низами да полазеше сега към калето, той не би се поколебал да излезе срещу тях само с търнокопа в мършавите си ръце.

Щом пипна облите ръчки на пищовите, Страхил мигом се промени. Раменете му се изправиха, очите заблестяха властно, а между веждите му веднага се появи войводската гънка, която възпираше и най-храбрите да му кажат пряка дума. Усети се леко, като че с един

замах беше разпрал и хвърлил от себе си някакви много тесни дрехи. Въздъхна, мярна синкавия Козловец, разпереното като някакъв голям бял орел облаче над него. Дали наистина трепнаха крилата му за поздрав, или само нему така се стори?

— Искам да ви попитам — огледа Страхил струпаните около него селяни, — какво дирите тука? Я се погледнете — толкова мъже! Все яки и жилави! А щом Мехмед мръдне пръста си, и вие му се подгърбихте. Има ли Брезово правдини, или няма? — звънна бакърено-плътно гласът му. — Кажете ми, дядо Петко! Опитвал съм езика ти и знам, че от наточена коса е по-остър. Чувал ли си ти да е било Брезово кесимджийско село?

— Не е било, Страхиле! — викна старецът. — Ферман има!

— Две пари не струва вашият ферман, ако няма ръце и глави да бранят онова, що пише в него! — стрелна с очи войводата. — Докато вардех с дружината в Балкана — Мехмед мируваше. Но щом и аз поисках... да поживея човешки, той пак разтвори като ламя устата си. И вие не намерихте сила да тикнете една главня в нея. За мене се заловихте: Страхил е виновен, че не ще да изпере гащите ни. Страхил е хала, сприя, змей Горянин. Страхил всичко може, защото отнапред е набучил главата си на кола, а вие не можете, че вас не ви е раждала човешка майка като мене. Дали си по-слаб от мене ти, Станьо? Или ти, Генчо? Защо един от вас не се намери да жилне една шикалка в гърба на спахията? Или си рекохте — Страхил да му бере гайлето! Мене ли само обрекохте курбан на агаряниците?

— Прав си, Страхиле! — глухо подвижна Станьо.

— Право е!...Така е!... — счуха се още няколко гласа.

— Бог ще съди и мене, и вас! — разтърси Страхил пищова над сведенията глави на своите съселяни. — Вървете да жънете нивите си! С Мехмеда — аз ще се разправам. Само знайте — на негово място друг ще дойде, а и на мене един куршум стига. Проклети да сте и от мене, и от бога, ако склоните още веднъж глави.

Който има нужда от работници за чифлиците си — нека си плати.

— Не му ща парите! — викна разпалено Сиромах Петър.

Щедростта, с която най-бедният селянин в селото се отказа от парите на чифликчиите, беше толкова голяма, че надви и Страхиловата мъка, и срама на брезовчани. Войводата огледа парцаливата му риза и

се усмихна: усмивката му развърза стегнатите души на селяните и над старото кале забуча луд, радостен смях. Смахът разведри лицата, хвърли слънчев мост между брезовчани и техния войвода, изпълни ги с радостното чувство, че са свободни и непобедими.

Докато Димо обираше оръжието на пазвантите, Страхил се отдели настрана с по-старите селяни.

— Ще хвърлите всичката вина върху мене и моите хора — нареждаше той — Ти, дядо Петко, и ти, Станьо, ще вземете дядо Димитра и още тая нощ ще вървите при пашата. Първи да се оплачете. Разкажете му всичко, както си е. Ако поиска фермана, той ще е у дядови Димитрови. Като се върнете — там ще го намерите. И няма да се боите от Мехмеда и неговите хора. Ще стегна аз юздата и на субашата — не ще посмее той да изкриви душата си. И с Крастата ще се разправя.

— Жив да си, Страхиле! Бог да те пази! — благодаряха и благославяха селяните.

Счупената кола беше отместена, здравите коли се извърнаха към селото и човешкият поток нахлу в тесния коловоз на пътя, препълни го и се разля по хълма. Най-отпред вървяха предвожданиите от Станьо Балтията и дядо Петко селяни, а другите бързаха встрани, защото никому се не щеше да остане назад. Стигнаха долу и свиха краищата си като огромен мравуняк през бейските ниви.

— Димо — рече Страхил, когато останаха само двама сред проснатите тук-таме трупове. — Къде е дружината?

— При Кривула е, войводо — отвърна момъкът, там си дадохме среща с бай Горана.

— Трябва да тичаме — продължи Страхил, като не мърдаше от мястото си и не сваляше очи от далечния зелен остров на селото. — Дано преварим бея, преди да излезе от Кръсташката гора.

— Там ли е?

— Нататък препускаше тая сутрин с хрътките си...

— Хайде тогава!

И двамата хайдути се спуснаха откъм стръмната страна, прегазиха реката и заподтичваха мълчаливо из прашния път. По едно време и двамата се спряха изведнъж, извърнаха се и се вслушаха. Някой от брезовчани беше запял Страхиловата песен. Скоро я подхванаха и всички останали и тя се понесе като ведър ветрец над

полето, достигна далечните жътвари при брезовата китка, изправи ги и ги помами да рукнат през бейските ниви, за да пресрещнат копачите и камънарите. Долитнаха дружни провиквания. Сърповете, лопатите и търнокопите засвяткаха над двата сливащи се човешки потока.

Димо се отдръпна, за да не схване войводата, че беше видял насълзени очите му.

ПОБРАТИМИ

Гората при Кривула беше малка, отделена от планината със зеления пояс на бейските ливади, та лесно можеше да бъде обградена. Затова дружината се спотайваше и Герго не запали огън да припече вързаното за гърлицата шиле. Едни от момчетата спяха под сенките, други чоплеха оръжието си и си приказваха, а байрактарят режеше една свинска подлога, за да закърпи дупките на цървулите си.

Беше прохладно, изворчето ромолеше — бистро и студено — и ако пастърмата не беше толкова жилава, никой от нищо не би се оплакал. Само Янко Конаклийчето трябваше да се припича сред нажежените камъни, за да гледа пътя откъм котловината, който само след четири-петстотин крачки се губеше в клонака по върха на отсрещната рътлина. Когато мястото беше открито и пътят се виждаше надалече — лесно. Човек имаше време и да попритвори очи, а и да ги отмести за отмора из ширинето. А сега само да извиеш глава и току виж, пътникът те наближил. Пък де ще го знаеш свой ли е, чужд ли е?

— Тия трябва да са свои... — смрежи клепки Янко, когато на рътлината се откриха два калпака.

Погледна към байрактаря и подвижна, както подвикваха на сутринта всички, които бяха стояли на стража:

— Бай Горане, пъкнаха двамина с калпаци.

Но байрактарят не го и погледна — продължи да обрязва подлогите, — не един и не двама бяха минали от сутринта: и с калпаци, и с фесове, а и гологлави. Врата си би изкривил, ако се извъръщаше за всеки.

— Въръжени са — продължаваше съобщенията си Янко. — Единият е без силиях... Носи пищовите си открито. Пушки нямат.

Горан прилепи едната подлога, мушна обувия си с калцун крак в цървула и почна да опасва полека черните върви: кой тръгваше без оръжие през планината? И звяр може да те срещне, а и от някой келяв турчин по-лесно ще се отървеш, щом не си с голи ръце...

— Чакай! — вгледа се втренчено Янко. — Единият май че е...

Пръстите на байрактаря стиснаха връвта.

— Димо е! — уверено отсече момъкът.

Байрактарят изведнъж рипна и се совна напред към скалите. Янко му отстъпи удобното място и сам почна да наднича през рамото му.

— Димо е, нали? — бърбеше съгледвачът. — Но кой ли ще е другият? ... Май че и него съм виждал някъде ... Бай Горане? — сграбчи Янко байрактаря за рамото. — Не е ли това войводата?

Горан се изтъмна от ръката му. Скочи от камъка и затича по цървул и калцун из пътя да посрещне пътниците. Забравил беше собствената си наредба да не се шуми: не само Янко, а и заспалите под сенките хайдуги го чува, когато викна, та гората процепи:

— Страхиле! Брате мой!... Побратиме!

— Братко Горане! — затича и Страхил да посрещне байрактаря.

Гледаха струпаните по камъните момчета и не можеха да повярват, че и двете едри горски страшилища наистина са имали сърца в гърдите си. И то слаби сърца: прегръщаха се като малки деца на сред пътя. И току гладеха с длани клепките си.

— Бързо, Горане! — опомни се пръв войводата. — Свикай веднага момчетата.

Нямаше защо да ги свикват — те сами скачаха по скалите, провираха се между дърветата и тичаха през глава с радостни викове из пътя:

— Войводо!... Бай Страхиле ...

— Как сте? Как сте? — посрещаше ги Страхил забъркано. — Здравей, Янко! Здравей, Петре! Оздравя ли ти ръката? Всички ли са тука? Стоян къде е?

— Тук съм, войводо! Не ме ли виждаш? Не го виждаше войводата, макар да се изпъваше като топола пред очите му.

— Герго къде е? Ами Дражо?

— Бог да го прости Дражо! — прекръсти се Герго, като свали калпака си. — Падна в Светиниколския боаз...

Страхил се огледа, като че Герго беше се пошегувал, като че ей сега щеше да види обсипаното с лунички лице на песнопоеца.

— Няма го, няма го... Бог да го прости... — обади се няколко гласа.

Трепна Страхил, острите пламъчета изпепелиха неувереното очакване в очите му, а между веждите прилегна войводската гънка. Изправи той бавно глава и откри почерняло лице срещу небето.

— Господи, прости мъртвите и дай сила на живите да дочакат края на теглото — изрече той дума по дума късата молитва, с която отпращаха падналите свои другари, когато можеха да отъмнат телата им от потерашите, зверовете и лешоядите. — Бързайте сега след мене! — зазвънтя стоманено гласът му. — Трябва да преварим спяхията, преди да види какво направихме с Димо на Латинското кале.

— Къде е той? — запита Горан само за да оттули някак радостта си, че вижда войводата пак такъв, какъвто си го знаеше.

— В Кръсташката гора е. Със сина си и още пет-шестима сеизи. Я, Петре, дай ми твоя силях, че мене без ятаган хич ме не бива. На, вземи моите пищови!

Докато момчетата прибираха едно-друго по поляната и преглеждаха оръжието си, Горан се обу. Страхил препаса силяха, опита острието на синкавата багдадска стомана и пое мълчаливо ливадите към Кръсташката гора.

Слънцето вече скланяше, когато те забродиха покрай гората, която се сливаше в тесния си край с рядкото брезовско бранище. Бяха се пръснали във верига, но така, че можеха да се чуват един друг. Прибягваха от дърво до дърво, оглеждаха се и се вслушваха дали няма да дочуят лаенето на бейските хрътки.

„Изпуснахме го — помисли Страхил и разбра каква грешка направи в голямата си залисия, че не отпрати само Димо при дружината! Сам той трябваше да се върне в село, за да стегне и подготви хората за всеки случай. — Не, не вярвам да се разлудува още днеска“ — успокояваше се той, но разтревоженият му поглед се местеше през ливадите и нивите от бялата точка на конака в далечината до потъналото в зеления клонак Брезово.

— Страхиле! — викна иззад един шумак Горан й бързо затича към него. — Счуха ми се гърмежи откъм село! Трябва да става нещо там.

И двамата загледаха към Брезово и се вслушаха. Не чуха нищо, но ясно видяха как над клоните изригнаха два плътни стълба черен дим. Страхил притвори очи, дано заличи онова, що беше му се

мярнало: видял бе къщата си да гори, а Димка да го вика с протегнати през прозорците ръце!

Горан не дочака решението на войводата: сложи пръсти в устата си, подсвирна рязко два пъти и пръв затича през откритото поле право към село. Гърмежите вече се отсичаха съвсем ясно — понякога по един, по два, а после се струпваха по четири-пет наведнъж.

— Бият се... Бият се... — шепнеше с побелели устни Страхил и летеше по една тревясала межда посред две ниви. — Дръжте се, Станьо... дядо Петко ... чичо Димитре...

В четата мнозина бяха по-млади от войводата си, но само Димовият гръб се мяркаше на петдесетина крачки преди него. По едно време Страхил го чу да свирка силно и да маха ръце. Извърна се, както тичаше, и видя, че Димо искаше да примами един ездач, който се отклоняваше по пътя към планината. Зад него, откъм Брезово, тичаха разпиляно много жени, мъже и деца.

— Насам! Насам! — почна да свива Димо към конника, за да го срещне по-бързо. Затича и Страхил нататък.

— Бай Страхиле! — чу войводата като в просъница вика на ездача. — Спахията нападна селото!...

Беше Ангел, с дядо Димитровия Дорчо!

Нема време да изслуша до края как Ангел спял, как дядо Димитър го смъкнал за крака от одъра под крушата и му викнал да препусне да дири Страхила...

Страхил се беше метнал вече на гърба на Дорчо. Скочи зад него и Димо, обхвана го през кръста и ревна:

— Карай, войводо!

Четниците бяха избързали, но двамата ездачи скоро ги настигнаха и отминаха.

ХАЙДУШКА ЖЕНА

Дядо Димитър излезе тая сутрин на ангария с жътварите. Още като чу Страхиловата песен и видя рукналия откъм калето човешки поток, той се досети какво беше станало и пръв помами жътварите да тръгнат за среща. Нареди се до майстор Георги, Петко и Станьо Балтията и закрачи, като стискаше здраво острия сърп. Скоро и той запя, макар и да усещаше по свиването на сърцето си, че тая песен не е на добро. Но когато Пеньо Жълтурката измъкна от навуцето си една двугласна цафара и заситни и с пръсти, и с крака пред жътварите, копачите и камънарите, тревогата му се пръсна. Разлюля се ръченица, каквато на никаква сватба не беше виждал. Жени и мъже бяха забравили в общия унес умората и теглото си — подскачаха, размахваха сърпове и лопати, провикваха се и весело се кълняха, че втори път на ангария няма да излязат.

Дядо Димитър искаше да изтича до Страхилови, за да отпрати Димка към йончовите кошари, докато се разбере какво ще става, но Петко и Станьо не го оставиха.

— Трябва да идем при субашата — настоя Влаха. — Само така ще имаме право да се оплачем на пашата, че царският човек не е защитил правдините на Брезово.

— Мехмедов копой е той! — мърмореше Станьо.

— Знам, ама тъй му е редът.

— А бе редът... Редът му е да може Страхил да гътне спяхията, и всичко ще се оправи!

Хасан ага изслуша селските пратеници, поглади няколко пъти брадата си и отрони важно:

— Аз съм пратил хабер, дето трябва.

Знаеха старейте, че Хасан ага ги лъже, но бяха доволни, че не ги нахока като други път. Дори и Хюсеина, който вече ревеше като луд, че ще обеси всеки, който не излезе на работа, сега беше омекнал като восък.

— И ти, Хюсеине — извърна се Петко Влаха към сеизина, — кажи на спахията, че в Стамбул ще се оплачем, ако не зачита султанския ферман.

Хюсеин не им отговори. Стана, отвърза коня си и подкара полека към турската махала. Но щом закриви плетищата, той свърна отново коня и препусна към конака.

От кафенето селяните отидоха у Станьови да се наговорят за утрешното пътуване до града. Заседяха се и окъсняха. Докато дядо Димитър се върне у тях си, докато просуши барута и очука кремъците на пищовите и старата си пушка, чуха се първите гърмежи и писъци в долния край на селото. Едва успя да събуди Ангел и да го прати да дири Страхила, а сам той затича към Димкини. И тя беше чула гърмежите и стоеше на прага.

— Бягай към Йончовите кошари! — викна ѝ още отдалече дядо Димитър.

— Къде е Страхил? — пресрещна го тя.

— Бягай! Бягай по-скоро! Легни в нивите и чакай, докато се размине!

— Страхил ми кажи, къде е?

— Отишъл е да вика дружината си!

— Той ли върна хората от калето?

— Той... Бягай, дъще, ония кучета право тука ще дойдат!

Нямаха време да се разберат. Из улицата препускаха бясно трима чалмалии. Като стигнаха пред Страхиловия вратник, те поспряха конете, но мярнаха въоръжения старец и пак ги смушкаха. Единият измъкна пищова си и гръмна към тях.

— Бягай, дъще!

— Гръмни и ти де! — задърпа Димка пушката от ръцете му. — Какво чакаш? Бързо де!

Дядо Димитър се опомни, дигна бързо пушката, прицели се и отпрати куршума на достиг. Единият от конете се изметна на задните си крака, зави встрани и се строполи върху отсрещния плет. Ездачът едва успя да се смъкне по задницата му, огледа се уплашено и се спусна да догони препускащите надолу свои другари.

— Бягай Димке! — извърна се пак старецът, но не намери Страхилица. Чу, че го викаше из къщи, и се втурна вътре.

Димка беше вече отхлупила плочата до огнището и вадеше от разтворилата се под нея дупка една дълга бойлийка.

— Дръж! Поемай! — превари тя молбата му да бяга и пак се наведе над скривалището. Отчаяната увереност на младата жена постегна и него.

— Какво ще стане, дъще? — прошепна отпаднало той, но почна да поема пушките и пищовите и да ги реди покрай стената.

— Какво ще стане? Нищо! Дръж! Това е торбичка със ситен барут. На, на ти и престилката! — разпореждаше се властно Димка. — Изсипи барута на нея и почвай да подсилваш фунийките. Всичко е пълно. Снощи ги пълнихме със Страхила.

— Да беше избягала, Димке! — отново я подкани дядо Димитър.

— А какво ще рече Страхил — тръсна плитки тя, — като узнае каква плашлива жена е имал?

Вън треснаха силно още два гърмежа. Дядо Димитър изтича на язълка и видя неколцина въоръжени селяни да пребягват покрай плета на дядови Петкови.

— Насам! Насам! — викаше майстор Георги и прескочи недовършения още дувар. — Всички насам! Дядо Петко-о! Викни ония там!

Георги се извърна, видя дядо Димитър на стъпалата и му се засмя, сякаш от сватба се връщаше.

— Още когато го зидахме — тупна той с ръка дувара, — си мислех, че е като крепост.

Оттули се сърцето на стареца — бликна младежка сила: докато бяха тия юначни мъже, нямаше какво много да му мисли. Страхил ще чуе гърмежите и ще прилети с орлите си.

— Дръж се, Станьо! — зарева и той, като видя от високото, че Балтията лети по улицата, откъм вътрешната градина на Страхилови. — Насам, насам! Прати хорага! Има пушки! Пушки! Има, има! Дай хора!

Хлътна вътре, заотхлупва набързо нарезите, дето падаха искрите от кремъците, и заподсипва от ситния барут.

— Дръжете! — почна да раздава той оръжието на пратените от Станьо селяни. — Дай кърпата си! Отсипи си една шепа барут. Ха така! Земи си и кривачка куршуми. Мамицата тяхна.

— Аз пушка си имам! — подвикна един. — Дай само още барут и куршуми.

— На, полека само, да не го разсипеш. И ще се държите брей! Дружината ей сега ще дойде!

— Трай ти! — заканваха се селяните.

— Дядо Димитре! И ти, Петре! — затули Станьо вратата с широките си рамене. — Дръжте — пушки, пищови, ножове, свалете всичко в зимника! Оттам по-лесно ще се взимат. Докато качим тука стълбата, ще ни изпотрепят! Ти, Димке, ще стоиш там и само ще пълниш. Няма да се боиш, чу ли? Хайдушка жена си!

— Не ме е страх мене! — усмихна се пребледнялата жена. — Ами вие гледайте!...

Награбиха грижливо оръжието и кожените торбички с барута и куршумите и ги понесоха към зимника.

— Дядо Петко! — пак завика Станьо. — Чуеш ли, дядо Петко! Там си стой. Ще вардиш откъмто вас.

— Ама там няма никой!

— Ти си варди. Те ще пъкнат.

Дядо Димитър, Сиромах Петър и още трима селяни се наредиха покрай дувара откъм задната улица, като си подложиха камъни, за да им е по-сгодно. Петър рече да надникне, но видя как един обут в шарен чорап крак се провесил над главата му. Дулото на една къса, широкоствола пушка се насочи към Станьо и Георги, които подтичваха към насрещния ъгъл на двора. Петър трепна, чукна със своята пушка късото дуло и куршумът просвири напусто. После пипна и дръпна бързо надолу шарения крак — едрият гаджал се преметна презглава и тупна като чувал на двора. Той само с един удар на косматата си пестница би могъл да приплеши до стената мършавия селянин, но нема кога. Петър измъкна тънкия нож от навуцето си и го мушна под голямата му колкото пита лява плешка.

— Герджика! — едва сега се уплаши Сиромах Петър, като позна най-големия хайдук от турската махала, който оня ден беше откраднал последните овчици на баба Стойна.

— Дядо Димитре! Гледай го бе!

Но дядо Димитър нямаше време да се порадва на Петровото геройство: Герджика беше дошъл с още трима читаци. Единият се беше подгърбил под краката му, а другите двама зазяпах нагоре, та не

видяха кога дългата цев на дядо Димитровата пушка се насочи към опнатите потури на приведения. Гърмежът ѝ се сля с гърмежа на Герджика. Приведеният бутна фес в дуvara и не можа да се изправи, а другите двама побягнаха, сподирени от куршумените шикалки от пищовите на стария.

Петър скачаше като луд от радост, че му паднаха от небето нови седефлии пищови, къса, но яка, обкована със сребро пушка и ятаган, макар и кован за по-силна ръка от неговата. Дядо Димитър му помогна да прескочи стената и да обере оръжието на падналия отвънка читак.

— Знаеш ли, че още не е умрял! — обади се Петър през стената. — Какво да го правя?

— Покани го за кръстник! — посъветва го дядо Димитър, като пълнеше бързо пушката си.

— Не, по-добре ще е аз да го кръстя! — пискаше Петър.

След прогонването на връхлетелите заради грабежа, още преди нападението на Мехмедовите хора, читаци мина спокойно доста време.

Дотичаха още мнозина селяни, въоръжени кой с каквото бе намерил. Станьо ковачът ги делеше на дружинки от по четири-пет души, избираше им главатари и ги редеше с мярка покрай стените, дето вече дебнеха дружинките на майстор Георги, дядо Димитър и Влаха. Привлякоха стоварените за градежа греди, заприщиха разградените дупки на двора и нахвърляха цели купчини камъни отгоре им. Станьо хвана процепа на колата, откара я до вратника и я свърна напреко.

— Трупайте сега камъни върху колелетата! — нареди той. — Хубаво затрупайте дупките, че тука ще е главният бой.

После раздели защитниците, които бяха въоръжени само с брадви и коси, на две групи, притули ги от две те страни на вратника и едва тогава се извърна и огледа целия двор.

— Ехей! — подвикна той, сякаш да поотлее малко от силата си. — Докато дойде Страхил, аз ще съм ви войводата! Чухте ли?

И СТАНА СТРАХИЛ СТРАШЕН ХАЙДУТИН

Когато Мехмед излетя с коня си на калето и видя изпретрепаните, нахвърляни в рова и проснати по камъните пазванти, овладя го такъв вълчи бяс, че не можа да отмери умно разплатата си. Вместо да свика на помощ чужда сила, или пък да почне да напада поотделно настървените вече на кръв брезовчани, да граби стадата им и да свръща към своя чифлик натоварените със снопи коли, той се устреми да нападне открито селото. Толкова се беше радвал тая сутрин, като гледаше колко послушно се точеха брезовчани към нивите и калето, че му се прищя веднага да ги изкара отново на работа и да не ги пусне, докато не капнат от умора и глад.

Повечето от хората му в конака се бяха пръснали по работа — едни из ливадите и нивите, други по водениците и градините, трети — подир големите волски и биволски стада и хергелета. Най-верните и лютите от пазвантите му лежеха непробудно по калето. Нямаше сега време да ги погребва. Можа той да събере само своите гавази-арнаути, сеизите си и още двайсетина работници и домашни слуги, някои от които не бяха военни хора и не можеха да издържат дълго един истински бой. Но Мехмед не знаеше, че Страхил беше размирил селото, и не очакваше да срещне общ въоръжен отпор.

Докато Страхил и Горан се вслушваха покрай Кръсташката гора да чуят лаенето на хрътките, Мехмед и шайката му се спуснаха към Брезово и подхванаха още от края. Връхлитаха от къща в къща, измъкваха всички, които не успяваха да се скрият или да избягат, и ги връзваха и редяха между въоръжения обръч, за да ги подкарат вкупом към полето.

— Който се противи — куршум! — реवेशе Мехмед, прескачаше плетищата с коня си, стреляше по хора и кучета, подаваше празните пищови на оръженосците си, поемаше пълните и пак стреляше. — Не щеш да работиш, а? Не щеш гяурино? — свиреше другият му камшик и плющеше по лицата на ужасените жени, мъже, старци и деца. — Ще

ви избеся! Живи ще ви изгоря! — крещеше спяхията и не виждаше къде и кого газят копитата на коня му.

Ревяха хората, криеха се, гледаха да завардят поне децата.

Тоя бесен лов щеше да продължи, докато всинца не бъдеха наново извлечени, ако не беше дотичал с коня си отрупаният вече с тежко оръжие субаша.

— Чакай Мехмед ефенди! — развика се той от седлото. — Нищо не знаеш ти! Не са виновни хората! Страхил ги е дигнал срещу тебе. Казал, че ще претрепе всеки, който посмее да ти работи.

— Така било! ... — провлече Мехмед. — Престъпи кучето думата си.

— Престъпи я, Мехмед ефенди! Пак забягнал в гората! Иорданчо ми каза.

— Ами жена му?

— Тука трябва да е!

— Хюсеине! — развика се отново Мехмед. — Вземи Халил и Сюлейман и карай в Страхилови. Дръжте жена му и право в конака! А пък аз ще вдигна нашите от махалата!

... Но Хюсеин беше отишъл към Страхилови с кон а дотича пеша, за да съобщи, че домът на хайдутина е пълен с въоръжени гяури.

— Ако го ударим от двете улици, като пилци ще ги изловим! — посъветва разтреперан той.

— Ами конят къде ти е? — пресрещна го Мехмед.

— Гръмнаха го — призна Хюсеин.

— Че откога пилците почнаха да гърмят? — ядовито подметна Мехмед и почна живо да се разпорежда.

Раздели на две еднакви шайки сбраните от турската махала, отправи едната шайка с Хюсеина, а другата поведе сам. Писнаха измъкнати отнейде зурни, думна тъпан и дивашките ревови лумнаха към небето ведно с кълбестия лютив дим на пламналите къщи и слами.

— Аллах екбер! Смърт на гяурите! Слава на Мохамеда! Яшасън Мехмед бей! Яшасън!

Навлязоха в Страхиловата улица. Едни от нападателите се прехвърлиха на верига от двор в двор, други се прикриваха покрай плетищата и дуварите от двете страни на пътя, но самият Мехмед яздеше безстрашно по средата. Измамната тишина откъм двора с

новите дувари го плашеше: така изчакваха и се потайваха само опитни биткаджии.

И наистина, щом се изравниха с вратника на Петко Влаха, додето куршумите можеха да стигнат с най-голяма сила, дружните гърмежи на дядо Петковата дружинка затъмниха клоната над високия зид. Един от сеизите ревна като разпран, праметна се през врата на сепналия се назад кон и се залюшка пияно в краката на Мехмедовия бегач.

— Юруш! Юруш! — зарева Мехмед, като размаха пищова си.

Хората му и без неговите викове тичаха вече като подивели покрай стената към празното място на незатуления с порта вратник.

Добре беше отмерил ковачът, като предположи, че нападателите първо тука ще се скупчат. Изчака ги едва ли не да се натъкнат на дулата и чак тогава даде знак за стрелба. Десетина гърмежа бухнаха в гъстото. Пет-шест души окапаха като окосени с един замах. Лютия дим се смеси с рева, като скри и защитници, и нападатели.

— Секирите! Секирите! — надвикваше Станьовият глас писъците, войнствените викове, гърмежите и предсмъртните хъхрения. — Удри, Ганчо! — спусна се той да помогне на младия момък, който се беше счепкал с един мустакат чалмалия, успял да прескочи покрай ръба на зида. Тежката секира потъна в едното рамо на нападателя.

Османлиите щяха може би да пробият отбраната при колата, ако дружината на дядо Петко не беше почнала да жули отстрани. Един момък прибягваше постоянно до мазата, оставяше изпразненото оръжие, вземаше пълно и го подаваше на закрепените в клоните и изправените покрай зида защитници.

— Карайте по Мехмеда! Коня... Коня гледайте!... — мърмореше под мустака си дядо Петко, а му се струваше, че вика, та проглушава ушите на помощниците си. Сам гръмна, но не улучи.

Мехмед изпразни пищовите си в клоните и едно голобрадо ергенче се свлече с жален вик и почна да се гърчи до стъблото на сливата.

— Дай! Подай ми пищова! — вече наистина гласно се развика дядо Петко, пое пищова на ранения момък и пак гръмна към Мехмеда.

Мехмед трябваше да стисне зъби, за да сподави острата болка от разделената отгоре лява китка, с която държеше юздата. Покрай него притичваха изпорязаните с дългите коси, намушканите с вилите и насечените от секирите сеизи, гавази и читаци, а проклетите гърмежи

от клоните не спираха, като че там се беше спотаил цял табор. Улицата беше тясна, дуварите високи — ако се забавеха още, щяха и него да претрепят, макар да препускаше нагоре-надолу, за да пречи на точната стрелба и да ободрява нападателите.

— Назад! Отстъпвайте! — викна най-последен той, когато и без това беше останал сам до отсрещния плет.

— Ду-у! — сподиреха го викове, псувни и нови гърмежи.

Някой дори хвърли камък, който отнесе феса на спяхията.

— Помощ! Помощ! — проехтяха изведнъж гласовете на дядо Димитър и Сиромах Петър откъм градината, дето нападнаше шайката на Хюсеина.

От оная страна дворът беше разграден на много места и десетина османци ограждаха вече отвътре струпаните до стената защитници.

— Дай насам! Насам, дядо Петко! — викна Станьо и повлече оцелелите защитници на вратника след себе си. Влаха отпрати хората, но остана сам да дебне и варди приклепалата в зимника Димка, която не спираше да пълни поднасяното ѝ оръжие, без да се грижи какво ставаше наоколо ѝ. Майстор Георги и хората му трепеха в другия край ония, що се промъкваха през дворищата.

Ненапразно Станьо железаринът беше наречен Балтията — секирата в ръцете му беше най-страшното оръжие, с което можеше да си служи. Когато я размахна над главата си и полетя, почернял от барута, като разлютен с червен месал бивол — сякаш хала прилетя от торите гилилейски. Срегнаха го с два-три гърмежа, но катб видяха, че не спира хукнаха кой накъде види.

Ала не всички можаха да изпреварят конските скокове на едрия железар.

Притичалата дружинка на Петко Влаха помогна на дядовите Димитрови хора да загачят трима гаджали до стената, гдето ги и претрепаха с тежките стойки на пушките.

Отблъснаха първото нападение на Хюсеиновата орда, но не я прогониха. Неколцина от Мехмедовите гавази се промъкнаха в двора на дядо Петкови и подпалиха сламите, които почваха от плета между тях и Страхилови.

— Димитре! Децата ми изгоряха! — викна дядо Петко към горния дувар, неразбрал в лумналия изведнъж дим какво гореше в техния двор.

Не дочака да дойде подкрепа. Уплашената от пламъците Димка го видя как се спусна да прескочи плета, но един ятаган светна, посрещна го и той падна по гърба си, без дори да изохка.

Дядо Димитър се спусна по гласа на Петко към зимника, гдето Димка оставаше самичка, като забрави в залисията, че беше изпразнил пушката си. Лъскавият гавазин, който съсече дядо Петко, с двама читаци вече прескачаха плета. Дядо Димитър щракна чакмака на празната пушка, но гръм не се чу и тримата нападатели се спуснаха с голи ножове по него. Изведнъж от мазата тресна неочакван от никого гръмеж и гавазинът, който вече замахваше на достиг ятагана си, се спъна и заора в една от изпотъпканите цветни лехи. Дядо Димитър се изсука малко, замахна с празната пушка и ножът на втория читак отхвъркна към черницата. Димка се спусна с пищов в ръката към третия, но той още като видя, че жена тича към него, викна нещо по турски и се мушна в клонака на джанките.

— Нож ми дай! Нож ми дай! — завика дядо Димитър, забравил забучения ятаган в своя пояс, грабна отхвъркналия крив нож на ударения в ръката турчин и се спусна към зида. Читакът вече се прехвърляше, но намери смелост да се извърне и гръмна наслуки, преди да скочи.

— Мамице, преяде ме! — чу Димка гласа на чича си и затича да му помогне.

Прихвана го, преди да падне, и го поведе бавно към зимника. Той се опита да прекрачи стъпалото надолу, но се строполи от прага. Димка не можа да го задържи и той се просна на пръстения под.

— Пушките пълни... Пълни и стреляй... — чуваше го тя да шепне. — Не им се давай жива...

Тя го послуша. Опита се да напълни пушката на стареца, но дупката на цевта почна да се разширява и свива като черна уста, която зееше да я ухапе. Виждаше как чичо ѝ се гърчи и не можеше поне сълзица да пролее.

— Къде си, Страхиле?... Дъще... залости... Не им се давай... Ангел отиде... Отиде...

Отиде си и дядо Димитър. Димка нема време дори да го погледне: видя през отвора на колата, че Мехмедовата шайка отново се връщаше покрай зидовете и отсрещните дворове. Плетът откъм дядо Петкови пак припука и тя едва успя да хлопне и залости тежката

дъбова врата. Тъмнината я поуспокои. Взе един пищов, подложи го върху дървената рамка на кръстосаното с железни пръчки прозорче и гръмна в един чалмалия, който се оглеждаше, като че се чудеше защо никой не го посреща. Видя го само как подскочи. Когато димът се пръсна, пред прозорчето нямаше вече никого. Мисълта ѝ се проясни:

— Защо го няма Страхил!...

Имаше в думите ѝ гордост, а и упрек, че хайдутинът беше оставил чуждите хора да бранят къщата му.

Тя дръпна сандъка на светло, дигна барута и куршумите от земята и почна да пълни спокойно трите пищова и двете пушки, които бяха останали, макар и да не виждаше стрелци за тях. Сети се и за пищовите на чичо си, опипа безстрашно неподвижното тяло, измъкна оръжието и напълни и него. След това, като нямаше какво да прави, взе един пищов и задебна дали не ще пъкне друг някой под прозорчето. Нямаше никого. Само димът откъм дядо Петкови се носеше на все по-гъсти кълба.

Когато Станьо видя, че окуражената от Хюсеиновите упорити нападения Мехмедова шайка се връща към преградения вратник, свика неколцина от пръснатите из градината стрелци и се спусна да заварди старото място. Но гаджалите и читаците бяха вече наклекали зад камъните между колелетата на колата. А дядо Петкова дружинка я нямаше да помогне отстрани. Посрещнаха ги с дружен гърмеж. Две от момчетата паднаха и Станьо бързо сви с останалите към новия кош. Притулиха се зад подложките на гредите и почнаха да се прицелват съвсем спокойно. Мястото им даваше сгода да се бранят, а и да вардят целия двор.

Лютият дим от Пенъовата кошара насреща и разхвърляните покрай плета горящи жабки слама пропъдиха майстор Георги и хората му от насрещната страна, а Хюсеин отново се връщаше.

— Тука, Георги, тука! — завика предрано Сиромах Петър и всички бойци се натикаха в широките основи на изградения до човешки ръст обор и почнаха оттам, като от някаква ладия, да стрелят и псуват на всички страни.

Двете укрепления можеха да се вземат само ако се откриеше стрелба от високите прозорци на Страхиловата къща и Мехмед поведе неколцина от ранените си и здрави гавази покрай пламналата слама на дядо Петкови, след като остави половината да стрелят откъмто колата

при вратника. Промъкнаха се в дима, прескочиха плета и влязоха в Димкината градинка.

Почерняло, опушено и накървено беше лицето на Мехмеда, но Димка го позна и се отдръпна ужасена в тъмното. Мехмед се примъкна още по-близо и тя го видя. Ето го — извърна се, рече нещо шепнешката на оня, що дебнеше до него, и почна да се цели приземи към коша. Едва тогава тя усети, че държи пищов в ръцете си. Привлече се покрай стената, опря леко дулото до рамката на прозорчето и се прицели в белите зъби на спахията.

Дали Мехмед чу дишането ѝ, или смътно усети, че смъртта лети към него?

Извърна се, мярна пламналите в полумрака очи. Напомниха му те нещо познато. Де ли беше виждал тия вежди?

— Аха! — усмихна се той стръвно, но в същия миг блъвналият срещу него дим покри жадуваната през толкова нощи хубавица.

Закънтяха тежки удари отвън. Разбиваха вратата с греда, пипната от много ръце. Една дълга цев се провря през прозорчето отстрани, страшен гърмеж разтърси мазата и куршумът се сплеска о стената насреща.

— Страхиле... Къде си, Страхиле?... Що не дойдеш, Страхиле? — зашепна младата жена, обезумяла от страх и мъка.

Тъпите удари сякаш не думкаха по вратата, а по самата ѝ глава. Строполи се до чичо си и запрегръща мъртвото тяло, като че можеше да получи защита от него. Изведнъж пръстите ѝ напипаха една студена дръжка, свиха се. Почна да издърпва полекичка ножа, като че се боеше да не би мъртвият да се събуди и да се досети за онова, което беше намислила да стори.

Едната дъска на вратата се претроши покрай средното пряко дръвце, но трясъкът от счупването се сля с няколко нови гърмежа и тъпия звънтеж на потъващи в мека плът ятагани. Застиналата в предсмъртен ужас жена чу нечовешки викове, охкания, видя, че една ръка се провря през счупеното и отдръпна дебелото резе... Острието на камата проби лекичко елечето, ризата, боцна я по лявата гърда ...

— Страхиле! — викна тя и примря.

— Жива ли си? — ревна откроената на светло сянка.

Страхил се метна, отскубна ножа от ръката ѝ, пак се спусна навън, но видя пищовите на сандъка, леша зад прага и почна да стреля

към плета над изпосечените трупове на пазвантите, които го завардваха отпред. Изведнъж някой се прегърби да не удари главата си о горното черчево на вратата, прескочи го и тупна край сандъка.

— Дръж, Димо! — подаде Страхил изпразнените пищови. — Дай ми пушката и пълни веднага! Димке! Стани и ти да пълниш!

Като топла кръв се вля в жилите й тоя глас — събуди я от премаляването, даде й сили.

Придигна се, замига, после се привлече до сандъка и почна да насипва с разтреперана ръка барута в цевта на Страхиловия пищов.

— Бързо, Димо, бързо! — подканяше Страхил младия хайдутин, който и в най-тежките сражения с потерите не беше пълнил толкова сръчно оръжията.

Честата стрелба пръсна втурналите се подир коня на двамата хайдути османлии. Страхил пое дъх и взе двата напълнени от жена му пищова.

— Добре ли ги напълни? — запита той, като огледа капачетата на подсипните фунийки.

— Ами, виж — не успя да му се усмихне тя, — ти си ме учил.

Само с очи можа той да я погали, после прескочи повалените пред вратата трупове, обиколи бежешката градинката да види дали не дебне някой и се спусна към язълка.

— Страхиле! — обади се някой изпод коша. — Пристигнахте ли бре?

— Дръж се, Станьо! — позна гласа Страхил. — Дружината иде!

— Барут! Барут нямаме! — завикаха още два-три гласа.

Страхил се върна бързо назад, грабна последната торбичка барут от сандъка, но когато пак затича към коша, видя, че Станьо и другарите му се измъкнаха и се спуснаха с брадви и пушки към вратника, гдето не беше останал вече нито един нападател.

Откъм барицето отвъд дядо Петкови долитаха предраните викове на дружината:

— Дръжете ги! Дръжете ги... Ду-а!

— Ду-у! — подхвана вика и Страхил. — Димо-о! Карай по мене!

И двамата хайдути се спуснаха да помогнат на по-слабата страна откъм градините.

Но и Горан беше разделил на две дружината. Герго с половината от момчетата откърти проределите вече нападатели. Ангел летеше с

изкубнат по пътя кол. Настигна вече Хюсеин. Усети поганецът, че го нагонват, въртна се бързо на пета и се спусна назад с ятагана си. Погинал би момъкът, ако и той не беше се въртнал в миг и отскочил настрани.

— Удри, неговата мама! — тичаше на помощ Димо, но преди още и съветът да му долети, колецът просвири и смаза главата на Мехмедовия помощник.

Тичаше Страхил, съскаше час по час страшно ятаганът му, а удивлението му прехвърляше вече всяка граница: „Това ли бяха наистина брезовчани?“

От всеки вратник, през дувари и плетища излитаха въоръжени с коси, с ножове, лопати, брадви и колци селяни. Завардваха ъглите и доизтребваха бягащите турската махала читащи.

Димка се беше опряла на разтворената врата, до вратника, слушаше отдалечаващите се викове и дишаше все по-дълбоко и не можеше да се насити. Понякога притваряше отмалели клепки, подлагаше чело на полъхващия вечерник, който очисти дима настрани, после пак поглеждаше. Аленият залез над Козловец ослепяваше очите ѝ, та не можеше да види труповете в краката си. Нищо не мислеше, нищо не искаше да си спомни — нали Страхил се върна!

— Тука ли, копеле се криеш? — чу тя неочаквано гласа на байрактаря в двора на дядо Петкови. Горан гонеше едно малко турче покрай пламналата слама.

— Дръж го, бай Горане! — подвикна тя и затича да превари турчето, като че играеха на криеница.

Момчето прескочи плета и тя пресегна към него.

— Варди се, Димке — едва сега я видя байрактарят.

Но момчето, забъркано кой знае как между големите, беше толкова малко, щото не можеше и да се помисли, че ще стори нещо лошо.

— Чакай! Чакай, не бягай! — викаше му тя.

Не го и видя кога измъкна едно мъничко пищовче играчка, не чу дори дали гръмна — усети само, че нещо я парна под дясната гърда.

— Бате Горане... — похлипна тя, но не можа да се задържи и падна на широките гърди на байрактаря.

— Разбра Горан, че стана нещо много лошо, хвърли празния пищов, измъкна камата си и я бишна след убиеца; с куршум не би

улучил по-вярно длабката между плещите му.

— Какво ми направи? — чу той глъхналия шепот на Страхилица.

— Нищо, нищо, ела! — вдигна я той бързо на ръце. Изтича през стъпалата, огледа се и викна с пълно гърло: — Герго-о!... Чуеш ли Герго?

— Ида! Идаа! — отвърна далечно ехо отнякъде след малко побелелият домакин долетя като малко момче, уплашен, че байрактарят е притиснат натясно.

Горан с никого не се биеше, но нуждата от Герговата помощ не беше по-малка...

— Дай мехлем и превръзка!

Изнесоха младата жена на язлъка, сложиха я полека на одъра и разгърнаха ризата.

Не се погледнаха, дума си не казаха. Двамата стари хайдути толкова рани бяха виждали през живота си, че и без думи знаеха: от такава широка дупка под дясната гръд не се оздравяваше, ако ще би и господ да слезеше от небето.

— Страхиле... — трепна ранената.

— Не, не! — притисна рамото ѝ до възглавницата Горан. — Не ставай! Не мърдай, душице... То ей сега ще ти мине.

— Ох, боли ме... — изохка тихо Димка и погледна с влажните си очи изгърбените над нея мъже. — Лошо ли ме удари?...

— Мълчи, мълчи, не приказвай... Ще ти мине. То ще ти мине...

Димка притвори клепки и се унесе. Помръдваше понякога устни, но дори острия слух на байрактаря не можеше да долови какво бълнуваше. Герго намаза с мехлем една бяла кърпа, проми с донесената в кепчето вода раната и я затули с мехлема.

— Кръвта изтича отвътре — обади се той, като стягаше превръзката. — Няма да изтрае дълго.

— Лошо я удари копелето! Бързай, намери Страхила!

Слънцето погали с топлинката си бледнеещото лице на ранената — сякаш я подканваше да погледне, да го види още веднъж.

И тя наистина погледна. Острочелият Козловец се къпеше в синия небесен вир, ограден от бликнали пенести облачета.

— Бай Горане — рече тя, без да се извърне, без да склони жадно разтворените си очи.

Горан се наведе бързо, за да я чуе по-добре, но тя го отмести с ръка:

— Кажи ми... така ли умират хайдутите?

— Недей, душице, недей приказва ...

— Кажи ми... — разтрепера се ранената и се опита да се придигне.

— Стой, лежи! — натисна той пак раменете ѝ.

— Кажи! — стърчи се тя от болка и се отпусна отпаднала.

Горан извърна лице, преглътна сълзите си и рече глухо:

— Така умират, Димке ... в бой ...

Ранената се усмихна щастливо, но наскоро пак се унесе. Замята се, сграбчи чергата, искаше да стане и да иде някъде.

— Страхил е на нивата... Гладен е... Ох, порязах! се!... Вземи тоя сърп... Вземи го! Вземи го!

Замътените ѝ очи се въртяха, без да виждат нищо на около. Горан почна да мокри челото ѝ, гладеше го, шепнеше галени, отдавна забравени думи, докато острата болка се успокои и очите ѝ отново се проясниха.

— Приказката...

— Каква приказка, Димке? А, кажи де? — питаше забъркано почернелият от барутния дим хайдутин.

Бледото, пречистено от болка и станало някак съвсем друго лице на ранената му спомни страшната нощ в планината, когато се готвеше да я убива.

— За Рада ли, Димке?

Клепките засенчиха мътнеещите зеници.

— Да...

Горан седна, подвря длан под къдравата коса и се приведе.

— Имало едно време едно село — подхвана той. — Там живеели едни хора. Те са имали една хубава мома...

— Къщицата... — избърза умиращата.

— Те излизали вечер на язълка — прескочи Горан началото. — Момиченцето седяло в скута на майка си, а двете момченца — по коленете на баща си. Изваждал той кавала си и засвирвал. Звездите трепкали като оченцата на децата. Щурците дори млъквали. Свирел той, докато главиците на децата клюмвали...

Млъкна Горан, като видя, че и нейната глава клюмна на ръката му. Уплаши се и долепи ухо до сърцето ѝ. Топлинката погали ухото му — сърцето, макар и много слабо, все още туптеше.

Из лицата се зададе голяма, шумна тълпа, сред която се мяркаха и момчетата от дружината. Най-отпред вървеше войводата и размахваше над главата си някакъв бял лист.

— Герго! — пресрещна той дотичалия от градините домакин. — Виж! Това е ферманът от чорбаджията! Ако още утре не върне местата на ония, от които ги е взел, помен няма да остане от него!

— Ще си вземем местата! — размахваше ятагана Сиромах Петър.

— Свърши се неговата! — ревеше Голишара, без вече да се страхува от бабичката си.

— Всички ще станем хайдути! — заканваше се весело Ангел и крачеше, като да бе хайдутин двайсет години из гората.

— Бързай, Страхиле! Димка е ударена зле — дръпна Герго ръкава на войводата.

Страхил изметна ръката си, като че се боеше за фермана от домакина на четата си, но после схвана думите му и се втурна лудо през колата и труповете около тях. Прескочи на две крачки стъпалата.

— Къде е Димка?

— С-ст, по-тихо... — посрещна го Горан. Тълпата нахлу в двора. Стотици гласове процепиха въздуха:

— Да живее войводата!

— Да живее!

— Смърт на агарянциите!

— Смърт! Смърт! Горан замаха ръце:

— По-тихо бре! Тихо!... Човек умира!

Виковете събудиха ранената. Отвори очи и се вгледа.

— Не ме ли познаваш, Димке? — грабна Страхил ръката ѝ, долепи я до лицето си и пак я погледна, дано познае по очите какво искаше да каже. Усети как изстиналите пръсти погалиха лекичко бузата му.

— Кажу душице!... Какво ти е? ... Продумай ми, Димке!...

Струпаните селяни и хайдути доловиха, че става нещо страшно: стихнаха като очукана нива. И ветрецьт дори, що отпращаше по това

време слънцето, се смири в листата, та хайдутинът долови съвсем ясно полъхналите думи:

— Ти... пази се... потребен си... Ние с тебе... не можахме... Искам...

Сълзи потекоха от очите ѝ, задавиха я.

Страхил приседна, подвря ръка под раменете и галено я притисна до себе си.

— Кажи, какво искаш? — шепнеше ѝ той едва чуто. — Кажи, обич моя? Кажи, цветенце... Ненагледна моя...

Напразно я молеше той — бялата сянка на смъртта се свлече вече по лицето ѝ.

— Димке! — сграбчи я той ужасено за лицето. — Свести се! Димке, чуй ме!... Димке!

— Искам при буката! — изтръгна се ясен предсмъртен вик. — Идвайте!... Огън напалете! Студено ми е... Студено ми е... Ох.

Угасна младият живот.

Притъмня.

Ангел се беше свил до оградата на язълка и хълцаше с похлупена глава на одъра. Плачеше и Горан, като шепнеше неразбрани за другите думи:

— Така загина и Рада... така си отиде...

Герго хвана войводата за раменете, придигна го и го отместа, за да приклопи очите на мъртвата.

Страхил се огледа, видя разплаканите хайдути и сбра вежди:

— Що плачеш, Горане? — кораво запита той. — И ти, Ангеле?... И вие там?... Та тука хайдутин загина, а хайдутин се с клетва отпраща!... Господи — изви той лице към Козловец, — прости мъртвите и дай сила на живите да дочакат края на теглото. Кълнем се, че и ние като нея — в бой ще загинем!

— Амин! — отсече хайдушката клетва байрактарят.

Прекръсти се и войводата, а когато пак свали очите си и огледа съселяните и дружината си, всички разбраха, че мъката беше изяла сърцето на тоя човек. Така щеше да си ходи без сърце до края на дните. А знайно е от песните — страшен е оня хайдутин, що няма сърце в гърдите си.

И стана Страхил страшен хайдутин.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.